

יש מקומות, שדין התולדה כדין האב, ויש מקומות שדין התולדה אינו כדין האב, כפי שיתבאר בעזה"י להלן.

מסכת בבא קמא

פרק ראשון ארבעה אבות

דף ב'

מסכת בבא קמא

שלוש המסכתות הראשונות של סדר נזיקין, הן באמת מסכת אחת, הקרויה מסכת נזיקין, אלא שחילקו אותה לשלושה שערים, בבא קמא [=שער ראשון], בבא מציעא [=שער אמצעי], ובבא בתרא [=שער אחרון], וכל החלקים הללו מדברים בדיני תביעות ממון שבין בני אדם, ומסכת זו הקרויה בבא קמא, עיקרה בדין תביעות הבאות על ידי היזק שגרם בגופו או בממונו לחבירו או לממונו חבירו.^א

כפי הרגילות בחיבור זה, דיני המשנה יתבארו בעזה"י על סדר דפי הגמרא.

אבות ותולדות

משנתנו פותחת בדין "ארבע אבות נזיקין"^ב, ומצינו הלכות נוספות שהוזכרו בהן "אבות", כגון "אבות מלאכות האסורות בשבת", ו"אבות הטומאה".

וכל המקומות שהוזכרו בהן אבות, הכוונה היא על דרך המשל, כמו בבני האדם, שהם חלוקים למשפחות משפחות, ובכל משפחה אבי המשפחה הוא עיקר המשפחה, וכל הנמשכים אחריו קרוים תולדותיו, כך בכל המקומות הללו, יש בהם כמה עניינים, שבכל ענין יש בו דבר עיקרי, והוא קרוי אב, וכל הדומים לו הן תולדותיו.

כגון לענין נזיקין, שחייבה תורה לשלם על מיני היזק שונים, כמו בור ואש ואחרים, כל אחד מההיזקים שחייבה תורה לשלם עליהם קרוי אב נזיקין, וכל היזק הדומה לו, נחשב כתולדות אותו היזק.

וכגון לענין מלאכות שבת, שאסרה תורה לעשות בשבת כל שלושים ותשע מלאכות שהיו במלאכת המשכן, כל אחת מהמלאכות הללו קרויה אב מלאכה, ומלאכות הדומות לה, קרויות תולדות אותה מלאכה.

חילוק בין אבות ותולדות של שבת

כבר נתבאר, שכל שלושים ותשע מלאכות שהיו בעשיית המשכן, נאסר לעשותן בשבת, והן קרויות אבות מלאכות של שבת, ומנויות הן במסכת שבת^ג. וכלל בדינו, שכל העושה אחת מהמלאכות הללו בשוגג, חייב חטאת, ואם עשה אחת מהמלאכות הללו במזיד, והיה הדבר בעדים ובהתראה, חייב סקילה. ולענין זה, תולדות מלאכות של שבת הרי הן כאבות, והעושה אחת מהתולדות של המלאכות הללו חייב חטאת או סקילה כמי שעשה את אב המלאכה.

אמנם לדעת חכמים, יש חילוק מסוים בדין בין אב לתולדה, שהעושה אב מלאכה מתחייב על כך בכל אופן, אבל העושה תולדה, פעמים לא יתחייב על עשייתה, וזאת כשעשה אב מלאכה ויחד עמו עשה גם תולדה של אותו אב, כגון זרע, שהוא אב מלאכה, והשקה זרעים, שהוא תולדת האב הזה, שאינו מתחייב אלא חטאת אחת, על אב המלאכה. ולדעת רבי אליעזר, גם בזה אין חילוק בין אב לתולדה, והעושה אב ותולדה של אותו אב, מתחייב שתי חטאות, חטאת בפני עצמה על כל אחד מהדברים שעשה^ד.

ולדעת רבי אליעזר, אף שדין האבות והתולדות שווה לגמרי, אלו קרויות אבות ואלו קרויות תולדות, משום שמלאכות שבת למדות ממלאכת המשכן, ואם כן, אותן מלאכות שהיו במשכן, נחשבות אבות מלאכות, ואותן הדומות להן, שלא היו במשכן, נחשבות תולדות^ה.

^א אבות מלאכות ארבעים חסר אחת: (א) הזורע. (ב) החורש. (ג) והקוצר. (ד) והמעמר. (ה) והדש. (ו) והזורח. (ז) הבורר. (ח) הטוחן. (ט) והמרקד. (י) והלש. (יא) והאופה. (יב) והגוזז את הצמר. (יג) המלבנו. (יד) והמנפצו. (טו) והצובעו. (טז) והטווה. (יז) והמיסד. (יח) והעושה שתי בתי נירין. (יט) והאורג שני חוטיין. (כ) והפוצע שני חוטיין. (כא) הקושר. (כב) והמתיר. (כג) והתופר שתי תפירות. (כד) הקורע על מנת לתפור [שתי תפירות]. (כה) הצד צבי. (כו) השוחטו. (כז) והמפשיטו. (כח) המולחו. (כט) והמעבד את עורו. (ל) והממחקו. (לא) והמתככו. (לב) הכותב שתי אותיות. (לג) והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות. (לד) הבונה. (לה) והסותר. (לו) המכבה. (לז) והמבעיר. (לח) המכה בפטיש. (לט) המוציא מרשות לרשות, הרי אלו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת. [משנה במסכת שבת דף ע"ג ע"א].

^ב ואם תאמר, ונימא דנפקא מינה לענין התראה, שצריך להתרות אתולדה משום אב דינה, כדאמרינן בפרק תולין, משמר משום מאי מתרין ביה, רבה אמר משום בורר, רבי זירא אמר משום מרקד. (א) ויש לומר [לעולם מתרים גם משום התולדה עצמה, והתם] הכי פריך, משום מאי מתרין ביה שהוא חייב, רבה אמר משום בורר, אבל התרו בו משום מרקד פטור, דכיון שהוא מתרה בדבר שאין דומה, סבר שמלעיג בו פטור, אבל אם התרו בו ואמר אל תשמר, חייב. (ב) ועוד יש לומר, דזוהו שמתרין, הך דהואי במשכן קרי ליה אב, וצריך להתרות התולדה בשם האב. (ג) ועוד דנוטע ומבשל אין צריך להתרותו משום אב, ואם התרה משום התולדה חייב, ואפילו הכי לא חשיב ליה בפרק כלל גדול. [עיי' תוס'].

^ג כן נראה מפירוש רש"י בסוד"ה ולר"א, שסיים, "כולהו אבות מלאכת ממשכן גמרינן להו", ונראה שהוא דיבור בפני עצמו, ובא לבאר מה שאמרו הך דהוה במשכן כו', ואפשר שגרס, "הך דהואי במשכן, חשיבא, וקרי ליה אב, הך דלא הואי במשכן, לא חשיבא, וקרי ליה תולדה". וגרסת הגמרא לפנינו, וכן גרסת התוס', "הך דהואי במשכן חשיבא, קרי ליה אב, הך דלא הואי במשכן חשיבא, קרי ליה תולדה", ולפי גירסת זו, בא לאפוקי כמה מלאכות שלא היו חשובין, והיו במשכן, דתולדות נינהו ולא אבות מלאכות, כדאמרינן בפרק במה טומנין, הם העלו הקרשים מקרקע לעגלה, דהיינו הכנסה ומושיט בדיוטא אחת. ואית דגרסי "הך דהוה במשכן וחשיבא, קרי לה אב, הך דלא הוה במשכן ולא חשיבא, קרי לה תולדה", ולפי גירסת זו, צריך לומר דבעי תרתי, אבל חשיבא ולא הי במשכן, או איפכא הוי תולדה. [עיי' תוס'].

^ד ... ועל זה הצד יחלקו עניני המסכתא לארבעה חלקים. הראשון לבאר תביעות הבאות מצד היזק המגיע מאדם לחברו מצד ממונו, כגון ששורו או בורו או אשו או איהו ממון שלו מזיק את ממון חברו או גופו. השני לבאר תביעות הבאות מצד היזק הבא מאדם לחברו מצד גופו דרך גנבה. השלישי לבאר תביעות של ממון הבאות על ידי היזק הבא מאדם לחברו דרך הכאה. הרביעי לבאר תביעות הבאות על ידי היזק הבא מאדם לחברו דרך גולה. [מאירי].

^ה אית דוכתא דלא תני "הן" כמו הכא "ארבע אבות נזיקין", ובגמרא, גבי "שלש עשרה אבות נזיקין" ... ואית דוכתא דקתני "הן", כדקתני, "ארבעה שומרין הן", ו"ארבעה ראשי שנים הן". [תוס'].

אש [שמות כ"ב ה'] כי תצא אש ומצאה קצים ונגאכל גדיש או הקמה או השדה שלם
ישלם המבקר את המבקר.

שלושה אבות נאמרו בשור

כבר נתבאר, שאבות נזיקין, הם הדברים המבוארים בתורה בפירוש, שחייבה תורה לשלם על הזקם. ושלושה אבות של נזיקין נאמרו בתורה בשור¹.
(א) **קרן**, כלומר, שור שמזיק על ידי נגיחה בקרניו. (ב) **שן**, כלומר, שור המזיק על ידי שאוכל דברים בניינו. (ג) **רגל**, כלומר, שור המזיק על ידי שדורס דברים ברגליו תוך כדי הליכתו. ולהלן יתבאר בעזה"י, היכן מבואר בתורה כל אחד מהאבות הללו.

אב הנזיקין קרן

פרשה ראשונה של ממון אדם שהזיק, פותחת בכתוב **"וכי יגח שור"**, והכוונה לשור שנגח בקרניו, שכל מקום שנאמר בו לשון נגיחה, הכוונה לנגיחה בקרנים, כמו שמצינו בכתוב, **"ויגעש לו צדקה בן פגענה קרני ברזל ויאמר זה אמר ה' באלה תנגח את ארץ ערם עד פלתם"** (מלכים א' כ"ב י"א).

ואמנם מהכתוב הזה לבדו, אין ראייה שכל נגיחה היא בקרן שבראש הבהמה, שהרי בכתוב הזה מדובר בקרן תלושה שאחז צדקה בן כנענה בידי, ואם מכאן אנו למדים, היה מקום לומר, שכשחילק הכתוב לענין נגיחה בין שור תם שהזיק, שמשלם חצי נזק, לבין שור מועד שהזיק, שמשלם נזק שלם², לא חילק כן אלא בקרן תלושה, שאחזה הבהמה בפייה, והזיקה בה, אבל כשהזיקה הבהמה בקרן המחוברת שבראשה, לעולם משלם נזק שלם.

ולפיכך למדו מכתוב נוסף, שגם הנזק שעל ידי הקרן המחוברת בראש הבהמה קרוי נגיחה, שנאמר, **"בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ונגח יחזו אפסי ארץ ויהם רבבות אפרים ויהם אלפי מנשה"** (דברים ל"ג י"ז), ולפיכך, הפרשה מדברת בקרן מחוברת, ואף כשהזיקה הבהמה בקרן המחוברת שבראשה, כשהיא תמה משלם חצי נזק, וכשהיא מועדת משלם נזק שלם.

תולדות של נזקי נגיחה

נתבאר, שכשנאמרה תורה **"וכי יגח שור"**, דברה תורה בשור שנוגח בקרניו, כדי להזיק בהם, ודבר זה, אין לבהמה הנאה ממנו, ואינו דבר מצוי תדיר.

ולפיכך, כל שעושה הבהמה נזק בכוונה להזיק, ובאופן שאין לה הנאה מכך, ואינו מצוי תדיר, הרי זה תולדת קרן³, ובכלל זה. (א) **נגיפה**, שהבהמה דוחפת בגופה, ומזיקה בכך בכוונה. (ב) **נשיכה**, שהבהמה נושכת בשיניה, כדי להזיק, [ואין זה תולדה של שן, שנוזק שן הם מה שבהמה אוכלת להנאתה, ונשיכה אין לה הנאה ממנה]. (ג) **רביצה**, שהבהמה רובצת על כלים כדי לשוברם.

¹ אף שהתורה הזכירה נזקים אלו בשור, אין חילוק בדינים אלו בין שור לשאר בעלי חיים שלו, וחייב על נזקי כולם בשווה, כפי שיתבאר בעזה"י בדף נ"ד.
² דבשור תם כתיב, "וחצו את כספיו", דלא משלם אלא חצי נזק, ובמועד כתיב "שלם ישלם שור תחת השור", דמשלם נזק שלם. [רש"י].
³ דכל אימת דלא הועדה בב"ד שלוש פעמים בכך, אינה משלמת נזק שלם. [רש"י].
ודף ט"ו יתבאר בעזה"י, שלדעת האומרים פלגא נזקא קנסא, היזק של קרן משונה הוא, שאין דרכה של בהמה לנגוח, וכל נזק משונה, שאינו מדרכה של בהמה, הרי זה תולדת קרן.

חילוק בין אבות ותולדות של טומאה

בתחילת מסכת כלים נמנו אבות הטומאה, ובמשנה הראשונה שם **שנינו, "אבות הטומאות (א) השרץ (ב) והשכבת זרע (ג) וטמא מת"**.

ותולדותיהן של אבות הטומאה הללו אינן כאבות הטומאה, שאבות הטומאה מטמאים אדם וכלים וכל שכן אוכלים ומשקים, [השרץ עצמו מטמא אדם וכלים. וכן שכבת זרע עצמה מטמאה אדם וכלים. וכן טמא מת עצמו מטמא אדם וכלים], **אבל תולדותיהן, כלומר אותם שנטמאו באבות הטומאה הללו, מטמאים רק אוכלים ומשקים** ולא אדם וכלים, [ואדם וכלים שנגעו בשרץ נקראים ולד הטומאה, ומטמאים רק אוכלים ומשקים. וכן אדם וכלים שנגעו בשכבת זרע, נקראים ולד הטומאה, ומטמאים רק אוכלים ומשקים. וכן אדם וכלים שנגעו בטמא מת נקראים ולד הטומאה, ומטמאים רק אוכלים ומשקים].

חילוק בין אבות ותולדות של נזיקין

נתבאר, שלענין מלאכות שבת, דין התולדות כדין האבות. ולענין טומאה, דין התולדות אינו כדין האבות. וכבר נתבאר, שגם לענין נזיקין יש אבות ותולדות של נזיקין⁴. ונסתפקו בגמרא, האם לענין נזיקין, דין התולדות כדין האבות, או לא. ואמר רב פפא, **יש מהן כיוצא בהן, ויש מהן לאו כיוצא בהן**.

ובדפים הבאים יתבאר בעזה"י, אלו אבות נאמרו לענין נזיקין, ומה הם התולדות של האבות הללו, ואלו תולדות דינם כדין האב, ואלו תולדות אין דינן כדין האב.

קרן א' - שור שנגח אדם [שמות כ"א כ"ח-ל"ב] **וכי יגח שור** את איש או את אשה ונתן סקול וסקל השור ולא יאכל את בשרו ובעל השור נקי. ואם שור נגח הוא מתמל שלשם והועד בבגליו ולא ישמרנו והמית איש או אשה השור וסקל וגם בעליו יומת. אם כפר ינשת עליו ונתן נפשו ככל אשר ינשת עליו. או בן יגח או בת יגח כמשפט הזה יעשה לו. אם עבד יגח השור או אמה קסוף שלשים שקלים יתן לאדניו והשור יסקל.

בור [שמות כ"א ל"ג-ל"ד] **וכי יפתח איש בור או פי בקרה איש בר ולא יקספו ונפל שמה שור או חמור**. בעל הבור ישלם קסוף וישב לבעליו והמת יקנה לו.

קרן ב' - שור שנגח שור [שמות כ"א ל"ה-ל"ו] **וכי יגח שור** איש את שור רעהו ונתן ומקרו את השור החי וקצו את קספו וגם את המת יקצו. או נודע פי שור נגח הוא מתמול שלשם ולא ישמרנו בעליו שלם ישלם שור תחת השור והמת יקנה לו.

שן ורגל [שמות כ"ב ד'] **פי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירו** ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם.

⁴ בעירה כתיב.

¹ כלומר מי שנגע במת הוא אב הטומאה, דמת עצמו אבי אבות הטומאה הוא, והנוגע בו הוא אב הטומאה. [רש"י].
² דהא כתיב, "כל אשר יגע בו הטמא יטמא" ... והאי קרא בטמא מת כתיב, ומשמע דטמא אדם, דהא כתיב "והנפש הנוגעת וגו'". [רש"י].
³ ואם תאמר, והרי טמא מת עושה כלי מתכת כיוצא בו, דחרב הרי הוא כחלל, אלמא יש מהן כיוצא בהן. ויש לומר דאכתי אינו עושה כיוצא בו, שאותו כלי מתכת אין עושה כלי מתכת אחר כיוצא בו, כמו שמדקדק רבינו תם בריש מתינתין דאהלות. [תוס'].
⁴ בכמה פרשיות בתורה מבואר, שהמזיק את חברו או את ממון חברו, בין בגופו בין בממונו, חייב לשלם לו את נזקו, אלא שיש חילוקי דינים בין האופנים השונים של הנזקים, יש שחייבים לשלם עליהם נזק שלם, ויש שחייבים לשלם עליהם חצי נזק, יש שחייבים לשלם עליהם, אפילו אם נעשו באונס, ויש שאין חייבים לשלם עליהם, אלא אם נעשו בפשיעה. כל אחד מהדינים הללו שמפורשים בתורה קרוי אב לנזיקין, וכל הדומה לו קרוי תולדה. [מהדו"ק].

אבל שור שהוא מועד להמית בהמה, [שהרג שלוש בהמות], **אינו מועד בכך להמית אדם**¹, שקשה לו יותר להמיתו.

אב הניזקין רגל

נאמר, "פי יבצר איש שדה או כרם ושלח את בעירו² ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ושלם" (שמות כ"ב ד), וביארו חכמים, שלשון שילוח נאמר על הילוך הרגליים, כמו בכתוב, "אשר יבצר ורעי על כל מיס משלחי רגל השור והחמור" (ישעיהו ל"ב כ).

ולמדנו כאן, שאם הלכה בהמתו בשדות אחרים, והזיקה שם תוך כדי הילוכה, על ידי שדרסה ברגליה ממון בעל השדה, הרי זה חייב לשלם את הנזק, שנאמר, "מיטב שדהו ומיטב כרמו ושלם".

ואף שמשמעות הכתוב היא, שהבעלים שילח לשם את בהמתו, באמת הבעלים חייב לשלם גם כשהלכה לשם בהמתו מעצמה, בלא שישלחנה הוא, שכן בכתוב הזה מבואר גם חיוב שן, כפי שיתבאר בעזה"י בסמוך, והוקשו שני נזקים אלו, שן ורגל, זה לזה, ללמד, שכשם שהבעלים חייב על נזקי שן בהמתו, גם כשלא שילח אותה, [שלענין נזקי שן לא נאמר לשון שילוח], כך הוא חייב על נזקי רגל בהמתו, גם כשלא הוא שילח אותה³.

[ומבואר שולא הכתוב "משלחי רגל", המוכיח ששילוח הם נזקי רגל, היה מקום לומר, שהכתוב "ושלח את בעירו" מדבר בנזקי שן, והוצרכו שני כתובים ללמד על חיוב נזקי שן, לומר, לא רק כשכילתה הבהמה הכל כמשמעות הכתוב "וביער", חייב לשלם מה שאכלה, אלא גם כשלא כלתה הכל, חייב לשלם מה שאכלה⁴. ומכל מקום גם לפי האמת, שרק כתוב אחד מלמד על נזקי שן, חייב על כך גם כשלא כלתה הכל, אלא שהדבר למד בהיקש, כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך].

אב הניזקין שן

נאמר, "פי יבצר איש שדה או כרם ושלח את בעירו⁵ ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ושלם" (שמות כ"ב ד), וביארו חכמים, שלשון ביעור נאמר על האכילה הנעשית בשיניים, כמו בכתוב, "לכן הניי מביא רעה אל בית גרבעם וחקרתי לגרבעם משיתין בקיר עצור ועזוב בגישראל ובערתי אחריו בית גרבעם כאלשר לבער הגלל עד תמו" (מלכים א' י"ד י), שמשמעות הכתוב היא, "כאשר תאכל השן את המאכל עד תומו", שהשן

(ז) ובעיטה, שבוטטת ברגליה בכלים כדי לשוברם. [ואין אלו תולדות של רגל, שנוקי רגל הם מה שהבהמה דורסת דרך הילוכה, והוא נזק מצוי, ויש לה הנאה ממנו, ורביצה ובעיטה לא דרך הילוכה עושה, אלא כדי להזיק, ואין הדבר מצוי, ואין לה הנאה ממנו].

וכל התולדות הללו של קרן, דומים הם לקרן בכך שכוונת הבהמה להזיק, ומאחר שהבהמה היא ממון הבעלים, ושמירתה על הבעלים, חייב לשלם מה שהזיקה, ולפיכך דינם כדין קרן, ולא על התולדות הללו אמר רב פפא שיש תולדות שאינן כמו האבות.

נגיפה האמורה בתורה

נתבאר, שהנגיפה, שהבהמה מזיקה בקרניה, אב של נזיקין היא, שנאמר בתורה "וכי יגח שור", והנגיפה, שהבהמה מזיקה בדחיפת גופה, היא תולדת קרן.

והנה כשם שנאמר בתורה בפירוש, "וכי יגח שור", כך נאמר בתורה בפירוש, "וכי יגח שור איש את שור רעהו", ואף על פי כן, הנזק שהבהמה עושה בדחיפת הגוף נחשב תולדה ולא אב.

והטעם לכך, כי הנגיפה האמורה בתורה, אינה דחיפת הגוף הקרויה אצלנו נגיפה, אלא היזק בקרן, הקרוי אצלנו נגיפה, כמבואר מהמשך הכתוב ההוא, "וכי יגח שור ... פי שור נגח"⁶, שבלשון תורה היזק הנעשה בקרן, נקרא גם נגיפה וגם נגיפה, אבל מה שאנו קוראים נגיפה, שהוא היזק שעל ידי דחיפת הגוף, הוא תולדה ולא אב.

אדם יש לו מזל ובהמה אין לה מזל

נתבאר, שבלשון תורה היזק שמזיקה בהמה בקרניה שני שמות יש לו, נגיחה ונגיפה, אמנם, בפרשה בה נתבאר דין שור שנגח אדם, נכתב "וכי יגח שור", ובפרשה בה נתבאר דין שור שנגח בהמה, נכתב "וכי יגח שור".

וטעם החילוק הזה הוא, כי אדם יש לו מזל, כלומר דעת לשמור את עצמו, ולפיכך אם ניזוק, בוודאי נתכוון השור להרע, ובא עליו בכח, וענין זה ראוי לקרותו נגיחה, אבל בהמה, אין לה מזל, כלומר אין לה לדעת להישמר, ובלא כח נתקרב אצלה השור, ודחפה בקרניו, וענין זה ראוי לקרותו נגיפה⁷.

ודרך אגב למדנו מן המקראות הללו, ששור שהוא מועד להמית אדם, [שהרג שלושה בני אדם]⁸, מועד להמית גם בהמה, שקל לו להמיתה יותר מאשר אדם⁹.

¹ וליכא למימר דאכתי נגיפה הוי אב, ונגיחה זו היא נגיפה, דהיינו דחיפת הגוף, דהא נגיחה אשכחן דבקרן היא. [רש"י].

² לישנא אחרינא, אדם אית ליה מזלא, ואינו נוח להמיתו בנגיפה, דהיא דחיפת קרן מעט, אלא בנגיחה בכח, ובכוונה, ובתחיבת קרן בגוף. [רש"י]. וי"מ שאדם יש לו מלאך השומר עליו, ולכן אינו מת בנקל, אלא על ידי מכה רבה, אבל בהמה אין מלאך שומר עליה, ובמכה קלה היא מתה. [ע"פ רש"י במסכת שבת].

³ ומועד להרוג את האדם משכחת לה כשלא עמד בדין עד שנגח שלש פעמים, שלא נסקל מיד כשהמית הראשון. [רש"י].

⁴ ואפילו לרב פפא דאמר לקמן ... דמועד לאדם סתמא לא הוי מועד לבהמה, היינו דוקא שנגח שלושה בני אדם, דבהכי לא הוי מועד לבהמה, אבל נגח אדם ושור וחמור, דהוי משלושה מינים הוי מועד לכל, אבל נגח שור וחמור ונגמל, לא הוי מועד לאדם. ואף על גב דלכל בהמה הוי מועד אפילו לרב פפא כדאיתא התם. וה"ר מנחם פירש דהכי קאמר, מועד לאדם, שהיה מועד לכל,

אלא כשהוא שילח את בהמתו לשדה אחר, והזיקה שם בשן או רגל, אבל כשהלכה לשם מעצמה, היה פטור, אבל עכשיו שנאמר גם "ובַעַר בְּשֵׁדָה אַחֵר" למדנו, שחייב גם כשהלכה מעצמה.¹

תולדות של נזקי שן

נתבאר, שכשאמרה תורה "ובַעַר בְּשֵׁדָה אַחֵר", דברה תורה בשור שאוכל תבואת אחרים להנאתו, ומזיקה בכך, ונמצא שאמנם השור מתכוון למעשה שעושה, אבל אינו עושה זאת כדי להזיק, אלא להנאתו שלו.

ולפיכך, כל נזק שהבהמה עושה בכוונה, אבל אינה מתכוונת להזיק, אלא להנאת עצמה, הרי הוא תולדת שן. ובכלל זה (א) כשנתחככה בבית להנאתה, והפילתו. (ב) וכן טינפה פירות להנאתה, שנתגלגלה עליהם כדרך סוסים וחמורים.

והתולדות הללו של שן, דומים הם לנזקי שן עצמה, בכך שהבהמה עושה הדבר בכוונה להנאת עצמה ולא להזיק, ולפיכך דינם כדין נזקי שן, ולא על התולדות הללו אמר רב פפא, שיש תולדות שאינן כמו האבות.

תולדות של נזקי רגל

נתבאר, שכשאמרה תורה, "וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירוֹ", דברה תורה בשור שדורס על ממוך דרך הילוכו, ומזיקו בכך, ונמצא, שהזיק זה הוא הזיק מצוי, שאין השור מתכוון כלל למעשה שעושה, ומזיק בלא שום כוונה.

וכמו כן, כל נזק מצוי, שהבהמה עושה דרך הילוכה, בלא כוונה הרי הוא, הרי הוא תולדת שן. ובכלל זה (א) הזיקה בגופה דרך הילוכה. (ב) הזיקה בשערותיה דרך הילוכה, [שנדבקו כלים בשערה וגררתו ושרתו]. (ג) הזיקה בשליף שעליה דרך הילוכה. (ד) הזיקה בפרומביא [=רסן] שבפיה דרך הילוכה. (ה) הזיקה בזוג [=פעמון] שבצווארה דרך הילוכה.

והתולדות הללו של רגל, דומים הם לנזקי רגל עצמה, בכך שהבהמה עושה הדבר בלא כוונה, ולפיכך דינם כדין נזקי רגל, ולא על התולדות הללו אמר רב פפא, שיש תולדות שאינן כמו האבות.

ובהמשך יתבאר בעזה"י, שיש דבר נוסף הנחשב תולדות נזקי רגל, והוא נזק הנעשה על ידי צרורות שהבהמה מתיזה דרך הילוכה, ותולדת רגל זו אין חייבים עליה נזק שלם כמו על נזקי רגל, וכשאמר רב פפא שיש תולדות נזיקין שאינם נידונים כמו האבות נתכוון לתולדה זו של רגל.

אב הנזיקין בור

אמרה תורה, "וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ פִי יִקְרָה אִישׁ בֶּרֶךְ וְלֹא יִקְסֶף וְנִפְלַשׁ שָׁמָּה שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר. בְּעַל הַבּוֹר יִשְׁלַם כֶּסֶף וְשֵׁיב לְבַעְלָיו וְהַמֵּת הָיָה לוֹ" (שמות כ"א ל"ג-ל"ד).

וקבלו חכמים, שנפילה בבור עמוק עשרה טפחים, יש בה כדי להמית, אבל נפילה בבור עמוק תשעה טפחים, אין בה כדי להמית, ולפיכך, כשחייבה תורה לשלם כשמת בבור שור או חמור, לא חייבה זאת אלא כשהיה הבור עשרה

¹ וכיון דנפקא לך שן דממילא מייובער, אתיא רגל וילפה מיניה. [רש"י].

קרויה גלל, על שם שפעמים מגולה ופעמים מכוסה.²

ולמדנו כאן, שאם הלכה בהמתו בשדות אחרים, ואכלה שם תבואת בעל השדה, הרי זה חייב לשלם את הנזק, שנאמר, "מִיֵּטֵב שְׂדֵהוּ וּמִיֵּטֵב פְּרָמוֹ יִשְׁלַם".

ואף שמשמעות הכתוב "ובַעַר בְּשֵׁדָה אַחֵר", שאכלה הבהמה וכלתה הכל [=כליא קרנא], באמת הבעלים חייב לשלם גם כשלא כלתה הכל [=לא כליא קרנא], שכן בכתוב הזה מבואר גם חיוב רגל, כפי שנתבאר לעיל, והוקשו שני נזקים אלו, שן ורגל, זה לזה, ללמד, שכשם שהבעלים חייב על נזקי גל בהמתו, גם כשלא כילתה הרגל הכל, [שלענין נזקי רגל לא נאמר לשון ביעור], כך הוא חייב על נזקי שן בהמתו, גם כשלא כילתה הכל.

[ומבואר שולא הכתוב "כאשר יבער הגלל", המוכיח שביעור הם נזקי רגל, היה מקום לומר, שהכתוב "וביער בשדה אחר" מדבר בנזקי רגל, והוצרכו שני כתובים ללמד על חיוב נזקי רגל, לומר, לא רק כששילח את בהמתו שם חייב כמשמעות הכתוב "וישילח", אלא גם כשהלכה מעצמה לשם, חייב לשלם מה שהזיקה. ומכל מקום גם לפי האמת, שרק כתוב אחד מלמד על נזקי רגל, חייב על כך גם כשהלכה מעצמה, אלא שהדבר למד בהיקש, כפי שנתבאר לעיל].

דף ג'

לא די לכתוב רק "וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירוֹ" ללמוד שן ורגל

נתבאר, שהכתוב "וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירוֹ", מדבר בנזקי רגל, שכן הוא משמעות לשון שילוח, כמו בכתוב "מִשְׁלַחֵי רֶגֶל הַשׁוֹר וְהַחֲמוֹר", והכתוב "ובַעַר בְּשֵׁדָה אַחֵר", מדבר בנזקי השן, שכן הוא משמעות לשון ביעור, כמו בכתוב "בְּאֶשֶׁר יִבְעַר הַגָּלֵל עַד תְּמוֹן".

ולכאורה, די היה לכתוב "וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירוֹ", שכן, כשם שלשון "שילוח" משמעותו נזקי רגל, ככתוב "מִשְׁלַחֵי רֶגֶל הַשׁוֹר וְהַחֲמוֹר", כך משמעותו נזקי שן, ככתוב, "מִזֵּי רֶעֶב וְלַחְמֵי רֶשֶׁף וְקִטְבֵי מְרִירֵי וְשֵׁן בְּהֵמוֹת אֲשֶׁלֶם בָּם" עם חמת זִחְלֵי עֶפְרָיִם (דברים ל"ב כ"ד). ומהכתוב "וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירוֹ", לבדו היינו למדים גם נזקי שן וגם נזקי רגל, שכן מאחר שמשמעות הכתוב לזה ולזה ואין סברא להעמידו בזה יותר מזה יש לנו לומר שכוונת הכתוב לשניהם [=שקולים הם ויבואו שניהם דהי מנייהו מפקת].

והסיבה לכך שבכל זאת נאמרו שני העניינים, "וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירוֹ", "ובַעַר בְּשֵׁדָה אַחֵר", כי אם היה כתוב רק "וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירוֹ", לא היה חייב לשלם,

² ור"ח פירש, שהשן קרויה גלל, כי היא דומה לאבני שיש, והשייש קרוי גלל, כמו בכתוב, "ונדבכין די אבן גללי". [תוס']. לישנא אחרינא, גלל זה רעי, שהשן מבערת למאכל, ונעשית גלל, כמו גללי אדם וגללי בהמה. [רש"י].

³ לא כליא קרנא ... כגון שאכלה ערוגה וסופו לחזור ולצמוח אבל לא כתחלה ... מכליא קרנא ... שמבער לגמרי. [רש"י]. פירש הקונטרס שחת שעתידי לצמוח, אבל לא כתחלה. וקשה, והא מכליא קרנא, שגם הבעלים הם יכולים לקצור. אלא יש לומר, שטנפה פירות להנאתה, מכל מקום קרי ליה לקמן לטניפת פירות להנאתה תולדה, כיון דפשטיה דקרא איירי באכילה דמכליא קרנא. [תוס'].

⁴ אף על גב דאמרינן בעלמא ... בהמות שיש להן ארס כנחש ונושכות וממיתות דהוי נשיכה שהיא תולדה דקרו, מכל מקום איירי נמי בחיות רעות שדרסו ואכלו להנאתן, כדמתרגמינן, ושן בהמות, ושן דחיה ברא, וחיה בכלל בהמה. [תוס'].

כמו האבות.

טפחים, אבל כשהיה הבור תשעה טפחים, לא מחמת הבור מת, ובעל הבור פטור מלשלם.

תולדות נזקי מבעה

אחד מארבעה אבות הנזיקין השנויים במשנתנו, הוא מבעה, ובהמשך יתבאר בעזה"י, שנחלקו רב ושמואל מהו מבעה.

לדעת שמואל, מבעה האמור במשנתנו, **הם נזקי שן בהמתו, וכבר נתבאר לעיל**, מה הם נזקי שן, ומה הם תולדות נזקי שן. וכמו כן כבר נתבאר, שדיני תולדות נזקי שן כדן האב. ואם כן, לפי דברי שמואל, בוודאי לא על התולדות הללו אמר רב פפא שאינם כמו האבות.

ולדעת רב, מבעה האמור במשנתנו **הם נזקי אדם. והנה אם** אב נזיקין של אדם הוא אדם **ער שהזיק, ותולדת** האב הזה הוא אדם **ישן שהזיק, מבואר** במשנה **בפרק שני, שאין חילוק ביניהם בדין**, שכך שנינו, "אדם מועד לעולם בין ער בין ישן", ואם כן, לא על התולדות הללו אמר רב פפא, שאינם כמו האבות.

ואם תולדות נזקי אדם הם כיחו [=רוק הפה] **וניעו** [=ליחת החוטם] **שהזיקו**. אין לומר כן אלא כשהזיקו בדרך הילוכם, כגון שהשליכם מפיו ומחוטמו, **ועל ידי כח השלכתו** נפלו על הבגדים וטינפום או נפלו לתוך משקים ונמאסו, ובאופן הזה **חייב על הנזק, כמי שהזיק בגופו ממש, שכלל בדינו, כוחו כגופו, ואם כן, לא על התולדות הללו אמר רב פפא, שאינם כמו האבות**. ואם ניזוקו בהם בני אדם אחר שנפלו לארץ, שהוחלק שם אדם, נזק זה ודאי אינו תולדת נזקי אדם, אלא לדברי הכל תולדות נזקי בור הוא, וכבר נתבאר שתולדת נזקי בור דינם כנזקי בור.

תולדת נזקי אש

אמרה תורה, "כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ושלם הפקעך את הפקערה" (שמות כ"ב), ללמד, שהמבעיר אש ויצאה ממקומה והזיקה, חייב לשלם מה שהזיקה, אף על פי שבא הנזק על ידי דבר אחר, היא הרוח שהוליכה את האש למקום הנזק.

ותולדת נזקי אש, הם כגון **אבנו סכינו ומשאו, שהניחם בראש גגו, ובאה רוח מצויה**¹, **והפילה אותם על אדם או כלים, והזיקו בנפילתם**, שענין זה דומה הוא לנזקי אש, שכשם שהאש הולכת ומזיקה על ידי הרוח המוליכה אותה, כך הכלים הללו הזיקו על ידי הרוח המפילה אותה.

ואמרו מאחר שענין זה דומה ממש לנזקי אש, שבא הנזק על ידי כח נוסף, מעתה כשם שחייב על נזקי האש, כך יש לו להתחייב על נזקי תולדת אש. ואם כן, לא על התולדות הללו אמר רב פפא שאינם כמו האבות.

נזקי צורות

הלכה למשה מסיני, **שבהמה שהיתה מתיה צורות** [=אבנים ועפר] **ברגליה דרך הילוכה, ופגעו צורות אלו בכלים או דבר אחר, והזיקום, אינו חייב**

¹ כן פירש הקונטרס, מי האף. וקשה לרבינו תם, דבפרק דם הנדה קתני, כיחו וניעו ומי האף. ונראה דכיתו הוא היוצא מן הגרון בכח, וניעו הוא היוצא מן הפה על ידי נענוע. [תוס'].
² דאי ברוח שאינה מצויה, הוי אונס, ולא מחייב. [רש"י].

אמנם דווקא אם מת שם שור או חמור, בעל הבור פטור מלשלם, שכן לא מחמת הבור מת, אבל אם נפל שם שור או חמור, והוזק שם ולא מת, ודאי מחמת הבור הוזק, ובעל הבור משלם.

ונמצא **שבור עמוק עשרה טפחים**, אב נזיקין הוא לשלם אפילו אם מת בו שור או חמור [=זה אב למיתה], **ובור עמוק תשעה טפחים**, הוא אב נזיקין לשלם רק אם הוזק בו שור או חמור, ולא אם מתו בו [=זה אב לנזיקין].

אבנו סכינו ומשאו שהניחם ברשות הרבים

[=תולדת נזקי בור]

מי שהניח ברשות הרבים איזה חפץ שלו, כגון שהניח שם אבנו או סכינו או משאו, **והפקירם** שם, ונתקלו בהם בני אדם, והוזקו בהם, **הכל מודים, שתקלה זו** שהניח שם, **דינה כדין בור** שחפר ברשות הרבים, וחייב לשלם על הנזק שגרמה התקלה הזו, כמו שבעל בור חייב לשלם על נזקי בור².

ואם לא הפקיר את חפציו אלו שהניח ברשות הרבים, ועדיין הם שלו, ונתקלו בהם בני אדם, והוזקו בהם, גם כן הכל מודים שהוא חייב לשלם את הנזק שנגרם על ידי חפציו, אבל נחלקו רב ושמואל בפרק המניח, מהיכן הדבר למד. **לדברי רב**, חפצים שלו שהניח ברשות הרבים, והזיקו, דומים לשורו שהזיק, **וחיובו על היזקם למד מדין חיוב נזקי שור**³. **ולדברי שמואל**, חפצים שלו שהניח ברשות הרבים, והזיקו, דומים לבורו שהזיק, **וחיובו על היזקם למד מדין חיוב נזקי בור**.

ומכל מקום למדנו מכאן, שלדברי הכל, החיוב על נזקי אבנו סכינו ומשאו הלמדים מחיוב בור, [לדברי שמואל בכל אופן, ולדברי רב כשהפקירם], דינם כדין בור לכל דבר, שכן כשם שהבור, מאחר שתחילת עשייתו לנזק, שמירתו עליך, כך דברים אלו, מאחר שתחילת הנחתם ברשות הרבים לנזק, שמירתם עליך, ואם כן תולדות נזקי בור, דינם כנזקי בור, ולא על התולדות הללו אמר רב פפא שאינם

¹ (א) **ואב הוא, דהא מדיוקא דקרא נפקא**, מדכתיב "והמת יהיה לו", דמשמע בור עשרה דבר מקטיל הוא, חייב במיתת השור, הא בציר מהכי, במיתה לא חייב, הא בניזוקין מתחייב. (ב) **לישנא אחרינא**, סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין, **דכי היכי דנפיק לן מקרא בור עשרה למיתה, נפקא לן בור תשעה לנזקין, דכתיב "ונפל שמה שור או חמור"**, משמע **בין מת ובין הוזק, בעל הבור ישלם**, ומיהו, אם מת השור, אמור רבנו, בבור תשעה פטור, דלא מחמת הבור מת, דאין בו כדי להמית, אבל הוזק חייב, דבור תשעה בר נזקין הוא. [רש"י]. (ג) **נראה לפרש, דסתם בור עמוק הרבה** ... ומסיק סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין, פירוש, כיון דבור עשרה לא כתיב בהדיא, **אלא מפיקין מסברא, מ"והמת יהיה לו"**, **דבעינן כדי להמית, וקום להו לרבנן דהיינו בור עשרה, בור תשעה נמי הוי סברא דהוי אב לנזקין, כיון דיש בו כדי להזיק** ... (ד) **ובירושלמי דריש, דהוה ליה למיכתב "כי יפתח איש"**, **"כי יכרה איש בור"**, **למה כתיב "בור" "בור"**, אלא **חד בור למיתה וחד בור לנזקין** ... [תוס'].

² כי היכי דבור חיובא ברשות הרבים היא, דהוי הפקר, כדאמרין לקמן ... שעל עסקי כרייה ופתיחה בא לו, אף כל תקלה שהפקירה חייב. [רש"י]. ואם תאמר, הא רב אית ליה לקמן, בור שחייבתו תורה להבלו ולא לחבטו. ויש לומר, דהתם משום דקרקע עולם הזיקתו, אבל הכא חבטא ידיה הוא. [תוס'].

³ **היינו מקורן**, דשן ורגל פטורין ברשות הרבים, ובאבנו וסכינו אין לחלק בין תמות למועדות, דלא שייך לחלק אלא בבעלי חיים. [] ואם תאמר היכי גמר משור, מה לשור שכן בעל חיים וכוונתו להזיק. **ומפרש רשב"ם, דאתי מבור ושור ממה הצד** ... אבל קשה, כיון דמבור נמי יליף, לפטרו בהו כלים כבור, ולקמן בהמניח מחייב בהו רב כלים גבי נשבר כדו. [תוס'].

ארבעה אבות הנזיקין.

ושמואל אמר, שאם כוונת משנתנו לנזקי אדם, היה ראוי לומר "בועה", שאז היתה המשמעות לאדם, שהוא בועה המתפלל, ולא "מבעה".

ולדברי שמואל, מבעה הנזכר במשנתנו הוא השן, הראויה להיות קרויה כן, כמבואר מהכתוב, "אִיךָ נִחְפְּשׁוּ עֵשׂוֹ נִבְעוּ מִצְּפָנָיו" (עובדיה א' ו), שתרגמו רב יוסף^ט, "איכדין איתבליש עשו אתגלין מטמרוהי", הרי שהכתוב "נִבְעוּ" משמעותו גילוי, וראויה השן להיקרא בשם מבעה, על שם שהיא מתגלה ומתכסה. ומשנתנו מונה את נזקי השן, כלומר מה שבהמתו אוכלת, בין ארבעה אבות הנזיקין.

ורב אמר, שאם כוונת משנתנו לנזקי שן, היה ראוי לומר "נבעה", שמשמעותו דבר המתגלה כמו השן שהיא מתגלה, ולא "מבעה", שמשמע מגלה אחרים.

ואמנם לשון "מבעה" אינו מוכיח כל כך, לא משמעות אדם, ולא משמעות שן, כפי שנתבאר, שאם הכוונה לאדם, ראוי יותר לומר "בועה", ואם הכוונה לשן, ראוי יותר לומר "נבעה". ורב ושמואל, עיקר טעמיהם לא מחמת משמעות לשון "מבעה", אלא מסברא^ז, כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך, טעמו של רב מתבאר בסמוך, וטעמו של שמואל מתבאר בדף ד'.

טעמו של רב שמבעה הוא אדם

לדעת רב, כשהזכיר התנא "שור" בין אבות נזקין, מן הסתם נתכוון לכל מיני נזקים האמורים בשור, ובכלל זה קרן שן ורגל, ואם כן, על כרחך מבעה אינו נזקי שן, אלא נזקי אדם.

ושמואל לא קיבל דברי רב, כי אמר, מאחר שנקט התנא "ארבעה אבות", בוודאי כשהזכיר התנא "שור", לא נתכוון אלא לענין אחד מנזקי שור, ובהמשך יתבאר בעזה"י אם נתכוון לנזקי קרן או לנזקי רגל, וכשנקט התנא "מבעה", נתכוון לענין נוסף מנזקי שור והם נזקי שן. והענין השלישי של נזקי שור נרמז במשנתנו בסופה, "וכשהזיק חב המזיק", לומר שיש דבר נוסף שחייבים עליו והוא הענין השלישי של נזקי שור.

נזקי שור הנזכר במשנתנו כדעת שמואל

נתבאר, שלדברי שמואל, כששנה התנא "מבעה" נתכוון לנזקי שן, ואב הנזיקין שור הנזכר במשנתנו, הוא אחד משני אבות הנזיקין האחרים שנאמרו בתורה בשור, קרן או רגל, ונחלקו אמוראים בדבר זה.

לדברי רב יהודה, כששנה התנא "שור", נתכוון לנזקי קרן. ונזקי רגל רמזם במה שסיים, "וכשהזיק חב המזיק", לומר שיש דבר נוסף שחייבים עליו, והוא הענין השלישי של נזקי שור כלומר נזקי רגל.

אך הקשו על דבריו, למה לא הזכיר התנא נזקי רגל בפירוש, כמו שהזכיר שאר נזקי שור. ולא נאמר תירוץ לקושיה זו.

ולדברי רבא בדף ד', כששנה התנא "שור", נתכוון לנזקי רגל. ונזקי קרן רמזם

שלם על כך נזק שלם, אלא חצי נזק בלבד, ותשלום חצי נזק זה הוא חיוב ממון גמור ואינו קנס^א.

ונזק זה נחשב כתולדת נזקי רגל, שהוא בא על ידי הבהמה המהלכת כדרכה, בלא כוונה להזיק כלל, כמו נזקי רגל, ויש דברים שדין נזק זה שווה לדין נזקי רגל^ב. (א) לענין זה שהמזיק משלם את הנזק מן העליה, כלומר מביתו, כדין נזקי רגל^ג, שלא כדין שור תם שנגח, שמשלם חצי נזק מגופו בלבד^ד, ואם אין השור שווה חצי נזק, הניזק מפסיד, [כן דעת רב פפא. ורבא נסתפק בזה, אם נזקי צרורות נגבים גם מהעליה, או רק מגוף הבהמה]. (ב) וכמו כן נזקי צרורות שווים לנזקי רגל לענין זה שפטור מלשלם נזקי צרורות ברשות הרבים^ה, שלא כדין קרן, שחייבים על היזקה גם ברשות הרבים. [בזה גם רבא מודה].

ואין דין נזקי צרורות שונה מנזקי רגל אלא לענין זה שמשלמים על נזקי צרורות חצי נזק בלבד. ועל תולדת רגל זו אמר רב פפא שיש תולדות שאינם כמו האבות^ו.

ובדף י"ז יתבאר בעזה"י, שסומכוס חולק בזה על חכמים, ואומר, שעל נזקי צרורות גם כן משלם נזק שלם. ונמצא שלפי דברי סומכוס, כל התולדות כיוצא באבות.

אב הנזיקין מבעה

משנתנו מונה ארבעה אבות נזיקין. (א) שור. (ב) בור. (ג) מבעה. (ד) הבער^א. בשנים מהם אין מחלוקת מה כוונת המשנה, והם בור ואש. אך נחלקו חכמים בסוגינתו, למה כוונת המשנה בהזכירה שור ומבעה.

לדעת רב, מבעה הנזכר במשנתנו הוא אדם, הראוי להיקרא כן, כמבואר בכתוב, "אֶמְרָ שֹׁמֵר [=אמר הקב"ה] אֶתְּהָ בְּקָרְךָ [=באה גאולה לצדיקים] וְגַם לְלִיָּהּ [=חשך לרשעים] אִם תִּבְעִיּוֹן [=אם תשובו בתשובה ותבקשו מחילה] בְּעֵינֵי שְׂבוֹ אֶתִּיּוּ" (ישעיהו כ"א י"ב), שמבואר בכתוב הזה, שהאדם ראוי להיות בועה [=מבקש ומתפלל], ואם כן, המבעה הוא האדם. ומשנתנו מונה את האדם המזיק, בין

^א ואף על גב דפלטג נזק של גניחה הוי קנס, כדאמרינן לקמן, האי פלטג נזקא ממונא הוא, והלכך לא תולדה דקרן הוא, אלא דרגל. [רש"י].

^ב שאם לא היה הדין שווה לנזקי רגל כלל, אף על גב דדמי לרגל במה שהנזק דרך הילוכו, כיון שדינה חלוק, היה לו לקרות לה שם בפני עצמה. [ע"י תוס'].

^ג דכתיב בה ברגל "מיטב שדהו וגו'". [רש"י].

^ד דכתיב "ומכרו את השור החי וחצו את כספו". [רש"י].

^ה דרגל אינה חייבת אלא אם כן נכנסת לרשות הניזק והזיקה, דכתיב בה "ושילח את בעירה וביער בשדה אחר", והיינו ברשות הניזק. [רש"י].

^ו ואם תאמר אמאי פשיטא ליה לרבא טפי מלשלם מן העליה. ויש לומר כיון דמן הדין היה משלם נזק שלם, ואתי הלכתא דלא משלם אלא חצי נזק, אם כן אתי הלכתא דהקל ולא להחמיר. [תוס']. וע"י לקמן בדף י"ט ע"ב, שרבי ירמיה נסתפק, אם צרורות פטור ברשות הרבים. ורבי זירא פשט מסברא שפטור.

^ז וע"י לקמן י"ז ע"ב בתוד"ה נובר, ומבואר, שכשם שיש צרורות של רגל, כך יש צרורות של שן. ואם כן, כשאמר רב פפא יש מהן שאינן כיוצא בהן, הכוונה לא רק לתולדות רגל, אלא גם לתולדות שן. ומיהו מפירוש רש"י בדף י"ח ע"ב בד"ה דחיקי, משמע קצת שלא שייך צרורות אלא ברגל, ומיהו ע"י לקמן היאך הובאו דברי רש"י שם בהערה.

^ח כסדר שהן כתובין בפרשה, שדרן במשנה, דפרשה ראשונה נאמרה בשור, שניה בבור. [רש"י]. ואף על גב דלמאן דאמר תנא שור לרגלו, לא הוי כסדר הפרשה, דרגל נפקא לן מ"ושילח את בעירה" דכתיב בתר בור, מכל מקום שם שור כתיב קודם בפרשה, דהיינו גניחה דקרן. ולמאן דאמר מבעה זה אדם, אף על גב דלבתר הבערה כתיב, בפרשת אמור, "מכה בהמה ישלמנה", דהיינו אדם דאזיק שור, לא חש לשנותו כסדר הפרשה, לפי שרחוק כל כך, ושנאו כסדר לא הרי דסיפא, שמבעה קודם להבער. ור"ת פירש, דשם אדם כתיב בפרשה קודם, "כי יגנוב איש שור", והוא אחד מאבות נזיקין דקתני לה בברייתא בגמרא. [תוס'].

שלם, שבכל אחד יש דבר שבו הוא קל מחבירו [=לא הרי השור כהרי המבעה², ולא הרי המבעה כהרי השור³].

וכבר נתבאר, שנחלקו חכמים, מהו "שור" ומהו "מבעה", ולהלן יתבאר בעזה"י, היאך מתפרשת משנתנו, לפי כל אחת מהדעות.

א. כדברי רב יהודה לפי דעת שמואל.

נתבאר שלדברי רב יהודה דעת שמואל היא, ששור הנזכר במשנתנו הם נזקי קרן, ומבעה האמור במשנתנו הם נזקי שן.

ומתחילה אמרו, שלפי דבריו אלו, כך מתבארת משנתנו.

לא ראי הקרן כראי השן, אם היתה תורה מלמדת רק זאת, שחייבים על נזקי קרן, לא היינו יודעים שחייבים גם על נזקי שן, שהיה מקום לומר, דווקא על נזקי קרן חייב לשלם, שיש בהם פשיעה רבה, שהרי אין לבהמה שום הנאה בהיזק זה, ואינה דחוקה להזיק, ובקל היה לו לשומרה, וכשלא שמר, פשע, וחייב לשלם, אבל נזקי שן, שיש לבהמה הנאה בכך, ודחוקה לאכול, הרי זה כעין אונס, ויהיה פטור מלשלם.

ולא ראי השן כראי הקרן, אם היתה תורה מלמדת רק זאת, שחייבים על נזקי שן, לא היינו יודעים שחייבים גם על נזקי קרן, שהיה מקום לומר, דווקא על נזקי שן חייב לשלם, שיש בכך פשיעה רבה, שהרי אין כוונת הבהמה להזיק ואין יצרה תוקפה ובקל יכול לשומרה, וכשלא שמר, פשע, וחייב לשלם, אבל נזקי קרן הבאים על ידי כעס הבהמה בשעת כעסה קשה לו לשומרה, והרי זה כעין אונס, ויהיה פטור מלשלם.

והקשו, אדרבה, הלא ענין זה שאין כוונתו להזיק, הוא סיבה להקל ולא להחמיר, [ומה שמצינו בעבד ואמה שאצלם הדבר סיבה להקל יתבאר בעזה"י בסמוך], ואם כן, אם על נזקי שן הקלים, שאין כוונת הבהמה להזיק, חייבה תורה לשלם, כל שכן על נזקי קרן, שהם חמורים יותר, שכוונתה להזיק.

ולפיכך מסקנת הגמרא, שלפי דברי רב יהודה, כך מתבארת משנתנו.

לא ראי הקרן כראי השן, אם היתה תורה מלמדת רק זאת, שחייבים על נזקי קרן, לא היינו יודעים שחייבים גם על נזקי שן, שהיה מקום לומר, דווקא על נזקי קרן חייב לשלם, שיש בהם פשיעה רבה, שהרי כוונת הבהמה להזיק, ולכן יש לו לשמור יותר, ואם לא שמר עליו לשלם, אבל נזקי שן, שאין בהם כוונה להזיק, לא ידע שיש לו לשמור, ויהיה פטור מלשלם.

ולא ראי השן כראי הקרן, אם היתה תורה מלמדת רק זאת, שחייבים על נזקי שן, לא היינו יודעים שחייבים גם על נזקי קרן, שהיה מקום לומר, דווקא על נזקי שן חייב לשלם, שיש בכך פשיעה רבה, שהרי יש הנאה להיזקה, ולכן יש לו לשמור יותר, ואם לא שמר עליו לשלם. אבל נזקי קרן, שאין בהם הנאה לבהמה, לא ידע שיש לו לשמור, ויהיה פטור מלשלם.

במה שסיים, "וכשהזיק חב המזיק", לומר שיש דבר נוסף שחייבים עליו, והוא הענין השלישי של נזקי שור כלומר נזקי קרן.

ולדבריו, הסיבה לכך שלא הזכיר התנא נזקי קרן בפירוש, כמו שהזכיר שאר נזקי שור, כי לא הזכיר התנא בפירוש אלא דברים שהם מועדים מתחילתם, ומשלמים בפעם הראשונה נזק שלם, להוציא נזקי קרן, שבתחילתו הוא תם, ומשלם חצי נזק בלבד.

ביאור משנתנו "לא הרי וכו'" כפי דעת רב יהודה כאן, נכתוב בעזה"י בסמוך בדף ד', עם ביאור המשנה כדעת שאר אמוראים.

דף ד'

טעמו של שמואל שמבעה הוא שן

לדעת שמואל, לא יתכן ש"מבעה" שהזכיר התנא הוא אדם המזיק, שהרי ענין זה הזכירו התנא בהמשך המשנה [בדף ט"ו], "... וחמישה מועדים ... ושור המועד, ושור המזיק ברשות הניזק", והאדם", ואם כן על כרחך, "מבעה" שהזכיר התנא תחילה, הוא נזקי שן.

ולדעתו, הסיבה שלא הזכיר התנא נזקי אדם בין ארבעה אבות נזיקין שפתח בהם, כי לא דיבר בתחילה אלא בנזקים הבאים על ידי ממונו של אדם, ולא בנזקים הבאים על ידי גופו של אדם, שהוא עצמו מזיק.

ורב לא קיבל דברי שמואל, כי אמר, מה שהזכיר התנא נזקי אדם במשנה בדף ט"ו, משום שמנה שם כל אותם המועדים מתחילתם, אבל לא שם לימד בפעם הראשונה שאדם המזיק הוא בכלל אבות נזיקין, אלא במשנתנו, ש"מבעה" האמור בה הוא נזקי אדם².

לא הרי השור כהרי המבעה

כבר נתבאר, שהזכיר התנא של משנתנו ארבעה אבות נזיקין, שור בור מבעה והבער, שבכל אחד מהם מבואר בתורה, שחייב לשלם מה שהזיק.

ומבואר במשנתנו, שהיה צורך לכתוב בפירוש בכל אחד מהדברים הללו בפני עצמו, שחייבים לשלם את היזקו, ולא היו יכולים לכתוב מקצת מהדברים, וללמוד בבנין אב, שכשם שעל אלו חייבים, כך חייבים גם על האחרים.

ומתחילה כתב התנא, למה נכתבו גם שור וגם מבעה, ולא היו יכולים ללמוד בבנין אב, שאם על נזקי האחד חייבים לשלם, גם על נזקי זולתו חייבים

¹ שנסכם לרשות הניזק, ונגח שם את שורו, ואף על גב דתם הוא, משלם נזק שלם, וסתמא כרבי טרפו דאמר לקמן, משונה קרן ברשות הניזק, נזק שלם משלם. [רש"י].

² ושמואל סבירא ליה, דלא הוי ליה לאשמעינן בסיפא, כיון דלא אשמעינן שום חידוש טפי מברישא. אבל שן ורגל, אף על גב דתנא ליה ברישא, תנא ליה בסיפא גבי מועדין, משום חידוש, דמפרש שן מועדת לאכול את הראוי לה, והרגל מועדת לשבר דרך הילוכה, וקרן נמי תנא, ואף על גב דתנא ברישא, כשהזיק חב המזיק לאתווי קרן, מכל מקום תנא ליה בסיפא, משום דתני ליה גבי חמשה תמים, משום הכי תנא ליה נמי בהדי מועדין. ואם תאמר, אמאי לא חשיב אש ובור גבי מועדים. ויש לומר דלא חשיב אלא בעלי חיים, אבל בור ואש, כך לי פעם ראשונה כמו פעם שלישית ורביעית. [תוס'].

³ ולחכי נקט ברישא "כהרי המבעה", ולא נקט להו כסדר, "לא הרי השור כהרי הבור", משום דתו לא הוי מצוי למיתני, "לא זה וזה שיש בהן רוח חיים", דהא בור אין בו רוח חיים. ועוד טעמא אחרינא, דהא רבותא אשמעינן שאף על גב שיש לשניהם רוח חיים, לא נפיק חד מחבריה. [רש"י].

⁷ פירוש אין קולתו של שור כקולתו של מבעה כדמפרש ... למאן דאמר תנא שור לקרנו ומבעה לשינו, משום דשור כוונתו להזיק, ומבעה אין כוונתו להזיק, ולפיכך אי כתב רחמנא שור, לא אתי מבעה מיניה, שהוא קל מיניה. ואין פירושו כשאר מקומות שבתלמוד, לא ראי זה, דהתם פירושו אין חומרא של זה כחומרא של זה, ולכך אין החומרות גורמות זה הדין, אלא הצד השוה שבהן גורם הדין, ושינה כאן התלמוד פירושו מבשאר מקומות משום, דהזכיר החמור תחילה, בלא זה וזה שיש בהן רוח חיים. [תוס'].

ב. כדברי רבא לפי דעת שמואל.

נתבאר שלדברי רבא, דעת שמואל היא, ששור הנזכר במשנתנו הם נזקי רגל, ומבעה האמור במשנתנו הם נזקי שן. ולפי דבריו אלו, כך מתבאר משנתנו.

לא ראי הרגל כראי השן, אם היתה תורה מלמדת רק זאת, שחייבים על נזקי רגל, לא היינו יודעים שחייבים גם על נזקי שן, שהיה מקום לומר, דווקא על נזקי רגל חייב לשלם, שיש בהם פשיעה רבה, שהרי הם מצויים, ולכן יש לו לשמור יותר, ואם לא שמר, עליו לשלם, אבל נזקי שן, שאינם מצויים כל כך, לא ידע שיש לו לשמור, ויהיה פטור מלשלם.

ולא ראי השן כראי הרגל, אם היתה תורה מלמדת רק זאת, שחייבים על נזקי שן, לא היינו יודעים שחייבים גם על נזקי רגל, שהיה מקום לומר, דווקא על נזקי שן חייב לשלם, שיש בכך פשיעה רבה, שהרי יש הנאה להיזקה, ולכן יש לו לשמור יותר, ואם לא שמר, עליו לשלם. אבל נזקי רגל, שאין בהם הנאה לבהמה, לא ידע שיש לו לשמור, ויהיה פטור מלשלם.

ג. כדברי רב.

נתבאר שלדעת רב, שור הנזכר במשנתנו הם כל הנזקים האמורים בתורה בשור ובכלל זה קרן שן ורגל, ומבעה האמור במשנתנו הם נזקי אדם. ולפי זה, כך מתבאר משנתנו.

לא ראי השור כראי אדם, אם היתה תורה מלמדת רק זאת, שחייבים על נזקי שור, לא היינו יודעים שחייבים גם על נזקי אדם, שהיה מקום לומר, דווקא על נזקי שור חייב לשלם, ולא על נזקי אדם, שכן מצינו, שמעשה שור חמורים ממעשה אדם, שאם הרג שור מועד את האדם, בעליו של שור משלמים כופר, ואם אדם הרג אדם, ההורג פטור הוא מתשלומים.¹

ולא ראי האדם כראי השור, אם היתה תורה מלמדת רק זאת, שחייבים על נזקי אדם, לא היינו יודעים שחייבים גם על נזקי שור, שהיה מקום לומר, דווקא אדם שהזיק חייב לשלם, אבל כשממונו הזיק, פטור, שכן מצינו, שמעשי אדם חמורים ממעשי שור, שאדם שהזיק אדם, חייב בארבעה דברים לבד מהנזק, (הם צער ריפוי שבת ובושת), ושור שהזיק אדם, פטור מכל אלו.²

עבד ואמה פטורים גם כשהזיקו בכוונה

נתבאר לעיל בביאור המשנה "לא הרי כו", כפי דעת רבי יהודה, שמתחילה רצו לומר, שכשכוונתו להזיק יש סברא גדולה יותר לפוטרו, ודחו זאת ואמרו שכשכוונתו להזיק יש סברא גדולה יותר לחייבו.

אמנם מצינו, שעבד ואמה שהזיקו, אף על פי שנתכוונו להזיק, בעליהם פטורים מלשלם.³ ומכל מקום אין ללמוד מדין זה, שכל מקום, כשמתכוון להזיק, יש

לפטור, כי מה שעבד ואמה פטורים, טעם גדול יש בהם, והוא, שמא יקניטנו רבו, וילך וידליק גדישו של חברו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום.

שור דרכו להזיק

מבואר במשנתנו, שיש צד השווה בכל אבות נזיקין הנזכרים במשנתנו, והוא, שכולם דרכם להזיק, ובכלל זה אב הנזיקין, שור.

והנה, לפי דברי שמואל, ששור הנזכר במשנתנו הם נזקי רגל, הדברים מיושבים, שכן הרגל דרכה ללכת ולהזיק.

אך לדברי רב, שגם נזקי קרן הם בכלל שור הנזכר במשנתנו, אי אפשר לומר כן, שהרי אין דרכם של שוורים ללכת ולגנוח. ולפי דבריו, וכשאמרו שנזקי קרן הם בכלל אלו שדרכם ללכת ולהזיק, לא נתכוונו אלא לנזקי קרן מועדת, שמאחר שנעשה השור מועד לנגוח, הרי זה רגיל לעשות כן.

אדם דרכו להזיק

מבואר במשנתנו, שיש צד השווה בכל אבות נזיקין הנזכרים במשנתנו, והוא, שכולם דרכם להזיק, ובכלל זה אב הנזיקין, מבעה.

והנה, לפי דברי רב, שמבעה הנזכר במשנתנו הם נזקי אדם, מבואר שאדם דרכו ללכת ולהזיק, ובאמת לא כל אדם דרכו להזיק, וכשאמרו שדרכו של אדם להזיק לא נתכוונו אלא למי שהוא ישן, שדרכו לכוף ולפשוט רגליו, ודרכו לשבר כלים שבצד מרגלותיו.

ושמירתם עליך

מבואר במשנתנו, שכל אבות נזיקין הנזכרים בה, שמירתם עליך, ולכן אם הזיקו אותה מתחייב על כך.

אמנם לדברי רב, לשון זה אינו הולך על כל האבות הנזכרים במשנתנו, שהרי אצל אדם המזיק, אין לומר בו שמירתו עליך, שכל אדם שמירת גופו על עצמו, ואינו מוטל על אחר.

וכן כששנה קרנא ברייתא, "ארבעה אבות נזיקין ואדם אחד מהם", אמר לו רבי אבהו, שאצל אדם אין לשנות "ושמירתו עליך", אלא אדם שמירת גופו עליו.

למה לא נאמר "מבעה" אלו מים או אש

נתבאר, שנחלקו רב ושמואל, מהו מבעה הנזכר במשנתנו, ולא נמצא פסוק שמשמעותו ממש כדברי אחד מהם, אלא מסברא היה נראה לזה שהכוונה לאדם, ולזה שהכוונה לשן, והביאו סמך מפסוקים, שמהם נראה שלשון מבעה דומה ללשון הראוי להיקרא אדם או שן.

פטורין. [רש"י]. ולא כפירוש רש"י, שפירש משום דתנן בהחובל עבד ואשה פגיעתן כו', דאם כן הוי ליה למינקט עבד ואשה. אלא מפרש רבינו תם דנקט עבד ואמה, משום דקאי אמתניתין דסוף מסכת ידים, וטעמא, משום שמא יקניטנו רבו דבסמוך מפורש התם. [תוס'].

¹ הקשה ריב"א, מאי חומרא היא זו, האי דאין משלם את הכופר, משום דקים ליה בדרבה מיניה. (א) ותירץ, דשוגג נמי פטור, מדתנא דבי חזקיה. (ב) ואומר ר"י, דלאו פרכא היא כלל, דלא מפטר משום קים ליה בדרבה מיניה, וכאן נמי אין שייך להזכיר תנא דבי חזקיה, דלקמן ... משמע, דאי לאו קרא דעליו ולא על האדם, הוה ילפינן אדם משור שיתחייב מויד מיתה וכופר, ומעליו פטרי ליה אפילו שוגג דומיא דשור, דאין מויד לשור. ותנא דבי חזקיה דפטר אפילו שוגג, היינו ממון שהזיק בשעת חיוב מיתה, ולאפוקי ממאן דדריש ... הא אם יהיה אסון לא יענש, דדוקא דין אסון אתא חזקיה, ואשמועינן לאו דוקא דין אסון לא יענש, אלא אפילו שוגג לא יענש. [תוס'].

² דאמרין, "כי יתן איש מום בעמיתו", איש בעמיתו, ולא שור בעמיתו. [רש"י].

³ כדאמרין בפרק החובל, העבד והאשה פגיעתן רעה, החובל בהן חייב, והן שחבלו באחרים

< ארבעה שומרים >

א. שומר חנם. הוא מתחייב רק אם ארע נזק לפקדון בפשיעה.

ב. והשואל. הוא המתחייב אפילו כשארע נזק באונס, וכל שכן אם אבד או נגנב, או נפסד בפשיעתו. ואינו פטור אלא כשנפסד מחמת המלאכה.

ג-ד. נושא שכר והשוכר. שני אלו מתחייבים, אם ארע נזק לפקדון בפשיעה, וכן אם אבד או נגנב.⁷

< תשלומי אדם המזיק את חברו >

ה. נזק. שאדם החובל בחבירו, חייב לשלם לו מה שהוא שוה עכשיו פחות מבתחילה.

ו. צער. שאם הזיק את חברו כגון חתך את ידו, מלבד הנזק שמשלם לו כמה שהוא שווה פחות, אומדים, כמה אדם העומד ידו ליקצץ על ידי חרב, רוצה ליתן, כדי שיתקצץ לו על ידי סם, שלא יצטער כל כך.

ז. וריפוי. שאדם החובל בחבירו, מלבד הנזק שמשלם לו, חייב לשלם לו כל הוצאות ריפוי.

ח. שְׁפֵט. שאדם החובל בחבירו, מלבד הנזק שמשלם לו, חייב לשלם לו שכר שהפסיד כל זמן שנפל למשכב מחמת החבלה.

ט. ובושת. שאדם המבייש את חברו חייב לשלם לו דמי בושתו.⁸

< ארבעה דמתניתין >

י-יא-יב-יג. שור בור מבעה והבער. ואבות נזיקין אלו כבר נזכרו במשנתנו ונתבארו בדפים הקודמים.

ולפי דברי שמואל, הסיבה לכך שהתנא של משנתנו לא מנה את כל אלו, כי לא הזכיר אלא אבות נזיקין שעל ידי ממונו, ולא אבות נזיקין שעל ידי עצמו, וכל אלו שהוסיף רב אושעיא, הם נזיקין שבאים על ידי האדם עצמו.⁹

ולפי דברי רב, הזכיר התנא גם נזיקין שעל ידי אדם עצמו, שכן לדעתנו מבעה הוא אדם, אלא שלא הוצרך למנות את כל אותם שמנה התנא של הברייתא, כי כשהזכיר מבעה [=אדם] נתכוון לכל הנזקים האמורים באדם, וכל אלו שמנה התנא של הברייתא בכלל זה.

והתנא של הברייתא ששנה רבי אושעיא, מנה מבעה בפני עצמו, וכל שאר נזקי אדם בפני עצמם, כי דעתו, שאין לכלול כל נזקי אדם בשם מבעה, שמבעה הם נזקים שאדם מזיק את ממונו חברו,¹⁰ והוסיף התנא של הברייתא ומנה נזקים שאדם מזיק את גוף חברו.

ואין להקשות, אם דעת התנא של הברייתא לחלק בין אדם המזיק אדם לבין אדם המזיק ממונו, כמו כן יחלק בין שור שהזיק אדם לשור שהזיק ממונו, וישנה "שור" שתי פעמים. והטעם לכך, כי אצל אדם יש בו חילוק בין מזיק

והקשה רב מרי, למה לא אמרו ש"מבעה" זה המים, שאם שפך אדם מימיו לרשות הרבים, ובא אחר ונטפו כליו, השופכם חייב,¹¹ הלא מצינו כתוב שממנו מבואר שלשון מבעה אמור במים, שנאמר, "בְּקֹדֶחַ אֵשׁ הַמָּסִים מִים תִּבְעָה אֵשׁ הַלְּהוֹדֵעַ שְׂמֶךְ לְצָרִיד מִפְּנֵי גוֹיִם וְרָגְזוּ" (ישעיהו ס"ד א'), וכך פירושו, "בְּקֹדֶחַ אֵשׁ הַמָּסִים", כלומר, כמו שהאש שורפת דברים נמסים כזפת ושעוה וכל מיני רבב, "מִים תִּבְעָה אֵשׁ", כלומר, וכמים שמבעבעים את האש, שכשנותנים מים על האש, נעשים הרתיחות כמין בעבעות, "הַלְּהוֹדֵעַ שְׂמֶךְ לְצָרִיד מִפְּנֵי גוֹיִם וְרָגְזוּ", כלומר, כן תודיע שמך לצריך, כשתאבדם מן העולם. ומכל מקום מבואר שלשון מבעה אמור במים.

ודחו זאת ואמרו, שאם היה כתוב "נבעו" בלשון רבים, "מים נבעו אש", באמת היה משמע, שלשון "נבעו" הולך על המים הנזכרים בלשון רבים, והכתוב אומר שהם מבעבעים את האש.¹² אבל עכשיו שנאמר "תבעה" בלשון יחיד ובלשון נקיבה, "מים תבעה אש", משמע שלשון תבעה אמור באש הנזכרת בלשון יחיד ובלשון נקיבה, והכתוב אומר שהאש מבעבעת את המים.

והקשה רב זביד, אם כן, נאמר ש"מבעה" זה האש, שהרי נאמר, "מים תבעה אש". ותירצו, שבוודאי אי אפשר לומר כן, שהרי התנא כבר מזכיר את האש "וההבער".

וחזרו והקשו, שמא מה ששנה התנא, "המבעה וההבער", הכל ענין אחד, והתנא מפרש דבריו, וכאילו שנה "המבעה זה ההבער". ותירצו, שאין לומר כן, כי אם כן, התנא מונה רק שלושה אבות, שור בור ואש, והוא פתח "ארבעה אבות נזיקין".

וחזרו והקשו, שמא לעולם מבעה והבער ענין אחד הוא, ובכל זאת יש כאן ארבעה אבות, כי שם שור כולל שן ורגל. ותירצו, שבוודאי אי אפשר לומר שמבעה הוא אש, שהרי התנא אומר על שור ומבעה, שיש בהם רוח חיים. וכן התנא מבאר למה נאמר גם מבעה וגם אש, ואם כן על כרחך מבעה אינו אש.

שלושה עשר אבות נזיקין ששנה רב אושעיא

רב אושעיא שנה ברייתא, בה נמנו שלושה עשר אבות נזיקין, כלומר, שלושה עשר דברים המפורשים בכתוב, שיש בהם חיובי תשלומים על נזקים.¹³ ואלו הם:

¹⁰ ואם תאמר, והני מים הידי דמי, אי דמשקיל עליה בדקא דמיא ובכח ראשון, כחו הוא, ואי בכח שני, גרמא בעלמא הוא, כדאמרין בהנשרפין. ויש לומר, דמיירי בכח שני, וקא משמע לן דבכח שני נמי חייב. אינ בתר דנחו, ולא דמי לבור, כגון פותקין ביבותיהן דלקמן, ואף על גב דאתי במה הצד, הוה אמינא דאיצטרך לכותבו, לחייב כלים, דמבור לא הוה שמעינן, והוה מצי למיפרך, מאי לא זה וזה שיש בהן רוח חיים, אלא דבלאו הכי משני שפיר. [תוס']. ואם תאמר, והיכן כתיב מים בתורה. ויש לומר מ"יושלוח", וכן הוא אומר "ושולח מים על פני חוצות". ואף על גב דשילח בעירה בבמה איירי. מכל מקום מים נמי משמעני מיניה, מדאפקיה רחמנא בהמה בלשון ושלה. ולעיל דבעי במאי מוקמינן לה, לא מצי מוקמינן במים, דכי נמי מוקמת במים, אית לן לאוקומי במילי דשור, מדכתיב בעירה. [תוס'].
¹¹ ואם תאמר, כי כתיב נמי "נבעו", לא מיתוקמא מתניתין במים, דמי קתני נבעה, כדדייק לעיל גבי שן. ויש לומר דלא שייך לאקשווי אלא גבי שן דליתני נבעה, שהשן עצמו נבעה, דמבעה משמע מגלה [דבר אחר שהיה מכוסה], אבל במים שייך שפיר לישנא דמבעה, שהמים רותחים קרויים מבעבעים. [תוס'].
¹² ודיניהם שנים עשר, דשוכר כשומר שכר הוי, או כשומר חנם הוי. [תוס'].
¹³ וכלהו ארבעה שומרים כתיבי, כדתיני בפרק השואל בבבא מציעא, פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם, שניה בשומר שכר, שלישית בשואל, הלכך אבות ניהו. [רשי"י].
¹⁴ כולהו חמישה דברים יליף מקראי בפרק החובל. וכיון דכתיבי, אבות ניהו. [רשי"י].
¹⁵ דהנך ארבע שומרים, הן עצמם הזיקו, הואיל ולא שמרו כראוי. [רשי"י].
¹⁶ דהא מבעה דומיא דבור קתני, ובור לא מיירי בנזקי אדם, דרחמנא פטריה ... ואדם דאזיק שור היכא כתיב דקרי ליה אב, דכתיב "ומכה נפש בהמה ישלמנה". [רשי"י].

וְנִתְּנוּ לְאָבִי הַנֶּעְרָה כִּי הוֹצִיא שָׁם רָע עַל פְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל (דברים כ"ב י"ט).

< ענייני נזקים על ידי הפקעת הממון לקדושה ואיסור >

ט. והמטמא תרומת חבירו. כגון נותן שרץ על תרומת כהן, שבכך הוא מפסידה ממנו, שהתרומה הטמאה אסורה באכילה.²

י. והמדמע. הוא המערב תרומה בחולין של חבירו, שבכך הכל נידון כתרומה, ויש בכך הפסד, שמחיר התרומה פחות ממחיר החולין.

יא. והמנסך. שמקריב יין לעבודה זרה שבכך היין נאסר בהנאה.³

ויחד עם שלושה עשר אבות שמנה רבי אושעיא, יש עשרים וארבעה אבות נזיקין.

והתנא של הברייתא ששנה רבי אושעיא, לא מנה את האבות הללו, כי מנה רק אבות נזיקין שחיוב תשלומים שלהם הוא חיוב של הנזק עצמו, ולא אבות נזיקין, שחיוב תשלומים שלהם הוא קנס.⁴

וגנב וגזלן, שמשלמים קרן בלבד, אף שחיוב זה הוא חיוב הנזק ולא חיוב של קנס, לא הוצרך רבי אושעיא למנותו, כי כבר הזכיר חיוב תשלומים של שומר חינם ושואל, ויש בהם חיוב של גנבה וגזלה, כגון שטען שנגנב הימנו, והרי היא בידו.⁵

ורבי חייה שמנה גנב וגזלן בפני עצמם, ושומר חינם ושואל בפני עצמם, כי דעתו שיש לחלק בין שומר חינם ושואל, שהם גנב וגזלן שבא הממון לידו בהיתר, ורק אחר כך נעשה עליו גנב וגזלן, לבין גנב וגזלן גמורים, שמתחילה בא הממון לידם באיסור גנבה וגזלה.

דף ה'

והיוב תשלומים של עדים זוממים לא מנה, אף שאינו חיוב של דבר קצוב כשאר קנסות, כי דעתו כדעת רבי עקיבא, שעדים זוממים שהודו פטורים,⁶ כי חיוב תשלומים של עדים זוממים הוא חיוב קנס, ולא חיוב ממון.

והיוב תשלומים של אונס ומפתה ומוציא שם רע לא מנה, שכן מה שהוא חיוב בתשלומי פגם [=נזק] ובושת, כבר הזכיר, וחיוב קנס הנוסף בהם, הוא חיוב קנס, ולא חיוב ממון.⁷

² מטמא מדמע ומנסך לא כתיבי בהדיא, ואפילו הכי הו אבות, שבכלל נזק הן, ונזק ממון כתיב בתורה "מכה נפש בהמה ישלמנה". [רש"י].

³ ובמס' גיטין מפרש, אמאי לא קם ליה בדבריה מיניה. [רש"י]. וליכא למימר שמנסך היינו שמערב יין נסך בין חולין של חבירו, דלא קמחסריה ולא מידי, דהא מזבין ליה בר מדמי יין נסך שבו. [רש"י]. פליגי בה בהנזקין, חד אמר מנסך ממש [יין לעבודה זרה]. וחד אמר מערב [יין נסך בין חולין]. [תוס'].

⁴ דכל המשלם יותר על מה שהזיק, כגון כפל, ותשלומי ארבעה וחמשה, קרי קנס ... וכגון כל דבר קצוב האמור בתורה, כגון חמשים של אונס ומפתה, ומאה של מוציא שם רע, כולוהו הוי קנסא. [רש"י].

⁵ ואמרינן בפרק מרובה, דטוען טענת גנב כגנב, וטוען טענת גזלן כגזלן. והא דנקט הכא "והשואל", לאו דוקא, דהא לא משכחת ביה דנפטר, לא בטוען טענת גנב, ולא בטוען טענת גזלן, שהרי הוא חייב בכולו. [רש"י].

⁶ כגון אם הוזמו בבי"ד זה, ולא הספיק בעל דין להעמידו בדין ולתובעו, והלכו למקום אחר, והודו שם בבבי"ד, ואמרו, הוזמנו בבית דינו של פלוני, פטורין. [רש"י].

⁷ מוציא שם רע לית ביה ממונא כלל, אלא מאה כסף, אלא אגב אחריני נקטיה. [תוס'].

אדם למזיק שור, שמזיק אדם משלם ארבעה דברים מלבד נזק, ומזיק ממון משלם נזק בלבד, אבל אצל שור אין חילוק בדבר, וכל שהזיק השור משלם, ולכן אין סיבה לשנות שור שתי פעמים.

ונזקי ארבעה שומרים, אף שהם נזקים שאדם מזיק את ממון חברו, לא נכללו בשם מבעה של משנתנו, כי לא שנה התנא של המשנה אלא נזקי ממון שעשה המזיק בידיו, להוציא נזקי ארבעה שומרים, שאינם באים מידי השומר ממש, אלא באים ממילא מחמת חסרון שמירתו.

עשרים וארבעה אבות נזיקין ששנה רבי חייה

רבי חייה שנה ברייתא, בה נמנו עשרים וארבעה אבות נזיקין, כלומר, עשרים וארבעה דברים המפורשים בכתוב, שיש בהם חיובי תשלומים על נזקים. ואלו הם:

< גנבה וגזלה >

א. תשלומי כפל. שהגונב איזה דבר מחבירו, מתחייב בכפל, ככתוב, "אם המוציא תמוצא בידו הגנבה משור עד המור עד שיה תיים שניגים ושלם" (שמות כ"ב ג).

ב. ותשלומי ארבעה וחמשה. שאם גנב מחבירו שור או שה, [כלומר בהמה טהורה], ושחטו או מכרו, משלם ארבעה או חמישה, ככתוב, "כי יגנב איש שור או שיה ויטבחו או מכרו חמשה בקר ושלם תחת השור וארבע צאן תחת השיה" (שמות כ"א ל"ז).

ג. וגנב. כלומר פעמים הגנב משלם רק קרן שגנב, וזאת כשמשלם על פי הודאתו, שמאחר שהודה, הוא פטור מתשלומי קנס של כפל, וכן מתשלומי קנס של ארבעה וחמישה, שנאמר בענין חיוב כפל, "על כל דבר פשע על שור על המור על שיה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים ובא דבר שניגים אשר ירשיען אלהים [=דיינים] ושלם שניגים לרעהו" (שמות כ"ב ח), להוציא את המרשיע עצמו.

ד. וגזלן. הוא הנוטל ממון חבירו בכח, כמו בכתוב "ויגזל את התנית מיד המצרי" (שמואל ב' כ"ג א), [ואינו כגנב הנוטל בסתר כשאינו בעלים רואה], ודינו של גזלן לשלם מה שגזל, ככתוב "והשיב את הגזלה אשר גזל" (ויקרא ה' כ"ג).

< עדים זוממים >

ה. ועדים זוממים. הם שזממו להפסיד את הנידון על ידי עדות שקר, שמשלמים כמו שביקשו להפסיד את הנידון,⁸ ככתוב, "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו" (דברים י"ט י"ט).

< ענייני נזקים של אישות >

ו. והאונס. שדינו לשלם קנס חמישים כסף, ככתוב, "ונתן האיש השכב עמה לאביו הנערה חמשים כסף" (דברים כ"ב כ"ט).

ז. והמפתה. שדינו גם כן לשלם קנס חמישים כסף שנאמר בו "כסף וישקל כמנהר הפתולת" (שמות כ"ב ט"ז), כמוהר בתולים של אונס, דהיינו חמשים כסף.

ח. ומוציא שם רע. שדינו לשלם קנס מאה כסף ככתוב "וענשו אתו מאה כסף

⁸ פירש ריב"א, דאפילו שילם על פי העדים זוממין, חייבין, דלא שיד בממון "כאשר זמם" ולא כאשר עשה, דאפשר בחזרה. ור"י מפרש, דלא צריך להאי טעמא, דגבי ממון מחייבין להו בקל וחומר, דגבי ממון עונשין מן הדין, והא דאמרינן במכות הרגו אין נהרגים, היינו משום דהתם אין עונשין מן הדין. [תוס'].

אבות נזיקין שלא הזכיר רבי חייא

נתבאר, שהתנא של משנתנו הזכיר רק ארבעה אבות נזיקין ולא יותר, כי לא רצה למנות אלא אבות נזיקין שעל ידי ממונו, או אותם שאין בהם קנס, ולכן נקט "ארבעה" לומר איני מדבר אלא בארבעה אלו, ולא באותם שהוסיפו רבי אושעיא ורבי חייא.

וכן התנא של הברייתא ששנה רבי אושעיא הזכיר שלושה עשר אבות נזיקין ולא יותר כי לא רצה למנות אבות נזיקין שיש בהם תשלומי קנס כפי שנתבאר, ולכן נקט "שלושה עשר", לומר, איני מדבר אלא בשלושה עשר אלו, ולא באותם שהוסיף רבי חייא.

ולפי זה גם רבי חייא ששנה "עשרים וארבעה אבות נזיקין" כוונת לומר איני מדבר אלא באלו אף שיש אבות נוספים.

ואלו הם אבות נזיקין הנוספים שלא דיבר בהם רבי חייא.¹

א. מוסר. הוא שמלשין ומוסר ממון חברו לידי נוכרים.²

ב. ומפגל. הוא כהן, ששחט קרבנו של ישראל חטאת לשום שלמים, שאין הקרבן עולה לחובת בעליו, וצריך אחר.³

והסיבה שרבי חייא לא מנה שני אבות אלו, כי לא מנה אבות נזיקין בקדשים [=מפגל] ולא אבות נזיקין שעל ידי דיבור [=מוסר].

ומוציא שם רע שמנה רבי חייא, אף על פי שעל ידי דיבור, כי אינו דיבור לבד, אלא דיבור שיש בו מעשה בעילה.⁴

ועדים זוממים שמנה רבי חייא, אף על פי שיש בהם דיבור בלבד בלא מעשה, מכל מקום החשיבם הכתוב כמי שעשו מעשה, שנאמר, "וְעֵשִׂיתֶם לוֹ כְּפֶאֱשֶׁר זָמַם לְעֵשׂוֹת לְאָחִיו וּבְעֵרַת הָרֶעַם מִקְרָבָד" (דברים י"ט י"ט)

והיוב תשלומים של מטמא ומדמע ומנסך לא מנה ממה נפשך^א, שכן דברים אלו נחשבים נזק שאינו ניכר, [נשאר שום שינוי בגוף התבואה, אלא בדין שלה, ואין זה דבר הניכר], ונחלקו חכמים בסיבת חיובו. יש אומרים שמעיקר הדין, אין חייבים על נזק שאינו ניכר, אלא שבמזיד קנסו חכמים לשלם, ואם כן, חיוב זה חיוב קנס הוא, ולכן לא הזכירו התנא הזה. ויש אומרים, שמעיקר הדין חייבים על נזק שאינו ניכר, [אלא שפטרו חכמים את השוגג כדי שלא ימנע מלהודות], ואם כן נזק זה הוא כשאר נזקים, וכבר מנה התנא נזק בין אבות נזיקין.

ורבי חייא שמנה חיובים אלו בפני עצמם, גם כן ממה נפשך מנאם. שכן אם דעתו שחיוב זה חיוב קנס הוא, הרי הוא מונה גם חיובי קנס. ואם דעתו שהם חיובי ממון^ב, אף על פי כן מנאם בפני עצמם, משום שאינם כשאר נזקים, שזקים אלו אינם ניכרים ויש בהם חידוש.^ג

דעת רבי עקיבא בדין שור תם שנגח אדם

נתבאר, שהסיבה לכך שבברייתא ששנה רבי אושעיא, לא נזכרו עדים זוממים, כי דעת הברייתא כדעת רבי עקיבא, שחיוב עדים זוממים הוא חיוב קנס ולא חיוב ממון, ולא מנה התנא הזה אבות נזיקין שחיוב תשלומים שלהם הוא חיוב קנס.

והקשו, אם דעת התנא של הברייתא כדעת רבי עקיבא, אם כן, כשם שמנה נזקי אדם שתי פעמים, משום שיש חילוק בין אדם שהזיק ממון לאדם שהזיק אדם כפי שנתבאר, כמו כן היה לו למנות נזקי שור כשני אבות, שהרי לדעת רבי עקיבא יש חילוק בין שור שהזיק שור, שיש בו דין תמות לשלם חצי נזק, לבין שור שהזיק אדם, שמתחילתו משלם נזק שלם, כמו ששינונו בפרק המניח, רבי עקיבא אומר, אף תם שחבל באדם משלם במותר נזק שלם.^ד

ותירצו שכבר שבר רבי עקיבא עצמו דבריו אלו, שחייב שור תם שנגח אדם נזק שלם, שהרי מודה רבי עקיבא, שאינו משלם נזק זה אלא מגופו של שור, כמו ששינונו בברייתא, רבי עקיבא אומר, יכול אף תם שחבל באדם ישלם מן העלייה, תלמוד לומר, "או בן יגח או בת יגח כְּמִשְׁפֵּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ" (שמות כ"א ל"א), מגופו משלם, ואינו משלם מן העלייה, ואם כן גם לדעת רבי עקיבא, כשהשור עצמו אינו שווה דמי כל הנזק, לא ישלם נזק שלם, ולפיכך אין להחשיב שור שנגח אדם, אב בפני עצמו.^ה

^א הוי מצי למימר דלא תנא להו, משום דלא מיחייב בשוגג. [תוס'].

^ב ואף על גב דחזקיה דאמר שמיה היוק איתותב בהניזקין, מכל מקום ניחא ליה לאוקומי ברייתא דרבי חייא אביו אליביה. [תוס'].

^ג והא דקתני שלשה גווי, לפי שהם שנויין בפרק הניזקין, כדקתני, שומר חנם והשוואל נושא שכר והשוכר, דקתני גווי טובא. [תוס'].

^ד כלומר אם חבל אדם בשור תם, ותם באדם, ושמו ב"ד חבלה שחבל שור באדם יותר מחבלה שחבל האדם בשור, משלם בעל השור אותו עודף נזק שלם. [רש"י].

^ה קשה ... אף על גב דזימנין ליכא נזק שלם, כגון שהשור אין שוה כדי הזיקו, מכל מקום ליתני תרי גווי שור, כיון דלפעמים איכא נזק שלם. ויש לומר, דכיון דאין משלם אלא מגופו, אי אפשר למיתני גבי אבות, דאמרין לקמן כולם כאבות הן לשלם ממיטב. [תוס'].

¹ הוי מצי למימר, למעוטי כופר ושלשים של עבד. והא דלא קתני להו, משום דבקטלא לא מיירי. [תוס'].

² מוסר ומפגל, אפילו למאן דלא דאין דינא דגרמי, מחייב משום קנס, בהגוול בתרא. [תוס'].

³ כן פירש רש"י. ויל"ע בדבר, שכן סתם מפגל בכל מקום הוא המחשב מחשבת חוץ לזמנו.

⁴ דבכתובות בפרק נערה אמר רבי אליעזר בן יעקב, לא נאמרו דברים הללו אלא כשבעל. ורבי יהודה אית ליה התם עד שישכור עדים. [תוס'].

כלל אבות נזיקין המובאים בסוגייתנו

כרב	כשמואל	
<p>נזקי ממון, ונזקי אדם שאינם קנסות:</p> <p>1. קרן. 2. שן. 3. רגל. 4. בור. 5. אדם שהזיק שור בידים. 6. אש.</p>	<p>נזקי ממון מועדים מתחלתם בלבד:</p> <p>1. רגל. 2. בור. 3. שן. 4. אש.</p>	<p>אבות המנויים במשנה</p>
<p>7. שומר חנם. 8. שואל. 9. שומר שכר. 10. שוכר. 11. אדם שהזיק אדם בידים. 12. צער. 13. ריפוי. 14. שבת. 15. בושת.</p> <p>לדעת רב, התנא של המשנה כלל כל האבות הללו בארבעה שמות, כי לקרן שן ורגל קרא שור, ולכל נזקי אדם (5, 7-15) קרא אדם. ורבי אושעיא הבין, שלא כלל התנא בשם אדם אלא אדם שהזיק שור בידים, ולכן הוסיף את תשעת האבות האחרונים.</p>	<p>נזקי אדם שאינם קנסות:</p> <p>5. שומר חנם. 6. שואל. 7. שומר שכר. 8. שוכר. 9. נזק, [בין שהזיק אדם, בין שהזיק שור]. 10. צער. 11. ריפוי. 12. שבת. 13. בושת.</p>	<p>אבות שהוסיף רבי אושעיא</p>
<p>קנסות, ודברים שבאו לידו מתחילה באיסור, ונזקים שאינם ניכרים:</p> <p>16. כפל. 17. ארבעה וחמישה. 18. גנב. 19. גזלן. 20. עדים זוממים. 21. אונס. 22. מפתה. 23. מוציא שם רע. 24. מטמא. 25. מדמע. 26. מנסך.</p>	<p>קנסות, ודברים שבאו לידו מתחילה באיסור, ונזקים שאינם ניכרים:</p> <p>14. כפל. 15. ארבעה וחמישה. 16. גנב. 17. גזלן. 18. עדים זוממים. 19. אונס. 20. מפתה. 21. מוציא שם רע. 22. מטמא. 23. מדמע. 24. מנסך.</p>	<p>אבות שהוסיף רבי חייא</p>
<p>נזקים בדיבור, ובקדשים:</p> <p>27. מוסר. 28. מפגל.</p>	<p>נזקים בדיבור, ובקדשים:</p> <p>25. מוסר. 26. מפגל.</p>	<p>אבות נוספים בגמרא</p>
<p>דברים שמשלמים על מיתה:</p> <p>29. כופר. 30. שלושים של עבד.</p>	<p>דברים שמשלמים על מיתה:</p> <p>27. כופר. 28. שלושים של עבד.</p>	<p>אבות נוספים בתוס'</p>

להם.

כולם כאבות לשלם ממיטב

אך שאר אבות שמנו רבי אושעיא ורבי חייא, לא מציינו להם תולדות. ואמרו שהסיבה לכך שכולם קרויים אבות, כי דין כולם כדין אבות נזיקין, שמשלמים

ארבעה אבות נזיקין הנזכרים במשנתנו, יש להם תולדות, כפי שנתבאר בדפים הראשונים של המסכת, [כגון גניפה ונשיכה תולדות גניחה], ולפיכך שם אב ראוי

את חיובם ממיטב הארץ, שאם בא לשלם קרקע לניזק בשביל הזיקו, גובה ממנו מעידית נכסיו.^א

ולהלן יתבאר בעזה"י, מהיכן למדו דין זה בכל אבות נזיקין.

א. בענין חיוב תשלומי שן ורגל, הדבר מפורש בכתוב, "כי יבצר איש שדה או כרם ושלח את בעירה בעירו ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם" (שמות כ"ב ד).

ב. וכל מקום שנאמר בו לשון "תשלומים" כמו בשן ורגל שנאמר בהם "ישלם", למד בגזרה שווה מחיוב שן ורגל, וחיוב תשלומים שלו גם כן ממיטב. ובכלל זה:

א. קרן. שנאמר בו, "ואו נודע פי שור נגח הוא מתמול שלשם ולא ישמרנו בעליו שלם" (שמות כ"ב ד). שור תחת השור והמת יהיה לו" (שמות כ"א ל"ו).

ב. בור. שנאמר בו, "בעל הבור ישלם" פסוק ושיב לבעליו והמת יהיה לו" (שמות כ"א ל"ד).

ג. אדם שהזיק שור. שנאמר בו "ומכה נפש בהמה ישלמה" נפש תחת נפש" (ויקרא כ"ד י"ח).

ד. אש. שנאמר בה "כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל קדיש או הקמה או השדה שלם" (ישלם) המבקר את הבערה" (שמות כ"ב ה).

ה. שומר חנם. שנאמר בו, "אשר ירשעו אלהים ישלם" שנים לרעהו" (שמות כ"ב ח).

ו. שואל. שנאמר בו, "בעליו אין עמו שלם" (שמות כ"ב י"ג).

ז. שומר שכר. שנאמר בו, "ואם גנב וגנב מעמו ישלם" לבעליו" (שמות כ"ב י"א). ושוכר לא נכתב בו בתורה "ישלם" אבל דינו כנושא שכר.

ח. תשלומי כפל של גנב. שנאמר בהם, "אם המצא תמצא בגדו הגנבה משור עד תמור עד שיהיה שנים" (שמות כ"ב ג). ותשלום הקרן בכלל תשלום הכפל הוא.

ט. תשלומי ארבעה וחמישה. שנאמר בהם "חמשה בקר" (ישלם) תחת השור ואת רבע צאן תחת השנה" (שמות כ"א ל"ז).

י. וכל מקום שנאמר בו לשון "תחת" כמו בקרן שנאמר בה "שלם שלם שור" (תחת) השור", למד בגזרה שווה מחיוב קרן (הלמדה משן ורגל), וחיוב תשלומים שלו גם כן ממיטב. ובכלל זה:

א. צער. שנאמר בו, "פצע תחת" פצע" (שמות כ"א כ"ה). וללשון שני של רש"י, מכאן לומדים גם נזק ריפוי שבת ובושת.

ב. בושת. שנאמר בו, "תחת" אשר ענה" (דברים כ"ב ט). א"נ לומדים זאת מצער. א"נ ממה שנאמר בו, "ולא תחוס עיניך", ולמד בגזירה שווה מעדים זוממים, שנאמר בהם "ולא תחוס עיניך".

ג. עדים זוממים. שנאמר בהם, "ולא תחוס עיניך נפש בנפש" (דברים י"ט כ"א), והרי זה כמו שנכתב, "נפש תחת" נפש". ומכאן למדנו, שאפילו כשרצו לחייב את הנידון לשלם זיבורית, הם משלמים מיטב, שהרי כשרצו לחייבו מיטב, הם משלמים מיטב, מהכתוב "ועשתם לו כאשר זמם לעשות".

ד. וכל מקום שנאמר בו לשון "כסף" כמו בבור שנאמר בו, "בעל הבור ישלם"

^א ואף על גב דתולדות דאבות דמתניתין משלמין נמי ממיטב. מכל מקום, הני, אי לא דקרינא להו אבות, לא הוי ידעי דמשלמי ממיטב. [תוס'].

ה. קסף ושיב לבעליו", למד בגזרה שווה מחיוב בור (הלמד משן ורגל), וחיוב תשלומים שלו גם כן ממיטב. ובכלל זה:

א. אונס. שנאמר בו, "ונתן האיש השכב עמה לאבי הנער חמשים" (כסף) (דברים כ"ב ט).

ב. מפתה. שנאמר בו, "שקל פמהר התולת" (שמות כ"ב ט"ז).

ג. מוציא שם רע. שנאמר בו, "וענשו אתו מאה" (כסף) (דברים כ"ב י"ט).

ד. וכל מקום שנאמר בו לשון "נתינה", כמו בשור שנח את העבד, שכתוב בו, "אם עבד נגח השור או אמה קסף שלשים שקלים" (תן לאדניו והשור יסקל" (שמות כ"א ל"ב), הרי זה למד בגזרה שווה מחיוב עבד זה, (הלמד מחיוב בור), וחיוב תשלומים שלו גם כן ממיטב. ובכלל זה:

א. נזק של אדם החובל בחברו. שנאמר בו, "פאשר יתן מוס בראשון כן ינתן בו" (ויקרא כ"ד כ). א"נ לומדים זאת מצער. ומטמא ומדמע ומנסך, בכלל נזק הם.

ב. ג. ריפוי ושבית. שנאמר בהם, "רק שבתו" (תן) ורפא ורפא" (שמות כ"א י"ט). א"נ לומדים זאת מחיוב צער.

ד. גזלן. שנאמר בו, "נתן" לאשר אשם לו" (במדבר ה' ז).

וסימן לכל ארבע גזרות שוות אלו, שמהם נלמדו כל הדינים הללו, "תחת נתינה ישלם כסף".

למה נכתבו בפירוש כל האבות המנויים במשנתנו

כבר נתבאר בדף ד' מה ששינונו, "לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור" שלא היה די לכתוב חיוב תשלומים באחד מהם, וילמד ממנו חבירו^א, כי בכל אחד יש צד חמור מחבירו, ואם היה כתוב חיוב רק בו, לא היה חבירו הקל, למד ממנו.

וממשיכה המשנה, "ולא זה וזה שיש בהם רוח חיים", כהרי האש שאין בו רוח חיים", כלומר אף אחר שכתבה תורה חיוב תשלומים בשור ומבעה, עדיין היה צריך לכתוב בפירוש גם באש, ולא היינו יכולים ללמוד חיוב אש מהצד השווה של שור ומבעה^ב, כי יש בשניהם צד שווה חמור מאש, והוא, שיש בהם רוח חיים^ג.

^א וקצת קשה, דמשמע דעונשין ממון מן הדין, ובמכלתין תניא, כי יפתח וכי יכרה, אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן, אלא ללמד שאין עונשין ממון מן הדין. ומיהו בפרק הפרה דריש ליה לדרשה אחרינא שעל עסקי פתיחה וכרייה באה לו, או להביא כורה אחר כורה שסילק מעשה ראשון. [תוס'].

^ב גבי שור ומבעה שאינם למדים זה מזה, לא הוצרך לפרש החומרא כי הכא, משום דחד מחד קל למצוא חומר באחד מה שאין בחבירו. [תוס'].

^ג דכי פרכת, מה לקרן, שכן כוונתו להזיק, איכא למימר שן תוכיה, מה לשן שיש הנאה להזיקו, קרן יוכיח. ולרב דאמר מבעה זה אדם, תיתי הכי, כי פרכת מה לשור שכן כוונתו להזיק, תאמר באש, אדם יוכיח, שאפילו אין כוונתו להזיק חייב, כדתנן, אדם מועד בין ער בין ישן, מה לאדם שכן חייב בארבעה דברים, שור יוכיח, הצד השווה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך, אף אני אביא אש. [רש"י].

^ד והא דלא תני הכא, "ולא הרי האש כהרי השור ומבעה", כדקתני לעיל לא הרי המבעה כהרי השור, משום שלא היה יכול למצוא חומרא מה שאין בשניהם, דאי משום דכח אחר מעורב בו ואין הולך לדעתו כמו שורו, אין זה חומרא, מדלא חשיב לה גבי חומר באש מבשור ... ובסיפא גבי בור הוה מצי למימר, לא הרי הבור שתחילת עשייתו לנוק, כהרי אלו, ולא חש, לפי שהפסיק באש. ובור

והדין המיוחד בשן ורגל הוא, שפטור על נזקים אלו ברשות הרבים.

והדין המיוחד בבור הוא, שפטור בו על נזקי כלים ואדם. ולדעת רבי יהודה, על נזקי כלים חייב, ורק על נזקי אדם מודה הוא שפטור.²

והדין המיוחד האמור באדם הוא, שהאדם חייב בצער ריפוי שבת ובושת.

והדין המיוחד האמור בנזקי אש הוא³, שהמזיק פטור על נזקי טמון, שאם היו בגדים טמונים בגדיש, המבעיר פטור⁴. ורבי יהודה חולק על הדין הזה. אך לדברי הכל, יש באש דין נוסף מיוחד רק לאש, והוא שחייב על נזקי האש אף בדבר שאין האש ראויה לאוכלו, כגון ליחכה נירו [=שדה שחרש חבירו ועוד לא זרע בה כלום], וסכסכה אבניו⁵.

ופרטי הדינים הללו יתבארו בעזה"י בהמשך המסכת הזו.

דף ו'

חיוב נזיקין הנלמד מהצד השווה של ארבעה אבות

אחרי שמנה התנא של משנתנו כל ארבעה אבות נזיקין, שור בור מבעה והבער, סיים, "הצד השווה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך, וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ", לומר, שכשם שחייב אדם לשלם נזקי ארבעה אבות של משנתנו, כך חייב לשלם נזקי דבר הדומה להם.

והנה לדעת רב, מי שנתן תקלה ברשות הרבים, כגון שנתן שם אבנו סכינינו ומשאו, ולא הפקירם שם, אין זה תולדה של בור, כי לדעתו, בור שחייבה תורה על היזקו, הוא בור שחפר ברשות הרבים, ואינו שלו, שלא היתה לו רשות לעשות כן, אבל לתת משאו ברשות הרבים יש לו רשות, ואם כן אין ללמוד מחיוב בור שיהא חייב על היזק זה, אבל יש ללמוד חיוב נזקי דברים אלו, מהצד השווה של **בור ושור**, ודבר זה נתכוון התנא של משנתנו ללמד, שחייבים עליו.

אך לדעת שמואל, בור שחייבה עליו תורה הוא גם בור שלא הפקירו, כגון חפר בור ברשותו סמוך לרשות הרבים, ואם כן, מי שנתן משאו ברשות הרבים ולא הפקירו, תולדת בור היא, ואין אנו צריכים ללמוד חיובו מהצד השווה של ארבעה אבות. ולהלן יתבאר בעזה"י איזה דבר למדו מהצד השווה.

א. חפץ שהניחו בראש גגו ונפל ברוח מצויה ואחר כך הזיק.

לדברי אביי, יש ללמוד מהצד השווה של **בור ואש**, שאדם מתחייב בתשלומי נזקי בור, שיצירתו על ידי מעשה האדם עם עירוב כח אחר, כגון אבנו סכינינו ומשאו שהניחם בראש גגו, [שאינם תקלה במקומם, אבל הם מונחים במקום

וממשיכה המשנה, "ולא זה וזה שדרכם לילך ולהזיק כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק", כלומר אף אחר שכתבה תורה חיוב תשלומים בשור ומבעה ואש, עדיין היה צריך לכתוב בפירושו גם בבור, ולא היינו יכולים ללמוד חיוב בור מהצד השווה של שור ומבעה ואש, כי יש בשלושת אלו צד שווה חמור מבור, והוא, שדרכם לילך ולהזיק ובבור הניזק בא לבור.

ואמר רבא, שלפי האמת, כדי לדעת שאדם חייב לשלם את הנזק של כל האבות הללו, די היה לכתוב בתורה שחייבים על נזקי בור, ועוד אחד משאר אבות שבמשנה, [או קרן או שן או רגל או אדם או אש], ומהצד השווה של השנים הללו שהיו כתובים, היינו למדים, שכשם שאדם חייב לשלם על נזקים אלו, כך חייב לשלם על שאר הנזקים.

וכך היה הלימוד מבור ומאב נוסף:

מה מצינו בבור שאין דרכו לילך ולהזיק, ואף על פי כן בעליו חייב בתשלומי נזקו, שאר דברים, שדרכם לילך ולהזיק, כל שכן שחייב בתשלומי נזקו.

ואם תאמר אדרבה, בור, מאחר שתחילת עשייתו לנזק, לכן חייבים בתשלומי נזקו, מה שאין כן שאר דברים, שאין תחילת עשייתם לנזק, ולכן אין לחייב בתשלומי הנזק, האב הנוסף שהיה כתוב עם בור יוכיח, שאף על פי שאין תחילת עשייתו לנזק, חייבים בתשלומי נזקו.

ואין לומר שהסיבה שסיבת החיוב של האב הנוסף, משום שיש גם בו חומרא שאין באחרים, [קרן כוונתו להזיק. שן יש הנאה להיזקה. רגל היזקו מצוי. אש מועדת לאכול אף מה שאין ראוי לה], שהרי בור יוכיח, שלא חומרא זו גורמת את חיוב התשלומים, שהרי בבור אין חומרא זו, ואף על פי כן חייבים לשלם את נזקו.

ואם כן, מאחר שלא החומרא של בור גורמת, שהרי האב השני חייב אף על פי שאין בו חומרא זו, ולא החומרא של האב השני גורמת, שהרי בבור אין חומרא זו, וודאי הסיבה שחייבים על נזקם, משום שדרכם להזיק, ושמירתם מוטלת על האדם, אף אנו נביא את שאר האבות, שדרכם להזיק, ושמירתם מוטלת על האדם, שאם הזיקו, האדם חייב בתשלום הנזק.

ויש מי שאומר שאב קרן יוצא מהכלל הזה, ואם היה כתוב בתורה בור ואחד משאר האבות חוץ מקרן, לא היינו למדים מהצד השווה, שחייבים בתשלומי קרן, כי היינו אומרים, שבשני הכתובים יש חומרא שווה, שאינה בקרן, והיא שהם מועדים מתחילתם, מה שאין כן קרן, שאין דרך השור לנגוח. ויש מי שאומר שאף קרן היינו לומדים מהצד השווה של בור ואחד משאר דברים, כי הם סוברים שדרך השור לנגוח.

ואף על פי שהיינו יודעים שחייב בתשלומי כל הנזקים הללו, על ידי שהיו כתובים בתורה רק חיובי בור ואב נוסף, פירשה התורה את החיוב בכל אחד מהם, כדי ללמד בכל אחד דין מיוחד שאינו באחרים⁶, ולא היינו יודעים זאת, אם היינו לומדים את חיובו מהאחרים.

הדין המיוחד בקרן הוא, שכל זמן שהשור תם אינו משלם אלא חצי נזק מגופו.

לא רצה לשנות קודם אש, דאם כן הוי אתי אש מיניה, דכולהו אתי מבור וחד מהנד כדאמרין להלן. והתנא האריך להגדיל תורה ויאדיר. [תוס']

⁶ הוה מצי למימר דכולהו איצטריך למיכתב, דאי לא כתיב אלא הוה נפקא מחד מהנד ובור, הוה פטרי בהו כלים. ואי יליף מחד מהנד ומאש, הוה פטרי בהו טמון. ומתניתין לא קתני אלא להגדיל תורה ויאדיר. [תוס']

² דרשה דבור נראה בעיני דכדי נסיב לה, דהא בור איצטריכא ליה למיכתב, דהא מכל תרי מינייהו לא נפק, דכולהו דרכן לילך ולהזיק לבר מבור, אלא אידי דדריש להלכות האחרים נקט לה נמי. [רש"י].

³ הוה מצי למימר לחייב בו את הכלים, דאש לא אתי מבעלי חיים, אלא מחד מינייהו ובור, דפטור בו את הכלים. [תוס']

⁷ דכתיב ביה "או הקמה" ודרשינן בשילהי הכונס, מה קמה בגלוי, אף כל גלוי, לאפוקי טמון דלא, מה שאין כן בשור ובור ומבעה. [רש"י].

⁸ באבנים שייך לשון סכסוך, שלא נשרפו לגמרי, אלא שסכסכה ונדבקה האש בהן וסכסכה מעט. ולהכי כתב אש, לחייבו בהני, דנפקא לן התם מ"או השדה", דלא שמעינן מהנד דמתניתין הא מילתא דלחייב בדבר שאינו ראוי לה, כגון הכא שאין עיקר אש בכך. [רש"י].

¹ כן כתבו התוס' בדף ג' ד"ה משורו.

בתוך הזמן, [בין שהזיקו בשעת נפילה על ידי שנפלו על דבר מה, בין שנתקלו בהם אחר כך^א], פטור מלשלם, אך אם עבר הזמן, ולא עשה קצץ ולא סתר, ונפלו לרשות הרבים והזיקו, חייב לשלם^ב. ועניין זה אינו דומה לבור שתחילת עשייתו לנזק, וזה תחילת עשייתו לו לנזק נעשה. ואינו דומה לשור, שדרכו לילך ולהזיק, וזה מזיק במקומו. אבל דומה לצד השווה שבהם, שדרכם להזיק ושמירתם עליך.

כותלו ואילנו שנפלו לרשות הרבים והזיקו

מי שנפל כותלו או אילנו לרשות הרבים והזיקו, הרי זה פטור מלשלם, כי אנוס הוא.

וכן הדין אם נתנו לו ב"ד זמן, לקוץ את האילן ולסתור את הכותל, ונפלו בתוך הזמן, והזיקו.

אך אם עבר הזמן ולא סילק את ההיזק הרי זה חייב מהצד השווה של בור ושור כפי שנתבאר.

תנא ירושלמי תני לישנא קלילא

מדברי התוס' מבואר, שיש חילוק בין לשון "חייבי", לבין לשון "חבי". לשון "חייבי" נאמר לענין חיובי תשלומים. ולשון "חבי" נאמר לענין העושה רעה, כגון "חבין לאדם", שהכוונה עושים לו רעה.

ולפי זה, במשנתנו המדברת בענין חיוב תשלומים, היה ראוי לשנות, "וכשהזיק חייב המזיק לשלם", ולא "חב המזיק", שאין המשנה מתייחסת למעשה שלו, אם רע הוא או טוב, אלא לחיוב תשלומים שלו.

ואמר רב יהודה אמר רב, שהתנא של משנתנו, ששנה "חב המזיק", תנא ירושלמי הוא, שרגיל לשנות בלשון קלילא, כלומר מקצר מילותיו, וגם כשכוונתו לומר "חייבי", מקצר, ואומר "חבי"^ג.

שעלולים ליפול ממנו], ונפלו לרשות הרבים ברוח מצויה, ולאחר שנפלו, נתקלו בהם בהמות, והוזקו בהם. שכן עניין זה אינו דומה לבור, שנעשה כולו על ידי האדם לבדו בלא כח אחר, וזה נעשה על ידי הרוח, שהפילתו לרשות הרבים. וכמו כן אינו דומה לאש, שמזיקה בדרך הילוכה, ולא על ידי שנתקלים בה. אבל דומה הוא לצד השווה של בור ואש, שדרכם להזיק, ושמירתם עליך.

ודווקא שהזיקו על ידי שנתקלו בהם אחר נפילתם, אבל אם הזיקו בשעת נפילתם, שנפלו ישירות על דבר מה והזיקוהו, הרי זה תולדת אש ממש, שכשם שהאש הוא נזק הנעשה על ידי הרוח המוליכה אותו, כך נזק זה נעשה על ידי הרוח שהפילה אותו.

ב. בור המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה.

לדברי רבא, יש ללמוד מהצד השווה של **בור ושור**, שאדם מתחייב בתשלומי נזקי בורו המתגלגל ברשות הרבים ברגלי אדם וברגלי בהמה, כגון הניח אבן ברשות הרבים ובמקום שהניחה לא הזיקה ונתגלגלה למקום אחר על ידי אדם ובהמה הולכים דרכים ושם הזיקה. שכן עניין זה אינו דומה לבור, שנתקלים בו במקום שעשה אותו, ולא במקום שגלגלוהו לשם אחרים. ואינו דומה לשור, שהולך ומזיק, ולא נתקלים בו. אבל דומה הוא לצד השווה שבהם, שדרכם להזיק ושמירתם עליך.

וכל זה כשהזיקה האבן אחר שגלגלה העוברים למקום אחר, ונחה במקומה החדש, והיה ההיזק על ידי שנתקלו בה, אבל אם הזיקה על ידי שגלגלה העוברים על דבר מה, וניזוק בכח הגילגול, בזה החיוב מטעם אחר.

וכתבו התוס', שלפי דברי רש"י, נזק זה הוא תולדת אש, ובעל התקלה מתחייב עליו כמו על אש, שהרי על ידי כח אחר הזיק מה שעשה כאן, כמו אש, שהולכת ומזיקה על ידי הרוח, אבל המגלגלים את האבן פטורים, כי אין אדם מחוייב להתבונן בדרכו, שלא יתזו את החפצים המונחים שם.

והתוס' כתבו, שהאדם המגלגל חייב לשלם את כל הנזק, שבא על ידי כוחו, כי מוטל עליו להתבונן, שלא יגלגל בכח, דברים המונחים בדרכו, עד שיזיקו, ורק לעניין מה ששובר בדרכו, אינו מחוייב להתבונן שלא יתקל בו. ואם הבהמה גלגלה את התקלה, בעל הבהמה ובעל התקלה חייבים בתשלומים בשווה.

ג. פותקין ביבותיהן וגורפין מערותיהן.

לדברי רב אדא בר אבהה, יש ללמוד מהצד השווה של **בור ושור**, שאדם מתחייב בתשלומי נזקי בורו אף על פי שיש לו רשות לעשותו ברשות הרבים. כגון שופכין וזבל, שהתירו לו חכמים לפתוח ביב שלו בימות החורף, שיקלחו שופכין שלו לרשות הרבים, וכן התירו לו חכמים לגרוף זבלו לרשות הרבים בימות הגשמים, [וטעם ההיתר, כי בימות הגשמים הרחובות מלוכלכים, ואינו מקלקל אותם בכך], ומכל מקום אם הוזקו בהם, חייב לשלם. ועניין זה אינו דומה לבור, שאסור לעשותו ברשות הרבים, וזה מותר לעשותו. ואינו דומה לשור, שהולך ומזיק, וזה נתקלים בו. אבל דומה הוא לצד השווה שבהם, שדרכם להזיק ושמירתם עליך.

וכל זה כשהזיקו אחרי שחננו ברשות הרבים, אבל אם הזיקו בשעת גריפתם החוצה, שניתזו על דבר מה והזיקוהו, נזק זה בכח האדם נעשה, והרי הוא תולדת נזקי אדם.

ד. כותל ואילן רעועים שנתנו לו זמן לקוצצם ועבר הזמן ונפלו והזיקו.

לדברי רבינא, יש ללמוד מהצד השווה של **בור ושור**, שאדם מתחייב בתשלומי נזקי בור שנעשה מעצמו ולא סילקם, כגון מה ששנינו, שמי שהיו לו כותל או אילן רעועים, ונתנו לו זמן לסתור ולקצוץ, עליו לעשות כן, ואם הזיקו

^א לכאורה נראה דמייירי כשהזיקו כותל ואילן בשעת נפילה גופה, ואפילו הכי מדמה ליה לבור, מדלא קאמר הכא אי בהדי דקאזלי קמוקי היינו אש. ועוד דאי בהזיק דלאחר נפילה מייירי, אמאי פטור מלשלם, הלא כיון שנפלו מיד היה לו לסלקו. ועוד דאם כן לא הוה ליה למיתני לקוץ ולסתור, אלא נתנו לו זמן לפנותו ולסלקו, כיון דבהזיק דלאחר נפילה איירי. אף על גב דבור אין הולך להזיק, ואילו הולכים ומזיקין, יש לנו ללמד מבור, דעדיף הזיק דידהו שהולכים ומזיקין מבור שאינו הולך ומזיק אלא מזיק במקומו. ונראה דבהזיק דלאחר נפילה נמי מצי איירי, ופטור מלשלם, וכגון שלא נודע לבעליו שנפלו, או ידעו ולא יכלו לסלקו כל כך מהר, והא דלא קתני נתנו לו זמן לסלקו ולפנותו, משום דבהזיק נפילה גופה נמי מייירי, ונתנו לו זמן לקוץ ולסתור ולפנותו קאמר. והשתא אתי שפיר דמדמה ליה לבור טפי מלאש, ואף על גב דבשעת נפילה יש לדמותו לאש כמו לבור, דמאש חלוק במה שאין כח אחר מעורב בו, ומבור חלוק במה שאין תחילת עשייתו לנזק, אלא לכך דימה אותו לבור, משום דבהזיק דלאחר נפילה אין לדמותו כלל לאש אלא לבור. [תוס']

^ב ואם תאמר והא משמע לקמן בהמניח, דלכולי עלמא, המפקיר נזקו לאחר נפילת אונס, דפטור, והאי נמי אונס הוא, דבבנין ונטיעה שעשה לא פשע כלום. ויש לומר, כיון שהזהירו לקוץ ולסתור שלא יזיקו, ועבר הזמן, הוי פושע, והוי כמפקיר נכסיו לאחר נפילת פשיעה. [תוס']

^ג וכן היא רגילות בירושלמי שמקצרים, כגון רבי יהודה אומר רבי יודה, רבי אלעזר אומר רבי לעזר וכן רבי. [ו] וכתב מהר"ץ חיות ז"ל, שלא רק המשנה הראשונה שנויה על יד התנא הזה, אלא כל שלוש המשניות הראשונות של מסכת זו, שהן משונות בלשון, שנויות על ידו. וכך כתב מהר"ץ חיות ז"ל ... והנה שלוש משניות אלו שבפרקין, היינו ארבעה אבות, וכל שחבתי, ומשנה דשום כסף, משונים משאר משניות, הן על ידי לשון קצרה, והן בשינוי הלשון, כאשר המעיין יכיר ויבין, ובגמרא הוכרחו לפרש ולדרוש כל מלה כאן, ומדקדק השי"ס, דהאי תנא ירושלמי הוא, היינו

תשלומי נזיקין

כבר נתבאר, שבענין תשלום נזיקין שן ורגל נאמר, "כי יבצר איש שדה או כרם וישלח את בעירו ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב פרמו ושלם" (שמות כ"ב ד). **ללמד שהמזיק את חברו, יש לו לשלם מיטב [=עידית] שבשדותיו.**

ונחלקו חכמים בדבר זה. לדעת רבי ישמעאל, כוונת הכתוב למיטב שדותיו של נזיק. ולדעת רבי עקיבא, כוונת הכתוב למיטב שדותיו של מזיק.

ומתחילה היו סבורים, שלדעת רבי ישמעאל, יש למזיק לשלם כמיטב גידולי נזיק, כלומר כשווי הגידולים המשובחים שבשדה הנזיק. ולפיכך הקשו, וכי כך היא הסברה, שבין כשהזיק גידולים משובחים, ובין כשהזיק גידולים גרועים, ישלם לעולם כגידוליו הטובים? [=אכל שמנה משלם שמנה, אכל כחושה משלם שמינה?].

ולפיכך אמר רב אידי בר אבין, שלדעת רבי ישמעאל, בא הכתוב ללמד, שאם הזיקה בהמתו ערוגה בין הערוגות, ואין אנו יודעים אם אכלה ערוגה משובחת או גרועה, יש לו לשלם שווי ערוגה משובחת. אולם גם על כך הקשה רבא, הלא כלל בדינו, שהמוציא מחבירו עליו הראיה, ולמה ישלם מספק, כמי שהזיק ערוגה משובחת.

ולפיכך אמר רב אחא בר יעקב, שבוודאי אין המזיק משלם יותר ממה שהזיק, וכשאמרה תורה "מיטב שדהו ומיטב פרמו ושלם" באה ללמד רק, שאם אינו משלם מעות כשווי נזקו, **ובאים לגבות ממנו קרקע בתשלום חובו, על כרחו יתן את העידית, ולא את הזיבורית.** ודבר זה טובת הנזיק הוא, שנוח לו לאדם לגבות מועט מקרקע עידית, ולא לגבות הרבה מקרקע זיבורית.

ומחלוקת רבי ישמעאל ורבי עקיבא היא, לאיזה מיטב נתכוונה תורה.

לדעת רבי ישמעאל במיטב של נזיק דברה תורה. כלומר על המזיק לשלם לנזיק קרקע כמו הקרקע הטובה שיש לנזיק, שכן יש ללמוד בגזרה שווה, שנאמר בתחילת הכתוב, לענין הנזק, לשון שדה, "כי יבצר איש שדה ... ובער בשדה אחר", והכוונה לשדה הנזיק, והוא הדין לשדה האמור בסוף הכתוב, לענין התשלום, "מיטב שדהו ומיטב פרמו ושלם", הכוונה לשדה הנזיק, לומר שישלם המזיק שדה שהיא כשדה הטובה של הנזיק. ולפיכך **כשיש למזיק קרקע שהיא כעידית של נזיק, אף על פי שאצלו היא זיבורית, נותן אותה לנזיק.** אמנם מאחר שמשמעות הכתוב "מיטב שדהו ומיטב פרמו ושלם", למדנו שדווקא כשיכול לתת לנזיק קרקע כעידית של נזיק, יוצא בכך, אבל כשיבורית שלו גרועה מעידית של נזיק, אינו יכול לתת לנזיק את הזיבורית שלו, ולפיכך, כשהיו למזיק שתי קרקעות, אחת עידית ואחת זיבורית, ועידית של נזיק בין שתי אלו של מזיק, לא יוכל לתת את הזיבורית שלו שהיא גרועה מעידית של נזיק, ועל כרחו יתן את העידית שלו.¹

¹ משניות אלו באו מחכם ירושלמי, אשר היה תופס לשון קצרה, והכניס רבינו הקדוש בסדר שלו, והניחם כמו שמצאם, ולא זו ממקומם. ע"כ.

² "בעירה". כתיב.

³ פירוש בשלמא אכל שמינה משלם שמינה, אלא אכל כחושה אמאי משלם שמינה. אי נמי הכי פירושו, כיון דבשמינה אין משלם אלא שמינה כמו שהזיק, ולא קנסינן ליה לשלם יותר ממה שהזיק, אם כן כשאכל כחושה נמי לא לקנסינה לשלם יותר ממה שהזיק לשלם שמינה. [תוס'].

⁴ ובדף נ"ט ביאר אביי את דברי רבי ישמעאל באופן אחר.

⁵ ואיפכא לא מצי למימר דכולי עלמא מודו, דאין משלם אלא עידית שיש לו, ואין צריך לקנות, דאמרינן לקמן, אין לו אלא זיבורית, כולם גובין מן הזיבורית. ומיהו אי בשל עולם הן שמין הוי

ולדעת רבי עקיבא, במיטב של מזיק דברה תורה, כמשמעות הכתוב, "מיטב שדהו ומיטב פרמו ושלם", שהכוונה למיטב שדה שמשלם.

וקל וחומר להקדש

נתבאר, שנחלקו רבי ישמעאל ורבי עקיבא בדין גביית תשלומי נזיקין מהמזיק. לדעת רבי ישמעאל גובים מהמזיק קרקע כעידית של נזיק. ולדעת רבי עקיבא גובים מהמזיק קרקע עידית של מזיק עצמו. וסיים רבי עקיבא דבריו, "וקל וחומר להקדש". ולהלן יתבאר בעזה"י, לענין מה אמר רבי עקיבא קל וחומר להקדש.

א. לענין גביית נזיקין.

ומתחילה רצו לומר, שדברי רבי עקיבא נאמרו לענין גביית תשלומי נזיקין על ידי הקדש, וכך אמר רבי עקיבא, אם שור של ישראל שהזיק שור של הדיוט שהוא קל, משלם מהעידית, קל וחומר שאם הזיק שור של הקדש שהוא חמור, שחייב לשלם מהעידית.

ומתחילה דחו זאת, שכן שור של ישראל שהזיק שור של הקדש פטור לגמרי, שנאמר, "וכי יגף שור איש את שור רעהו" (שמות כ"א ל"ה), "שור רעהו" ולא שור הקדש, מלמד שאם נגח שור של הקדש, הוא פטור לגמרי.¹

ב. לענין גביית חובות.

ולפיכך אמרו, שדברי רבי עקיבא נאמרו לענין גביית חוב, שהאומר הרי עלי מנה לבדק הבית, נתחייב לתת מנה לבדק הבית. ואמר רבי עקיבא, שיש ללמוד בקל וחומר, שאם הדיוט גובה חובו מעידית, כל שכן שהקדש גובים חובם מעידית.

והקשו על הדברים הללו הלא בעל חוב של הדיוט אינו גובה חובו מעידית אלא מבינונית ואם כן אף אם תבוא ללמוד דין גביית הקדש מגביית הדיוט בקל וחומר אין ללמוד אלא שתהא הגביה מבינונית ולא מעידית.

מצי למימר, כגון דזיבורית דמזיק כעידית דעלמא, דלרבי עקיבא גובין מן הזיבורית, ולרבי ישמעאל יחייב ליה מעידית דנזיק, ואפילו למאן דאמר בשל הן שמין, הוי מצי למימר, דלית ליה למזיק כעידית דנזיק, דלמאן דאמר כסף או מיטב ישלם כסף לרבי ישמעאל ולרבי עקיבא לא ישלם אלא ממיטב שלו. [תוס'].

¹ והוא הדין לכל שאר נזיקין, שאם מזיק את ההקדש, פטור. [רש"י]. תימה, ולוקמה בשן ורגל שהזיק את ההקדש, דהתם לא כתיב רעהו. ומקרן ליכא למילף, דאינה מועדת מתחילתה. ובגזרה שוה דתחת נתינה ישלם כסף נמי לא ילפינן, דלא נתקבלה אלא לענין תשלומי מיטב, דאי לכל מילי, ליפטרו כולהו מטמון וברשות הרבים וכלים ופסולי המוקדשין. ויש לומר דכולהו נזיקין פטורין בהקדש, כדמוכח בירושלמי ... דלא משכחת נזיקין בהקדש לא בשן ולא ברגל ולא באדם המזיק אלא באומר הרי עלי מנה, וכן משמע במתניתין דתנא, נכסים שאין בהם מעילה ואכולהו אבות קאי, ואפילו אנוקין דאדם, למאן דאמר מבעה זה אדם. והא דאמר שמואל בהשוואל, כי יאכל פרט למזיק דלא משלם חומש, ומשמע הא קרן חייב, היינו מדרבנן. ונראה דשאר נזיקין דפטורי בהקדש, גמירי מקרן ומאדם ומבור דפטר בו פסולי המוקדשים וכל שכן הקדש. ואם תאמר היכי ילפינן שן מכולהו, מה לשן שיש הנאה להזיקה. ויש לומר דיותר ראוי להתחייב אדם המזיק בידים ממזיק על ידי שילוח בעירה. [תוס']. **לישנא אחרינא, להכי נקט שור הקדש, ולא מוקי לה באכילת בהמתו שדה הקדש, משום דלא משכחת לה,** דאי שדה חרם לכהנים הוי, וכשדה הדיוט דמי, וליכא למימר קל וחומר להקדש, ושדה הקדש נמי דהוי לצורך בדיק הבית או המקדש פודהו לאלתר או מוכרין אותו לאלתר לאחר וכשיצא ביובל לכהנים הוי דכתיב והיה השדה בצאתו ביובל וגוי דלכהנים הוי, ואי קודם פדייה אין מעילה בקרקעות, דכל המחובר לקרקע כקרקע דמי. [רש"י].

שרבי ישמעאל מחייב רק כשנגח שור של הדיוט, אמר לו רבי עקיבא, קל וחומר שיתחייב על נגיחת שור של הקדש.

ושלושה תשובות השיבו על השאלה הזו:

א. אם כן, מהו שאמר רבי עקיבא בתחילת דבריו, "לא בא הכתוב אלא לגבות לנזקין מן העידית", שמשמע שנחלק עם רבי ישמעאל בעיקר הכתוב, בענין גביית נזיקין בהדיוט.

ב. ועוד, אם מודה רבי עקיבא שיש להקל בגביה תשלום נזיקין, כדברי רבי ישמעאל, ואין המזיק משלם עידית שלו, אלא זיבורית שלו שהיא כעידית של נזק, לא שייך לומר על כך קל וחומר להקדש, שהרי ענין זה הוא קולא בהדיוט, וכשאומר קל וחומר להקדש, משמע שבא לתת חומרא של הדיוט בהקדש.³

ג. ועוד שמצינו ברייתא מפורשת, בה מבואר שרבי עקיבא ורבי ישמעאל נחלקו בדין גביית התשלומים, אם כעידית של נזק, או עידית של מזיק.

עני שיש לו בתים ושדות למכור

במסכת פאה מבואר, שמי שיש לו מאתים זוז, אינו נחשב עני, ואין לו ליטול שקט שכחה ופאה ומעשר עני, ואם נוטל, הרי זה גוזל את העניים. ואם היו לו מאתים זוז חסר דינר, הרי זה עני, ורשאי ליטול, ואפילו נותנים לו באותה שעה שווה אלף זוז בבת אחת, שבשעת נתינה עני הוא.

ושנינו בברייתא, שאם היו לו בתים שדות וכרמים שווים מאתים זוז, שיוכל למכרם ולהתפרנס בדמיהם⁴, אבל אינו מוצא למכור אותם בשוויים, ימכור בפחות משוויים, וישלימו לו למאתים זוז ממעשר עני, אך לא יותר ממאה, כי לעולם לא תזול קרקעו ביותר ממחצה, ואם כן, לכל היותר תזול להימכר במאה, וישלימו לו עוד מאה.

וביאר רבה, שאם אינו מוצא עתה למכרם במאתים זוז, כי הוזלו כל הקרקעות, אם כן עכשוו הקרקע שלו באמת אינה שווה מאתים זוז, שהרי הוזלה עם כל הקרקעות, ואם כן עני הוא, ואפילו שווה אלף יכולים לתת לו ממעשר עני.

ואם כל הקרקעות יקרות, ורק שלו הוזלה, משום שהוא מבקש מעות, [ועל ידי שיודעים שהוא דחוק למעות, יודעים שיתרצה למכור בפחות משווייה האמיתית], אם כן אינו עני כלל, שהרי באמת קרקעותיו שוות מאתים זוז, ולא יטול כלל ממעשר שני⁵.

דף ז'

ועוד הקשו, אפילו אם נאמר, שלדעת רבי עקיבא בעל חוב גובה חובו מעידית, עדיין אין לך ללמוד בקל וחומר שהקדש יגבו חובם מעידית, שהרי הקדש קל מהדיוט, כפי שנתבאר, ששור של הדיוט שנגחו שור של הדיוט אחר, גובה ממנו את הנזק, ואילו שור של הקדש שנגחו שור של הדיוט, אינו גובה ממנו הנזק. וכמו כן אפשר, שהקדש קל מהדיוט לענין גביית חובות, ואינו גובה חובו מעידית כמו הדיוט.

ג. לגביית נזיקין [ואולי גם לגביית חובות].

ומסקנת הגמרא, שאפשר שאמר רבי עקיבא דבריו לענין גביית נזיקין, כמבואר לעיל, אם שור של ישראל שהזיק שור של הדיוט שהוא קל, משלם מהעידית, קל וחומר שאם הזיק שור של הקדש שהוא חמור, שחייב לשלם מהעידית.

ואין להקשות, הלא שור של הדיוט שנגח שור של הקדש פטור לגמרי. כי דעת רבי עקיבא כדעת רבי שמעון בן מנסיא⁶, החולק על הדברים הללו, ואומר, ששור של הדיוט שנגח שור של הקדש, בין היה הנוגח תם ובין היה מועד, משלם נזק שלם מהעליה. ולפי זה, אם דעת רבי עקיבא שהדיוט גובה גם חובו מעידית, כמו כן ילמד בקל וחומר זה, שהקדש גובה חובו מעידית.

דין מזיק הקדש

לדעת חכמים, שור של הדיוט, שנגח שור של הקדש, פטור מלשלם, שנאמר בפרשה, "וכי יגף שור איש את שור רעהו" (שמות כ"א ל"ה), ללמד, שרק כשנגח שורו שור של הדיוט זה, הנקרא רעהו, חייב לשלם לו, אבל אם נגח שורו שור של הקדש, שאינו נקרא רעהו, פטור מלשלם לו, וכל שכן אם שור של הקדש, נגח שור של הדיוט, שהקדש פטור מלשלם.

ולדעת רבי עקיבא ורבי שמעון בן מנסיא, שור של הדיוט, שנגח שור של הקדש, חייב לשלם נזק שלם מעידית נכסים, וחומר הוא מנוגח שור אחר של הדיוט, שכל זמן שהוא תם, משלם רק חצי נזק מגופו⁷. ושור של הקדש שנגח שור של הדיוט, פטור לגמרי.

הוכחה שמחלוקת ר"ע ור"ש כפי שנתבאר בדף ו'

לעיל העמידו את מחלוקת רבי ישמעאל ורבי עקיבא אם המזיק משלם לניזק קרקע שיש לו כעידית של נזק, או קרקע עידית של מזיק עצמו. ועכשיו, שנתבאר שרבי עקיבא נחלק עם חכמים בדין שור הדיוט שנגח שור של הקדש, הקשו, שמא שניהם מודים, שכשגובים מהמזיק גובים ממנו קרקע כעידית של נזק, אף על פי שהיא זיבורית של מזיק, ולא נחלק רבי עקיבא עם רבי ישמעאל אלא בדין שור של הדיוט שנגח שור של הקדש. שכששמע רבי עקיבא

³ כן פירש הקונטרס, הואיל ומן העידית דאמר רבי עקיבא אניזק קאי, ולאקולא אתא, דיהיב ליה מזיק מזיבורית, מאי קל וחומר להקדש, גריעותא הוא. וקשה לפירושו. דאין זה גריעותא אלא חומרא, דרבי ישמעאל פטר לגמרי מזיק את ההקדש, ורבי עקיבא מחייבו נזק שלם, ולענין מיטב נמי חשיבות הוא, דמשלם ממיטב דניזק, ולא מגרוע דניזק. ונראה לר"י דהכי פירושו, מאי קל וחומר להקדש, דלענין חיובא מזיק בהקדש לא קאמר, דהא מקרא דררבי שמעון נפקא, אלא לענין מיטב קאמר, ולא הוה לרבי עקיבא לאהדורי לרבי ישמעאל קל וחומר להקדש, כיון דרבי ישמעאל היה מודה בכך, אי לאו משום דפטר ליה לגמרי. [תוס'].
⁴ לא מייירי בבתיים שדר בהם, דהא תנן במסכת פאה, אין מחייבין אותו למכור ביתו וכלי תשמישו. [תוס'].
⁵ אף על גב שאינו מוצא ליתן עליהם מאתים זוז, לא יטול כלל, לפי שגרם לעצמו, ופשע, דלא הוי ליה למיעל ולמפיק אזוזי. אבל אם לא פשע, אפילו שוות יותר ממאתים זוז, יכול ליטול קודם שימכור בפחות משוויין. [תוס'].
⁶ תימה לעיל, כי מוקי לה עדים זוממין כרבי עקיבא, ליקשי אי רבי עקיבא, ליתני תרי גוויי שור, שור דאזיק שור דהדיוט, ושור דאזיק שור דהקדש. ויש לומר דבהקדש לא קמייירי. [] אך קשה, כי נמי סבר כרבי שמעון לפרוך, מה להדיוט שכן יפה כחו בנזקי אדם. ולמאי דפירשתי, דלא דרשינן כי יאכל פרט למזיק דלא משלם כלל, אלא משום דכתיב רעהו, אתי שפיר. אך קשה, ולפרוך שכן יפה כחו בנזקי בור. [תוס'].
⁷ וקדריש ליה לרעהו הכי, שור של רעהו הוא דכי הוי מזיק תם לא משלם אלא חצי נזק, אבל אי מזיק שור של הקדש, משלם מזיק נזק ואפילו תם. [רש"י].

וכשעדיין שווים יותר ממאתים זה אחר זה הוזלו, אם הוזלו כל קרקעות העולם בשווה ולא מחמת פשיעתו, י"מ שאין לו להפסיד ולמכור פחות מהשווי הרגיל, ועד שיתייקרו הקרקעות, ויוכל למכור בשווי הרגיל, רשאי ליטול ממעשר עני, מאחר שלא פשע בהוזלת הקרקעות. ורב אלפס כתב, שכל זמן שיכול למכור במאתים זה, אינו נחשב עני, ולכן אינו נוטל ממעשר עני.

ואם רק הקרקעות שלו הוזלו מחמת שמחזר למוכרם, י"מ שלא ייטול כלום ממעשר שני, אפילו אינו מוצא למכור במאתים זה, כי באמת הם שווים יותר ממאתים זה, ורק מחמת פשיעתו שלא נזהר מלפרסם שהוא דחוק, אינו מוצא למכור, ואין להטיל על מעשר עני את פשיעתו. ורב אלפס כתב, שאפילו אם יכול למכור במאתים זה, כל זמן שאינו מוצא למכור בשווי האמיתי, אין לו להפסיד מחמת שהוא דחוק בממון, ונותנים לו ממעשר עני.

ואם קרקעות אלו מתייקרות בניסן וזולות בתשרי, והוא צריך ממון בתשרי, אם הוזלו בתשרי עד מחצה משוויים בניסן, אין נותנים לו כלום ממעשר עני, כי כן הוא השווי האמיתי עתה, ואין זה הפסד למכור כך, אבל אם הוזלו בתשרי יותר ממחצה משוויים בניסן, אינו מחויב להפסיד ולמכור בפחות משוויים, ומאכילים אותו ממעשר עני.

מהיכן משלמים את הנזקים

שני פסוקים נאמרו בעניין תשלומי נזק. פסוק אחד אומר, "מיטב שְׁדָהוּ וּמִיטְבַּ כְּרָמוֹ וְשֵׁלֶם", ללמד שיש לשלם את הקרקעות המעולות ביותר. ופסוק שני אומר, "בעל הבור שֵׁלֶם קֶסֶף וְשֵׁיב לְבַעְלָיו וְהִמֵּת יְהִיֶּה לוֹ" (שמות כ"א ל"ד), לרבות כל השבות, כלומר שרשאי לשלם כל שווה כסף שהוא ואפילו סובין, ונלכאורה זיבורית בכלל סובין, ואם כן הפסוק השני אומר שמשלמים אף זיבורית. ונחלקו החכמים ביישוב הפסוקים, שלא יהיו סותרים זה את זה.

א. מתחילה אמרו, שאם בא המזיק לשלם לניזק מדעתו, בלא שתבעו לבי"ד, רשאי לשלם לו אפילו סובין, [ואו קרקע זיבורית שדינה כסובין לדעה זו], אבל כשאין המזיק משלם אלא אחר שתבעו הניזק לבי"ד, מעתה על כרחו ישלם מעידית נכסיו.

ואמר עולא בריה דרב עילאי, שכן משמע, שהכתוב "מיטב שְׁדָהוּ וּמִיטְבַּ כְּרָמוֹ וְשֵׁלֶם" מדבר במשלם על כרחו.

אולם אביי הקשה על כך כי אמר, שאם היה כתוב "ישולם", אז היה משמע על כרחו, אבל עכשיו שנאמר "ישלם", משמע שכן הדין גם כשמשלם מדעתו.

ב. ולדברי אביי, אם הניזק נוטל את העידית של המזיק, הרי הוא נוטל אותה, כפי מה שהיא שווה עתה, אף על פי שעומדים הם בתשרי, ובניסן היא עתידה להתייקר, ואז לא היה ראוי לו אלא מקצת ממנה. אבל אם רוצה הוא ליטול בינונית או זיבורית גדולה מהעידית, יכול המזיק לומר לו, שלא ייטול אלא כפי שיהיו שווים בניסן, ואין לו אלא מקצת מהקרקע שחפץ, כי כשאינו נוטל מיטב, נוטל הוא בשומה של שווה כסף אף כפי שיהיה שווה בעתיד.

ורב אחא בר יעקב דחה זאת, כי לא יתכן שבבינונית וזיבורית יהא כח הניזק חלש מכוחו בעידית. ובוודאי אם ירצה יוכל ליטול בינונית או זיבורית גדולה מהעידית כפי שוויים עתה.

ג. ולדברי רבא, המזיק רשאי לשלם לניזק בכל דבר ואפילו סובין, אלא שבכל דבר שמשלם ישלם את המעולה שבו, אם משלם קרקע, ישלם עידית

והאופן שבו אמרו שימכור בכמה שיוכל, וישלימו לו למאתים זה, הוא, כשבימי ניסן הקרקעות יקרות [שהלוקח יוכל לחרוש בימי הקיץ וכך יזרע בימי תשרי], ובימי תשרי הן זולות, [שלא יוכלו להספיק לחרוש ולזרוע באותה שנה¹], וזה בימי ניסן קרקע שלו שווה מאתים זה, ובימי תשרי שווה פחות, והוא עומד בימי תשרי וצריך למעות. ולפיכך, מאחר שיש לו קרקע, שבניסן תהיה שווה מאתים, אף על פי שעכשיו לא יוכל למכרה בכך, אינו נחשב עני, שיהיה רשאי ליטול אלף זה, אבל מאחר שבאמת היום השדה שווה פחות ממאתים, ימכור בכמה ששווה עכשיו, וישלימו לו למאתים ממעשר עני, אך לא יותר ממאה, כי לעולם לא תזול קרקעו ביותר ממחצה, ואם כן, לכל היותר תזול להימכר במאה, וישלימו לו עוד מאה.

עד כאן ביאור הענין כפי לשון ראשון של רש"י. ולהלן ביאור הענין כפי לשון שני של רש"י.

כל אדם, אפילו אינו עני, אם הוזלו נכסיו, עד שלא יוכל למכורם אלא במחצה משוויים, אף שעדיין יהיה לו הרבה יותר ממאתים זה, אין אומרים לו הפסד ומכור, ורשאי ליטול מעשר עני.

וביאר רבה, שאם הוזלו קרקעותיו על ידי שהוזלו כל הקרקעות, ולא מחמת פשיעתו, אפילו עדיין שווים יותר ממחצה, רשאי ליטול מעשר עני, ולא ימכור בהפסד מועט, שהרי לא פשע במה שהוזלו.

ואם על ידי פשיעתו הוזלו קרקעותיו שלו, שנודע לכל שהוא דחוק למעות, אפילו הוזלו רק מעט, אין להוסיף לו כלום ממעשר עני, שמחמת פשיעתו הפסיד.

וכשהוא צריך למכור בימי תשרי, שבכך הוא מפסיד מה שהיה יכול לקבל בימי ניסן, אם יכול למכור עד חצי מהשווי של ניסן, אין משלמים לו, שכן הדרך, שיהיו הקרקעות זולות בתשרי, ואין זה נחשב הפסד, אך אם הוזלו יותר ממחצה, יש כאן הפסד, ומשלימים לו ממעשר עני².

ממהדו"ק

מי יש לו בתים שדות וכרמים והוזלו

כשהוזלו עד שאינו מוצא למכורם אלא בפחות ממאתים זה [לפי הפירוש הראשון ברש"י], אם הוזלו כל קרקעות העולם בשווה, נמצא שאין לו מאתים זה, ודינו כעני לכל דבר, ורשאי ליטול אפילו אלף זה ממעשר עני. ואם רק הקרקעות שלו הוזלו, מחמת שמחזר למוכרם, אינו נוטל כלום ממעשר עני, כי באמת יש לו קרקעות שוות מאתים זה. ואם קרקעות אלו שוות בניסן מאתים זה, ובתשרי מאה זה, [משום שבניסן הקרקעות יקרות יותר, כי אפשר להספיק לחרוש ולזרוע עד חשוון, אבל בתשרי לא יוכל לזרוע עד השנה הבאה, והטעם שבניסן הבתים יקרים כי אז רגילים לשכור ויש להם ביקוש], אם כן אף בתשרי אינו עני, כי יש לו קרקעות השוות מאתים זה בניסן, אבל עשיר גם כן אינו, שעתה אינם שוות אלא מאה, ולכן משלמים לו אין החסרון הזמני, ונותנים לו מאה ממעשר, ולא יותר.

¹ ואם תאמר התינה שדות, כדפירש הקונטרס, לפי שיחרוש בקיץ ויזרע במרחשוון, אלא בתים מאי חילוק יש בהן בין ניסן לתשרי. ויש לומר שרגילין שייקרו בזמן שרגילין לשכור הבתים, ולאחר ששכרו זילו. [תוס'].

² ורב אלפס מפרש [דרך שלישיית], בעשיר ועד מחצה, היינו עד שימצא שיקנה אותם לכל הפחות בחצי דמיה. וגרסינן בתר הכי אילימא דזיל ארעתא דכולי עלמא ודידיה נמי זל בהדיהו, אפילו פורתא נמי לא ליספו ליה, פירוש אפילו הוזלו כל כך שאפילו המחצה לא יתנו לו, לא ליספו ליה, כיון דזל ארעתא דכולי עלמא, ושוות מאתים זה אף לפי הזול, אלא דאייקור כולי עלמא, אפילו טובא נמי ליספו ליה, פירוש, אפילו מוצא שיתנו טפי ממחצה מכל מקום ליספו ליה עד שימצא למוכרן בשוין, דמה שאין מוצא למוכרן בשוין לפי שראוין אותו שהוא דחוק. [תוס'].

כפי מה שתהיה הקרקע שווה אחר זמן, כמו בדינו של רבה, נוכל לומר שכן הדין בגביית כתובת אשה, שדינה של אשה לגבות כתובתה מזיבורית, ואם באה לגבות כתובתה בתשרי, ומבקשת לגבות בינונית [קטנה יותר], יאמר לה הבעל, טלי בינונית כפי מה שיהיה ערכה בניסן, ולא כערכה עכשיו בתשרי.²

בשל מי שמין

נתבאר, שלדעת רבי ישמעאל, כשאמרה תורה, "מִיֵּטֵב שְׁדָהוּ וּמִיֵּטֵב פְּרָמוֹ וְשֵׁלֶם" הכוונה היא שעל המזיק לשלם קרקע דוגמת הקרקע הטובה של הניזק, ודין פשוט הוא, שבין אם היתה הקרקע הטובה של ניזק נחשבת טובה אצל הכל [=עידית דניזק כעידית דעלמא וכעידית דמזיק], ובין שהיא נחשבת רעה אצל הכל [=עידית דניזק כזיבורית דעלמא וכזיבורית דמזיק], כפי זו שהיא טובה של ניזק, יש לו לתת.

אך לפי דעת רבי עקיבא, כשאמרה תורה, "מִיֵּטֵב שְׁדָהוּ וּמִיֵּטֵב פְּרָמוֹ וְשֵׁלֶם", הכוונה היא שעל המזיק לשלם קרקע טובה שלו, ונסתפק רב שמואל בר אבא מאקרוניא, האם בשלו הן שמין, כלומר לעולם נותן קרקע טובה שלו, ולא זיבורית שלו, ואפילו שזיבורית שלו נחשבת אצל הכל כטובה [=זיבורית ידיה כעידית דעלמא] לא יוכל לתת זיבורית שלו. או שבשל עולם הן שמין, וכשזיבורית שלו נחשבת אצל הכל כעידית, נותן זיבורית שלו, ודיו.

והשיב לו רבי אבא, שגם בזה אין להסתפק, ובוודאי בשלו הן שמין, שכן מאחר שאמר הכתוב, "מִיֵּטֵב שְׁדָהוּ וּמִיֵּטֵב פְּרָמוֹ וְשֵׁלֶם", ולדעת רבי עקיבא הכוונה לשדה של מזיק, לעולם הוא נותן שדה טובה שלו, ואינו יוצא בזיבורית שלו, אף שהיא טובה אצל הכל.

ובסמוך יתבאר בעזה"י, שלא הכל מודים לדברי רבי אבא בזה.³

גביית ניזקין הלוואה וכתובת אשה

להלן יתבאר בעזה"י כיצד גובים קרקע, ממי שהיה לו לשלם תשלומי נזק שהזיק, ותשלומי הלוואה שהתחייב, ותשלום כתובה שהיה חייב לתת לגרושתו.

והנה מעיקר הדין תשלומי נזק גובים מעידית קרקעותיו, ותשלומי חובות מחמת הלוואה גובים מקרקעות בינוניות שלו, ותשלום כתובת אשתו גובים מקרקע זיבורית שלו.⁴

ולפיכך, כשהיו לו קרקעות בשלוש דרגות של איכות, עידית בינונית וזיבורית, תשלומי נזק גובים מעידית, ותשלום החוב מבינונית, ותשלום הכתובה מזיבורית.

וכשכל קרקעותיו היו שוות באיכותן, על כרחך כולם גובים מקרקעות שוות כגון אם כל קרקעותיו עידית, הכל גובים מהעידית. וכן כשכל קרקעותיו בינוניות, כולם גובים מבינוניות. וכן כשכל קרקעותיו זיבורית, כולם גובים מזיבורית. [ואין מחייבים אותו לקנות לתשלומי הנזק קרקע טובה יותר].

² הוא הדין דהוה מצי לאוקמי בבעל חוב דקאי ביה, ודקאמר הב לי עידית בציר פורתא, אלא לפי שהתחיל והעמיד בנזקין, ואחר כך בבעל חוב, ניחא ליה למנקט בתרייהו כתובת אשה. [תוס'].

³ ונראה דהלכה דבשלו הן שמין, דהכי אית ליה לרב נחמן בכתובות. [תוס'].

⁴ במסכת גיטין בפרק הניזקין תני טעמא, דיותר משאיש רוצה לישא אשה, רוצה לינשא. [רש"י].

קרקעותיו, ואם משלם סובין, ישלם את הסובין המעולים ביותר שיש לו. ודחו זאת, כי משמע מהפסוק הראשון, "מִיֵּטֵב שְׁדָהוּ וּמִיֵּטֵב פְּרָמוֹ וְשֵׁלֶם" שדווקא בתשלום קרקע, יש לתת את הקרקע המעולה.

ד. ולדברי רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע, אין הפסוקים סותרים זה את זה כלל, כי קרקע זיבורית, שמיעטה התורה בפסוק הראשון, אינה בכלל סובין, שריבתה התורה בפסוק השני, משום שכל דבר המטלטל, אפילו הוא גרוע ביותר, דינו כקרקע עידית, כי אם לא ימכר כאן, ימכר במקום אחר, ורק בקרקע יש חילוק בין טובה לגרועה, שטובה נמכרת בקלות וגרועה לא, ואם כן אדם ראשי לשלם את הנזקים בכל דבר ששווה כסף, אלא שאם משלם קרקע, צריך לשלם מעידית.

ה. ולדברי רב הונא בדף ט', אם יש למזיק כסף או קרקע, מחויב לשלם כסף או קרקע ולא דבר אחר, ורק כשאין לו כסף או קרקע, ויש לו סובין, אינו מחויב למכור אותם, ולהביא כסף, ויכול לשלם את הסובין עצמם.⁵

איזה דין גביה ידמה לדין של מוכר ביתו לפרנסתו

נתבאר, שלדברי רבה, מי שיש לו בתים, שבתשרי הוא יכול למוכרם בפחות ממאתים זוז, ובניסן יוכל למוכרם במאתים זוז, אף שבתשרי אינם שווים מאתים זוז, גם בתשרי אינו נחשב עני, שיוכל ליטול ממעשר עני אפילו אלף, וזאת משום שבניסן יהיו שווים מאתים זוז.

וכמו כן נתבאר, שאבוי אמר לדמות דין זה לדין גביית ניזקין, שדינו של ניזק לגבות עידית, וכשגובה עידית גובה כפי מה שהיא שווה, אך אם ירצה ליטול בינונית [גדולה יותר], יוכל המזיק לומר לו, טול כפי שיהיה ערכה בניסן, ולא כערכה עכשיו בתשרי. [=אי שקלת כדינך, שקול כדהשתא, ואי לא, שקיל כי יוקרא דלקמיה].

וכמו כן נתבאר שרב אחא בר יעקב דחה זאת, כי אמר, שלא יתכן שבבינונית וזיבורית יהא כח הניזק חלש מכוחו בעידית, ובוודאי אם ירצה יוכל ליטול בינונית או זיבורית גדולה מהעידית כפי שוויים עתה.

ורב אחא בר יעקב אמר, שאם יש גבייה בה נוכל לומר שיגבה התובע כפי מה שתהיה הקרקע שווה אחר זמן, כמו בדינו של רבה, נוכל לומר שכן הדין בגביית חוב, שדינו של בעל חוב לגבות בינונית, וכשגובה בינונית גובה כפי מה שהיא שווה, אך אם ירצה ליטול זיבורית [גדולה יותר], יוכל הלווה לומר לו, טול כפי שיהיה ערכה בניסן, ולא כערכה עכשיו בתשרי.

ורב אחא בריה דרב איקא הקשה, אם כן נעלת דלת בפני לוי, שהמלווה יאמר, אילו היו המעות בדי, הייתי קונה בהם שדה כפי מחירה עכשיו, ועל ידי שהלוויתי, אפסיד לגבות כפי מה שתהיה שווה ביוקר בניסן, ואם כן, לא אלווה ממון לשום אדם, שלא אפסיד, ונמצאו הלוואות בטלות, והנצרכים ללוות נפסדים.

ורב אחא בריה דרב איקא אמר, שאם יש גבייה בה נוכל לומר שיגבה התובע

⁵ ובספר רב אלפס פירש, דרב הונא בריה דרב יהושע ורב פפא ... פליגי אדרב הונא ... דאינהו סברי כל מילי מיטב הוא, ואפילו סובין, ורב הונא סבר דלא הוי מיטב אלא או כסף או קרקע. [א] ופסק רב אלפס כרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע, שהם בתראי. [ב] ורבינו תם אין סובר כן, דמפרש שיש שלושה דינים (א) בנזקין או כסף או מיטב, ואי לית ליה, אפילו סובין. (ב) ובעל חוב, אי אית ליה זוזי, לא מצי לסלקו אלא בזוזי ... ואי לית ליה זוזי, לא יאמר ליה זיל טרח וזבין ואייתי זוזי ... ולוקח שנמצא מקחו טעות כמו כן דינו (ג) ופועל, אי לית ליה לבעל הבית זוזי, אמר ליה זיל טרח וזבין ואייתי זוזי ... [תוס'].

ולהלן יתבאר בעזה"י היאך גובים כשהיו לו קרקעות בשתי דרגות של איכות:

א. תשלומי נזק לעולם נגבים מהטובה ביותר שיש לו, ולפיכך היתה לו קרקע עידית, ועמה בינונית או זיבורית גובה מעידית, כדן גביית נזיקין, וכשאין קרקע עידית, כגון שהיו בינונית וזיבורית, על כרחו יגבה מקרקע בינונית, שהרי אין לו קרקע טובה יותר לגבות ממנה, וגובה מהטובה ביותר שיש לניזק.

ב. תשלומי כתובה לעולם נגבים מהגרועה ביותר שיש לו, ולפיכך היתה לו קרקע זיבורית, ועמה בינונית או עידית גובה מזיבורית, כדן גביית כתובה, וכשאין קרקע זיבורית, כגון שהיו עידית ובינונית, על כרחו תגבה מקרקע בינונית, שהרי אין לו קרקע גרועה יותר לגבות ממנה, וגובה מהגרועה ביותר שיש לבעל.

ג. ולענין תשלומי חוב מצינו שתי ברייתות חלוקות.

בברייתא אחת מבואר שפעמים בעל חוב גובה מהטובה מבין השתים, ופעמים גובה מהגרועה מבין השתים. כשהיו עידית ועמה בינונית או זיבורית, בעל חוב אינו גובה מהעידית, שאינה ראויה לו, אלא מהגרועה יותר, כלומר מהבינונית או מהזיבורית, [אם יש בינונית, כן ראוי לו לגבות מבינונית. ואם יש זיבורית, גובה ממנה, שכן מעיקר הדין בעל חוב ראוי לגבות מזיבורית בלבד, כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך, וחכמים הם שתיקנו לו לגבות מבינונית, שלא לנעול דלת בפני לווים, וכשאין לו בינונית לגבות, לא תקנו, וחוזר לדינו הראשון. וכשהיו בינונית וזיבורית, בעל חוב גובה מהבינונית שהיא טובה יותר.

דף ח'

ובברייתא שניה מבואר שגם באופן האחרון שהיו בינונית וזיבורית, בעל חוב גובה מהזיבורית שהיא הגרועה מבין השתים, ולא מהבינונית.

ונאמרו מספר אופנים לבאר את החילוק בין שתי הברייתות.

[א] לדעת רבי אבא ורב חסדא, אין כאן מחלוקת בדין בין שתי הברייתות, ולדעת שתי הברייתות, בשלו הן שמין, כלומר כשאמרה תורה "מיטב שדהו", הכוונה לפי שדה המזיק, ולא לפי שאר שדות העולם, וכן הוא לענין גביית בינונית לבעל חוב, וזיבורית לכתובת אשה, ולפיכך, כשיש לו שתי קרקעות, לעולם אנו דנים אותן כעידית וזיבורית, ובעל חובה גובה מהגרועה, שהרי עידית אינה ראויה לו. והאופן, שבו דברה הברייתא הראשונה, שכשיש בינונית וזיבורית בעל חוב נוטל את הבינונית הטובה, הוא, כשמתחילה היה לחייב שלוש קרקעות, עידית בינונית וזיבורית, וכשלווה את החוב נשתעבדה הבינונית למלווה, ורק אחר כך מכרה הלווה, שבאופן הזה, אף על פי שעכשיו יש ביד החייב רק בינונית וזיבורית, הנחשבות אצלו עידית וזיבורית, מאחר שכבר נשתעבדה הבינונית למלווה, הוא גובה אותה.

[ב] ולפי התירוץ השני בגמרא, אמנם אין מחלוקת בין שתי הברייתות, אך דעת שתי הברייתות, שבשל עולם הן שמין, כלומר כשאמרה תורה "מיטב שדהו", הכוונה לפי מה שנחשב שדה טובה אצל כל העולם, גם אם אצל המזיק עצמו היא גרועה. ואם כן כשהיו לו שתי קרקעות, אחת הנחשבת אצל הכל עידית, ואחת הנחשבת אצל הכל זיבורית, לא יגבה בעל חוב מהטובה, כי אין דינו לגבות מעידית, וידחה לגבות מזיבורית, [וזה דין הברייתא השנייה], ואם היתה אחת נחשבת אצל הכל בינונית, ואחת הנחשבת אצל הכל זיבורית, יגבה בעל חוב מהטובה, כי דינו לגבות מבינונית, [וזה דין הברייתא הראשונה].

[ג] ולפי התירוץ השלישי בגמרא, שתי הברייתות מדברות באופן שהיתה הבינונית נחשבת בינונית אצל הכל, אבל שתי הברייתות נחלקו אם בשלו הן שמין או בשל עולם הן שמין. לפי הברייתא הראשונה, בשל עולם הן שמין, ומאחר שקרקע זו נחשבת בינונית אצל הכל, בעל חוב גובה ממנה. ולפי הברייתא השנייה, בשלו הן שמין, ומאחר שאצל המלווה היא עידית, אין בעל חוב גובה ממנה.^א

[ד] ולדברי רבינא, שתי הברייתות נחלקו בדינו של עולא, שאמר, דבר תורה בעל חוב גובה מזיבורית, שנאמר בו "בחוץ תעמדם והאיש אשר אתה לשה בו יוציא אלקיך את העבט החוץ" (דברים כ"ד י"א), לומר הגביה תלויה בלווה,^ב ויש לו רשות לתת את הפחות שבכליו,^ג וחכמים הם שתקנו, שבעל חוב גובה בינונית, שלא לנעול דלת בפני לווים, שאם ידעו המלווים שיוכלו לגבות רק זיבורית, לא ילוו, ונמצאו הצריכים להלוואה מפסידים. ודעת הברייתא הראשונה כדברי עולא, שחכמים תקנו למלווה לגבות מבינונית, ולפיכך כל שיש ביד הלווה בינונית, הוא גובה ממנו את הבינונית. ודעת הברייתא השנייה, שלא תקנו חכמים כן, ולעולם בעל חוב גובה מזיבורית.^ד

גביית נזיקין הלוואה וכתובת אשה מהלקוחות

נתבאר, שמי שהיה חייב לשלם נזק שהזיק, וחוב ממון שלוה, וכתובת אשה שגירש, והיו לו קרקעות עידית בינונית וזיבורית, ניזק גובה מעידית, ובעל חוב מבינונית, ואשה מזיבורית.

וכלל בדינו, שקרקעות של אדם שנשתעבדו לתשלום חובו, גם כשמכרם לאחר, לא פקע שעבודם בכך, ואם אין לו לשלם, בא התובע, וגובה את הקרקע מהלקוחות.

ולפיכך אם מכר כל קרקעותיו ביום אחד לשלושה בני אדם, או לאדם אחד, נכנסו לקוחות תחת בעלים, לגבות מהם כמו שהיו גובים מהבעלים, ניזק יגבה מעידית שביד לוקח^ה, ובעל חוב יגבה מבינונית שביד לוקח, ואשה תגבה מזיבורית שביד לוקח.

אמנם כל זה, כשנמכרו כל הקרקעות יחד, שבשעה שנמכרו לא נשארה קרקע ביד מוכר, שיוכלו החייבים לגבות ממנה, אבל כל שנשארה קרקע ביד מוכר, שוב אין בעלי חובות מוציאים מהלקוחות, ואפילו לא נשארה בידו אלא זיבורית, שכלל הוא, אין נפרעים מנכסים משועבדים שביד לקוחות במקום

^א ל"א גרסינן אידי ואידי כגון שהיתה בינונית שלו כעידית דעלמא, ומפרשינן ליה הכי אידי ואידי כשהיתה לו עידית ומכרה, ובהא פליגי, דתנא דמתניתא קמייתא סבר בשלו הן שמין, וכיון דלדידיה הואי בינונית, אף על גב דלעלמא עידית, מיניה משלם, ותנא דברייתא סבר בשל עולם הן שמין. ותפוס לשון ראשון. [רש"י].

^ב אף על גב דשליח ב"ד היה מוציא, לא היה מוציאו אלא מה שהלוה נותן לו. [תוס'].

^ג ואם תאמר אפילו פחות שבכלים מיטב הוא, כדאמר לעיל כל מילי מיטב הוא. ויש לומר כשמוציא כלים דרכו להוציא הגרוע, וכשמוציא קרקע נמי דרכו להוציא זיבורית. [תוס'].

^ד תנא בתרא לית ליה תקנתא דעולא אלא בתר קרא אזיל, ואפילו הוי ליה נמי עידית, דהשתא הואי ליה בינונית גמורה בין לדידיה בין לעלמא, אפילו הכי סבירא ליה דלשקול בעל חוב מזיבורית. [רש"י]. דוקא היכא דלית ליה עידית, דהוי האי בינונית עידית לדידיה, מדנקט בינונית וזיבורית, משמע דאי אית ליה עידית, גבי בעל חוב מבינונית, וקסבר כיון דלית ליה אלא בינונית וזיבורית, דשייך כאן טעמא דאמר בהניזקין מפני מה בעל חוב אין דינו בעידית, כדי שלא יראה שדה נאה ודירה נאה לחבירו ויאמר אקפוץ ואלונו, כדי שאגבה אותה בחובי. [תוס'].

^ה ואם תאמר והא נזקין מלוה על פה ניהו, ומלוה על פה לא גבי ממשעבדי. ויש לומר דכשעמד בדין, כמלוה בשטר דמאי ... אי נמי מלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמאי וחייב. [תוס'].

האומרת לבעלה איני ניוזנית ואיני עושה

שתיים מהתקנות שתקנו חכמים בנישואין זו כנגד זו, (א) שיהא האיש זן את אשתו, (ב) ושיהיו מעשה ידי האשה לבעלה.

ולדעת רב הונא אמר רב, עיקר התקנה נעשית לטובת האשה, שיהיו לה מזונות, שכן לא כל הנשים די להן במעשה ידיהן, ולכן תיקנו שתהא האשה ניוזנית מבעלה, ואחר שתקנו לאשה מזונות, כנגד זה תקנו שיהיו מעשה ידיה לבעל.

ולדעה זו, מאחר שתקנה זו היא לטובת האשה, אם אינה חפצה בתקנה זו, [כגון שהיא מעונגת, ואינה רוצה לעשות מלאכה, או שמרוויחה הרבה, וטוב לה ליטול מעשה ידיה לעצמה], יכולה היא לומר, איני ניוזנית [מבעלי] ואיני עושה [לו] מלאכה אלא מלאכתי לעצמי].

ועל הענין הזה אמר רבא, כל האומר אי אפשי בתקנת חכמים כגון זו, שומעים לו.

לקח עידית באחרונה ומכר בינונית וזיבורית או עידית

נתבאר, שכשאחד לקח בשלושה ימים בזה אחר זה זיבורית בינונית ועידית, אף שהיה ראוי שכולם יגבו ממנו מעידית, שאותה לקח אחרונה, יכול הוא לומר, אי אפשי בתקנת חכמים שאמרו, כל מקום שיש בני חורין אין גובים ממשועבדים, ולא ידחו כולם לאחרונה, אלא כל אחד גובה כדינו, ניזק לבד מעידית, ובעל חוב מבינונית, וכתובת אשה מזיבורית.

אמנם כל זה, כשעדיין הוא מחזיק אצלו את כל הקרקעות הללו, שבאופן הזה, אף שתקנת חכמים היא שיגבו כולם מהאחרונה, יכול הוא לומר להם, גבו מבינונית וזיבורית שבידי, ואיני חפץ בתקנה המביאה את כולם לגבות מעידית. אבל אם קודם שבאו לגבות ממנו, עמד הלוקח ומכר את הזיבורית והבינונית לאחר, מעתה כיון שאינם בידו, אינו יכול לומר לבעלי החובות ולאשה גבו מהם, ועל כרחו יטלו כולם מהעידית שהשעבוד מוטל עליה.

ואביי היה סבור, שכמו כן, אם מכר הלוקח את העידית שקנה אחרונה, ושייר אצלו את הבינונית והזיבורית, גובים כולם מהעידית שביד לוקח שני, שהרי עליה מוטל השעבוד, ולוקח שני אינו יכול לומר להם טלו מבינונית וזיבורית, שהרי אינם בידו.

אולם רבא אמר, שלוקח שני יכול לדחות בעל חוב וכתובת אשה לבינונית וזיבורית, כי כלל בדינו, שכל המוכר איזה דבר לחבירו, מוכר לו כל זכויות שיש לו בו [=מה מכר ראשון לשני כל זכות שתבוא לידו], והרי כשהיתה העידית הזו ביד לוקח ראשון, היה יכול לדחות ממנה בעל חוב וכתובת אשה, ולומר להם איני חפץ בתקנת חכמים המביאה אתכם לגבות ממנה, ומאחר שלוקח ראשון היה יכול לדחותם מהעידית, גם לוקח שני הבא מכח ראשון דוחה אותם מהעידית.

קנה כל הקרקעות יחד ומכר אחת מהן

נתבאר, שכשהיו לראובן עידית בינונית וזיבורית, והיתה עליו הלוואה, בעל חובו גובה ממנו מקרקע בינונית. וכמו כן נתבאר, שאם מכר ראובן כל קרקעותיו לשמעון, נכנס שמעון תחת ראובן, ובעל חובו של ראובן גובה קרקע

שיש בני חורין ביד חייב עצמו, שהלקוחות אומרים לבעלי החובות, הנחנו לכם קרקע ביד מוכר לגבות ממנה.

ולפיכך, אם ביום ראשון מכר קרקע עידית שלו, נדחה ניזק ממנה לבינונית שנשארה ביד מוכר, וכשביום שני מכר גם בינונית שלו, נדחו ניזק ובעל חוב לקרקע זיבורית, ואפילו אם ביום שלישי חזר ומכר גם את הזיבורית, עדיין אין לכולם לגבות אלא מזיבורית, שנשארה ביד מוכר אחרונה, ורק אם לא יהא בה די, יגבו גם מבינונית, ורק אם גם בה לא יהיה די, יחזרו ויגבו מעידית.¹

וכשהיו מכירות אלו לשלושה לקוחות, אין חילוק בדיון זה, ובין כשלאשון נמכרה עידית ולשני בינונית ולשלישי זיבורית, ובין כשלאשון נמכרה זיבורית ולשני בינונית ולשלישי עידית, שלעולם, תחילה גובים בעלי חובות מלוקח שלישי, ולאחר מכן מלוקח שני, ולאחר מכן מלוקח ראשון.

אבל כשהיו מכירות אלו ללוקח אחד, יש חילוק בדבר :

כשתחילה לקח עידית, ולאחר מכן בינונית, ולאחר מכן זיבורית, דוחה את כולם לזיבורית שלקח אחרונה, כי אומר, שכשקנה את הראשונות, הניח להם אותה ביד מוכר לגבות ממנה, ונדחו כולם אליה כפי שנתבאר.

אבל כשתחילה לקח זיבורית, ולאחר מכן בינונית, ולאחר מכן עידית, לא יוכלו לומר לו, נגבה כולנו מעידית שלקחת באחרונה, אלא כל אחד יגבה כדינו. והטעם לכך, כי דין זה שאין גובים מנכסים משועבדים במקום שיש בני חורין, הוא תקנה שתקנו חכמים לטובת הלקוחות, וכלל בדינו, שמי שתקנו תקנה לטובתו, יכול לומר, איני חפץ בה, [וכמאמר רבא, כל האומר אי אפשי בתקנת חכמים כגון זו שתתבאר בעזריי בסמוך, שומעין לו], ואם כן, לקוח זה שמפסיד על ידי התקנה הזו, שכן מחמתה יגבו ממנו כולם מעידית, יכול לומר, איני חפץ בה, ויגבו כולם כדיניהם, ניזק מעידית, ובעל חוב מבינונית, וכתובת אשה מזיבורית.

אמנם אם המוכר קיים, יש ללוקח הזה תקנה להציל את העידית בכל אופן, ואפילו לקחה לבסוף, שיכול לומר לניזק, אם תתרצה לקבל בינונית, מה טוב, ואם לאו, אחזיר שטר מכירת זיבורית למוכר², ומאחר שתחזור זיבורית להיות בת חורין בידו, לא תגבה אלא מזיבורית.³

אבל כשכבר מת המוכר, גם אם הקונה יחזיר את הזיבורית ליתומים, לא ירוויח, שאין היתומים חייבים לשלם חוב אביהם, [אלא אם כן יש להם קרקע מחמת אביהם], וכשהקונה נותן להם הזיבורית, אינה בידם אלא כמתנה שקיבלו, ואינו יכול לדחות את בעלי החובות לגבות ממנה.

¹ אומר ריב"א, שאם באו כולם בבת אחת, כל הקודם בשטר גובה מן האחרון תחילה, ואם נזקין קדמו, גובה מן האחרון, אפילו היא זיבורית, ואם בא בעל חוב אחריו, יגבה נמי מן האחרון אם יש לו, ואם אין לו גובה משלפניו, ואפילו מן העידית, והאשה משלפני פניו ואפילו הן עידי עידית. [תוס'].

² אפילו כתוב הכל בשטר אחד, יכול לכבוש השטר, ולהחזיר הזיבורית לבעלים, כאלו לא קנה מעולם. [תוס'].

³ ולהכי פריך מנזקין ולא פריך מבעל חוב, דמאי לימא ליה, אי שקלת זיבורית שקול, ואי לא מהדרנא שטרא למריה ותשקול מיניה, מצי אמר ליה האי, לכשתחזיר, דהא השתא נמי זיבורית קבעית למפרע לי. [רש"י].

ראובן, ואם כן ראובן הוא בעל דברים בדין הזה.

אבל נחלקו, מה הדין כשראובן מכר את השדה לשמעון שלא באחריות.

ללשון ראשון בגמרא אמר אביי, **שבאופן הזה, מאחר שאין לראובן שום הפסד ממוני** מהוצאת השדה משמעון, **אינו בעל דברים בדין זה**, ואינו יכול לטעון טענותיו כנגד בעל חובו שלא יוציא את השדה משמעון.

וללשון שני בגמרא אמר אביי, **שגם באופן הזה**, אף שאין לראובן הפסד ממוני מהוצאת השדה משמעון, **נחשב הוא בעל דברים בדין זה**, **כי יש לו הפסד** מהוצאת השדה משמעון, **שתהא לשמעון תרעומת עליו**, על שטרפו ממנו את השדה שמכר לו.

דף ט'

מכר שדה ויצאו עליה עסיקין ורוצה קונה לחזור בו

ראובן מכר שדה לשמעון, ויצאו עליה עסיקין, כלומר עוררים⁷, האומרים, שדה שדה זו לא של ראובן היתה, אלא שלנו, ורוצה שמעון לחזור בו מהמכירה.

אם ראובן מכר את השדה בלא אחריות, כל זמן ששמעון לא החזיק בשדה, יכול הוא לחזור בו, אבל אם כבר החזיק בשדה, שוב אינו יכול לחזור בו מהמכירה⁸, כי המוכר אומר לו, כשקנית שלא באחריות, על דעת כן קנית, שיתכן שתפסיד. [=חייטא דקטרי סברת וקבלת, כלומר שק קשור מלא רוח נתרצית לקבל].

אבל נחלקו, מה הדין, כשראובן מכר את השדה לשמעון באחריות.

ללשון ראשון בגמרא אמר אביי, שכשראובן מכר את השדה לשמעון באחריות, **יכול שמעון לחזור בו מהמכירה**, ולא לשלם המעות לראובן, **גם אחרי שהחזיק בשדה**, שהרי כשיוציאו השדה משמעון, יחזור שמעון ויתבע מעותיו מראובן, ולמה לנו להטריח הדיינים חינם, שתחילה ישלם שמעון לראובן, ולאחר מכן יחזיר ראובן המעות לשמעון, ישארו המעות כבר עתה ביד שמעון.

וללשון שני בגמרא אמר אביי, שגם כשראובן מכר את השדה לשמעון באחריות, **אם כבר החזיק שמעון בשדה, שוב אינו יכול לחזור בו מהמכירה** ולא לשלם המעות לראובן, שאומר לו ראובן, כל זמן שלא הוכיחו העוררים שהדין עימם, יש לך לשלם לי על השדה שמכרתי לך, שהרי יש עוררים שאין זוכים בדין, ורק כשיוכיחו העוררים הללו שהשדה שלהם, ויטרפו ממך, הבא שטר טירפא, ואשלם לך.

בינונית משמעון.

ולחן יתבאר בעזה"י מה הדין כשמכר שמעון אחת מהקרקעות הללו ללוי.

אם שמעון מכר ללוי קרקע עידית או זיבורית, דין פשוט הוא, שבעל חוב של ראובן, **אינו גובה אותה מלוי**, כי אומר לו לוי לכן דקדקתי שלא לקנות משמעון קרקע בינונית הראויה לך וקניתי עידית או זיבורית כדי שלא תוכל לגבות ממני⁹.

וכן הדין אם שמעון מכר ללוי בינונית, ונשארה בינונית נוספת ביד שמעון, יעקב אינו גובה אותה מלוי, כי בעודה ביד שמעון, היה שמעון יכול לדחותו ממנה, ולומר לו טול בינונית אחרת, והוא הדין כשהיא ביד לוי, הנכנס בה תחת שמעון, יכול לדחותו ממנה².

אבל כשמעון מכר ללוי את הבינונית היחידה בזה הגביה תלויה בדעתו של יעקב, **אם ירצה, יגבה הבינונית מלוי**, שאומר לו, אתה לקחת את שעבודי, הבינונית שדיני מוטל עליה. **ואם ירצה, יגבה הזיבורית משמעון** שאומר לו, אתה לקחת כל השדות, ונכנסת תחת ראובן להשתעבד לחובי, וכל זמן שאמצא משל ראובן אצלך, לא אטריח את לוי, שהניח לי מקום לגבות.

מכר שדה ובאים לטורפה מהלוקח ובא מוכר לדון

ראובן היה חייב ממוון, והיתה שדהו משועבדת לחוב זה, ומכרה לשמעון, ובא בעל חובו של ראובן, להוציא השדה משמעון, ורוצה ראובן לדון עם בעל חובו טענותיו³, כדי שתישאר השדה ביד שמעון.

אם ראובן מכר את השדה לשמעון באחריות, הכל מודים, שבעל חובו אינו יכול לטעון כנגדו, מאחר שאינו מוציא השדה ממך, איני דן עמך כלום [=לאו בעל דברים דידי את], **שכן**, מאחר שראובן מכר את השדה לשמעון באחריות, **כשבעל חובו של ראובן יוציא את השדה משמעון, יחזור שמעון ויתבע את**

¹ נראה דאירי שפיר אפילו דשביק בינונית, מכל מקום הוצרך טעמא, דלהכי טרחי וזביני ארעא דלא חזי לך, דלא מצי אמר ליה, הנחתי לך מקום לגבות ממנו, כדאמר בסמוך גבי שביק בינונית דכוותיה, דשמא בעל חוב אוהב זיבורית טפי מבינונית, ובעל כרחו של שמעון היה יכול ליקח טפי פורתא, כדאמרין לעיל, דאמר אם כן נעלת דלת בפני לוי, ולא איצטרך לטעמא דלהכי טרחי וזבנא ארעא דלא חזי לך, אלא משום דזבן זיבורית, אבל משום זבין עידית ושפיר זיבורית ובינונית לא איצטרך, דכמו שהיה שמעון יכול לדחותו אצל בינונית וזיבורית, גם לוי יכול לדחותו, דמה מכר לו ראשון לשני כל זכות שתבא לידו. [תוס'].]

² לשון הגמרא הוא "מצי אמר ליה, הנחתי לך מקום לגבות" וכתבו התוס', לא דוקא קאמר הא לישנא, דלא שייך למימר הכי אלא גבי בעלים, ולא גבי לוקח ראשון, ועיקר טעמא לא הוי אלא משום דמה מכר ראשון לשני כל זכות כו', והוא היה יכול לדחותו אצל בינונית אחריתי, אבל אי לא שביק בינונית דכוותיה, לא מצי לדחותו אצל זיבורית, דראשון נמי לא היה יכול לדחותו אצל זיבורית, דאי משום אי שתקת יאמר לו לכי תחדר. [תוס'].]

³ אם יש לו לראובן שום תביעה על בעל חובו, לומר פרעתיך, דקיימא לן במסכת שבועות, דאף על גב דנקיט שטרא, אי אמר ליה אישתבע לי דלא פרעתיך, בעי אישתבעי. [רש"י]. ואם תאמר, מאי נפקא מינה, הא כל מה שיכול ראובן לטעון טענין ליה לשמעון, דטענין ליה ללוקח וכן ליתומים בין פרוע בין מזויף וצריכי עידי קיום, דאי לא הכי לא שבקת חיים לכל בריה ... וכן אין לומר דנפקא מינה שעדין של בעל חוב קרובים לראובן ורחוקים לשמעון, דהא לשמעון נמי אין יכולין להעיד, כיון דאי טריף ליה משמעון אזל בתר ראובן. וכן אם יהיה לשמעון עדים שמעידין זכותו והם קרובים פסולין להעיד אפילו לראובן, כיון דיש ריוח לשמעון שמעמיד הקרקע בידו ... אם כן מאי נפקא מינה. (א) ויש לומר דנפקא מינה לראיה אחרונה, כגון שאמר שמעון אין לי עדים ואין לי ראיה, ולאחר זמן מצא ראיה או עדים, דשמעון אין יכול להביאם, וראובן שלא אמר אין לי עדים יכול להביאם. (ב) אי נמי כגון שטוען לבית דין גדול קאזלינא, ושמעון לא מצי למטרח כמו ראובן. [תוס'].]

⁷ אבל אין לפרש אנשים, דאם כן אפילו באחריות, משהחזיק בה אמאי יכול לחזור, לימא ליה מזלך גרם. [תוס'].]

⁸ בפרק קמא דבבא מצינא פירש רש"י, אף על גב שלא נתן מעות, דקרקע נקנית בחזקה. [וקשה, אמאי נקט חזקה יותר מכסף ושטר. ועוד מאי קבעי מאימא הוה חזקה, מתניתין היא בפרק חזקת הבתים, נעל פרץ וגדר. ועוד מאי קבעי הכא טפי מבשאר דוכתי. ועוד דדייש אמצריה משמע דריסה בעלמא, שהולך סביב המצרים]. ונראה לפרש, דמירי שקנאו בקנין גמור, בחליפין או בשטר או בחזקה או רפך בה פורתא, ודעתו של אדם אף על פי שקנאו בקנין גמור, אם יצאו עוררין, יכול לחזור בו, כל זמן שלא הלך אמצרי השדה לארכה ולרחבה לראות ענייני השדה, והיינו דדייש אמצרי, ובלא נתן מעות איירי, דאי נתן מעות איירי, אפילו באחריות נמי אמאי יכול לחזור בו משהחזיק בה, וכי לעולם יכול לחזור בו. [] ואם תאמר ולימא ליה שקול ארעא בזוזך. ויש לומר כגון שהזולו. אי נמי כיון שיצאו עליה עוררין אין שוה כמו שהיתה שוה בשעה שקנאה. [תוס'].]

חצי מקרקע שבידו, ורשאי לתת לו גם כספים תחת הקרקע.¹

ודחו זאת ואמרו, שאי אפשר שלדברים אלו נתכוון רב אסי כשומר "כספים הרי הם כקרקע", שהרי כבר אמר זאת פעם אחרת, במחלוקת שנחלקו בדין זה רב ושמואל ורב אסי.

לדעת רב, כשבא בעל חוב ונטל קרקע מאחד האחים, **בטלה חלוקה ראשונה לגמרי**, וחוזרים וחולקים ביניהם הקרקע הנשארת, ואין למוחזק בה כח יותר מאחיו. והטעם לכך, **כי לדעת רב, אחים שחלקו נכסי אביהם**, גם אחר חלוקה, כח כל אחד מהם בחלקו הוא כיוורש, וכח כל היררשים שווה בכל הנכסים, ואם גבו אחת הקרקעות כולם חולקים בשווה בנותרות.²

ולדעת שמואל, ויתר, כלומר, אותו אה שגבו ממנו הקרקע, **הפסיד חלקו**, ואין אחיו חוזר וחולק עימו במה שבידו. והטעם לכך, **כי לדעת שמואל, אחים שחלקו נכסי אביהם**, נחשבים הם **כלקוחות**, שכל אחד נחשב כקונה מחבירו את זכותו בחלק שנטל, והוא כמקח **בלא אחריות**, ולפיכך, כשגבו מאחד מהם את חלקו, אין לו על אחיו כלום.

ולדעת רב אסי, **ספק הוא אם אחים שחלקו כלקוחות הם**, ואין לזה שגבו ממנו **כלום**, או שהם **כיוורשים**, **ויש לו מחצה** ממה שיש ביד אחיו. **ומאחר שהדבר ספק**, וכלל בדינו ממון המוטל בספק חולקים, **הוא נטל רביע**. **ואותו רביע** שיש לו ליטול מאחיו, **הרשות ביד אחיו לתת לו רביע מהקרקע עצמה**, או **לדחותו במעות** שווי רביע מהקרקע.³

כמה ממון יוציא על מצווה

מתחילה אמרו שלדברי רבי זירא אמר רב הונא במצווה עד שליש, כלומר שיש לאדם להוציא עד שליש ממון שלו בשביל לקיים כל מצווה המוטלת עליו, כגון בשביל לקיים מצוות לולב או ציצית או ספר תורה.

אך דחו זאת, שכן לפי זה יהיה צריך לתת כל רכושו בשביל שלוש מצוות, ודבר זה לא יתכן.⁴

¹ והיינו "הרי הן כקרקע", דמצי מסלק ליה בזווי כבקרקע. [רש"י].

² משמע דלא מצי לסלוקי בזווי, מדקאמר בטלה מחלוקת. ותימה מאי שנה מדבר אסי, דאית ליה שיכול לסלקו בזווי באותו רביע שנטל מכה ירושה. ויש לומר דרב אסי סבירא ליה דאפילו הו יורשים, מצי לסלוקי בזווי, משום דאמר ליה אנה לבעל חוב נמי מסלקא בזווי, ורב אין חושש לאותה סברא, ואף על גב דמייירי בשעשאו אפותיקי, לא מייירי כעין אפותיקי דהמקבל ... דלא מצי מסלק ליה בזווי. [ו] ואם תאמר מכל מקום יתן מעות ויפדה הקרקע מבעל חוב, דקיימא לך ... דשומא הדרא לעולם. ויש לומר דנפקא מינה היכא דזבנה או אורתא, דאמר התם דלא הדרא. [תוס'].

³ ל"א ורביע במעות ממש לבד רביע בקרקע, והיינו הרי הן כקרקע, מספקא ליה אי כיוורשין דמו, וחייב להחזיר לו מחצית חלקו קרקע, ולא יכול לסלקו במעות, או כלקוחות דמו, ומיהו כלוקח באחריות דמי, וחייב להחזיר לו מחצית מה שאיבד, אבל במעות יכול לסלקו, הלכך יחזיר רביע בקרקע כיוורשים, ורביע במעות כמוכר באחריות. ולשון ראשון שמעתי. [רש"י]. ובלשון ראשון פירש הקונטרס, שנטל חלקו בקרקע או במעות, משום דמספקא ליה אי כיוורשין הו או כלקוחות שלא באחריות הו. וקשה מנא ליה לגמרא שמספקא ליה לרב אסי כלל כיוורשים, דלמא פשיטא ליה דלאו כיוורשים נינהו, אלא מספקא ליה אי הו כלקוחות באחריות או כלקוחות שלא באחריות. לכך נראה כלשון אחרון. [תוס'].

⁴ אפילו מייירי בעשוריינתא דרבי, כדאשכחן בפרק מציאת האשה, מכל מקום ידוע שלא היה חייב לבזבז כל כך. [תוס']. משמע דאין צריך לבזבז כל ממונו לקנות אתרוו, אפילו לא ימצא בפחות, והוא מצוה עוברת, ואפילו שליש ביתו משמע דלא מחייב, ואמרינן נמי, המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ובסוכה חשיב ליה רבותא דרבן גמליאל שקנה אתרווה באלף זוז. [תוס'].

וביאר, שהחזקה האמורה בענין, שעל ידה לא יוכל המוכר לחזור בו מהמכירה, היא, שידוש [=ידרוך] על מצר השדה [=דייש אמצר].

כספים הרי הם כקרקע

רב אסי אמר, "כספים הרי הם כקרקע", ולא ביאר דבריו, ולפיכך ניסו להעמידם בכמה אופנים, כפי שיתבאר בעזה"י בסמוך, ומסקנת הגמרא כמו שהיו סבורים מתחילה, שכוונת רב אסי לומר, **שלעניין גביית תשלומי נזק, גובים או כסף או מיטב קרקע, לדעת רב הונא**, [שנתבאר דבריו בדף ז'], וכשמביאים את דברי רב אסי, יש להביאם אחר דברי רב הונא, ולומר, "וכן אמר רב אסי, כספים הרי הם כקרקע".

זה נטל קרקע וזה נטל כספים וגבו את הקרקע

אחד האופנים שרצו להעמיד את דברי רב אסי, "כספים הרי הם כקרקע", שאם חלקו שני אחים ירושת אביהם, ונטל האחד קרקע והאחד כספים, ובא בעל חוב ונטל את הקרקע בשביל חוב של האב, חוזר האח הזה שהוציאו ממנו את הקרקע, וחולק עם אחיו בכספים שנטל, שכספים הרי הם כקרקע, וגם על זה שנטל את הכסף מוטל לפרוע החוב עם אחיו.

ודחו זאת ואמרו שאי אפשר שלדברים אלו נתכוון רב אסי כשומר כספים הרי הם כקרקע.

ללשון ראשון דחו זאת, כי אמרו, **דין פשוט הוא שהחוב מוטל על בעל הכספים כמו על בעל הקרקע**, שכן שניהם בניו של נפטר, ולמה זה יתן יותר מזה [=האי ברא והאי לאו ברא? ומאחר שהדבר פשוט לא היה רב אסי צריך ללמדו].

וללשון שני דחו זאת בהיפוך, שאמרו, בוודאי אין הדין כן, אלא **בעל הקרקע לבדו מפסיד**, ובעל כספים אינו נותן לו מחצה מהכספים שנטל, כי אומר, לכך חלקנו באופן הזה, שכל אחד נטל את הסיכון שבחר בו, אני בחרתי בכספים, שעלולים לאבד ולהיגנב, ואם היו אובדים או נגנבים, ההפסד כולו שלי, ואתה בחרת קרקע, שעלולה להיות נגבית על ידי בעל חוב, ואם יארע כן, ההפסד כולו שלך.

שניהם נטלו קרקע וגבו מאחד מהם

אופן נוסף שרצו להעמיד בו את דברי רב אסי, "כספים הרי הם כקרקע", שאם חלקו שני אחים קרקע של ירושת אביהם, ובא בעל חוב ונטל קרקע מאחד מהם² בשביל חוב של האב, מאחר שהחוב מוטל על שניהם בשווה, זה שהקרקע בידו צריך לחזור ולחלוק בה עם אחיו, אלא שאינו חייב לתת לאחיו

² ואם תאמר, ואמאי פשיטא ליה, והא שמואל אמר בסמוך בא בעל חוב ונטל חלקו של אחד מהם, ויתר. ויש לומר כשחלקו קרקע דוקא אית ליה דויתר, דשניהם עומדים בספק זה כמו זה, ועל דעת כן חלקו, דמי שיפסיד יפסיד, אבל הכא, **דבעל הקרקע בספק, ולא בעל הכספים**, דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לבעל חוב, **פשיטא דעל דעת כן חלקו, שאם יפסיד בעל הקרקע, שיחזור על בעל כספים**. [תוס'].

³ ואם תאמר, והא כל אחד חייב לפרוע חוב אביהו, ואין יכול ליטול חלק האחד, כדקתני בפרק יש נוחלין, יצא עליהם שטר חוב, בכור נותן פי שנים. ויש לומר, דמייירי הכא שעשאו אפותיקי. [תוס'].

הקשירה והכיסוי שמירה גרועה היא, ואינה מועילה לו להיפטר מתשלום הנזק, ומעתה, גם אם לבסוף לא ניתק השור מעצמו, ולא נתגלה הבור מעצמו, אלא החרש שוטה וקטן התיר השור וגילה הבור, בעליהם מתחייב לשלם את הנזק, שהרי לא שמר על נזקיו כראוי. אבל הגחלת, דרכה להיות נכבית מעצמה, ואם כן, כשמניח גחלת במקום שלא תזיק, דיו בכך, ולא מוטל עליו להעלות על דעתו שיבוא חרש שוטה וקטן וילבא את הגחלת ותזיק.

וכשהיו הדברים הללו עומדים לנזק, שהיה השור מותר, והבור מגולה, והאש שלהבת הדולקת מאליה, אין חילוק בין הדברים הללו, ובכולם, אם מסר שמירתם לחרש שוטה וקטן, והזיקו, חייב, שכולם הנזק מזומן ואין כאן שמירה.

ולדעת רבי יוחנן, האופן שבו מתקיים החילוק בין מסירת שור ובור לשמירת חרש שוטה וקטן, לבין מסירת אש לשמירת חרש שוטה וקטן הוא, כשהדברים הללו עומדים לנזק, שהיה השור מותר, והבור מגולה, והאש שלהבת. והסיבה לכך שמתחייב רק על נזק השור והבור, ולא על נזקי השלהבת, אף שאלו ואלו מזומנים להזיק, שהיזק השור והבור לא על ידי החרש באו שהם היזקו בלא מעשה של חרש אלא שהחרש לא שמרם ומאחר שבא היזק על ידי בור ושוט שלא שמרם כראוי יש לו לשלם, אבל היזק האש באה על ידי מעשה החרש שאחזה ונטלה לגדיש [=צבתא דחרש גרים], ואם כן, מעשה החרש גרם את הנזק, ואין לו להתחייב על מה שעשה החרש.¹

ומסקנת הגמרא, שלא דיבר רבי זירא בסכום שיש להוציא על עיקר המצווה, שאינו מרובה כל כך, אלא רבי זירא לימד, כמה יש להוסיף בשביל הידור המצווה², ואמר **שלהידור מצווה יש להוסיף עד שליש**, כגון אם מוצא שני ספרי תורות לקנות, ואחד הדור מחבירו, יוסיף שליש הדמים, ויקח את ההדור³.

ונסתפק רב אשי, האם הכוונה לשליש מלגיו [=מבפנים], כגון אם הקטן נמכר בששה, יוסיף שני דינרים, שהם שליש של הדמים של עיקר, ויקח את ההדור, או **הכוונה לשליש מלבר** [=מבחוץ], כלומר הדמים יחלוק לשנים, ויוסיף חלק שלישי משלו, שאם קטן נמכר בששה, יוסיף שלשה דינרים, ויקח את הגדול בתשעה. ועלה הספק הזה בתיקו.

ובמערבא [=ארץ ישראל] **אמרו משמו של רבי זירא, עד שליש משלו, מכאן ואילך משל הקב"ה**, כלומר, אותו שליש שיוסיף בהידור מצוה, משלו הוא, שאינו נפרע לו בחייו⁴, ומה שיוסיף בהידור יותר על שליש, יפרע לו הקב"ה בחייו⁵.

כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו

שינוי במשנתנו, "**כל שחברתי בשמירתו**", כלומר שחובת שמירתו עלי, "**הכשרתי את נזקו**". ויש לפרש זאת בשני אופנים.

(א) **אם הזיק, אני זה שהכשרתי וזימנתי את הנזק, בכך שלא שמרתי יפה**, [ולפי זה, לא פירש התנא חובת התשלומים, על מי היא, רק ביאר מי גרם את הנזק, וממילא יש להבין, מאחר שאני הכשרתי את הנזק, וודאי עלי לשלם. ופירוש זה מצא רש"י].

(ב) **אם הזיק, עלי להכשיר ולתקן את נזקו, כלומר אני חייב לשלם**, [ולפי זה, פירש התנא את חובת התשלומים, שהיא מוטלת עלי. ופירוש זה קיבל רש"י ממורו].

וביאר בברייתא, שדין משנתנו, "**כל שחבתי בנזקו הכשרתי את נזקו**", אמור בנזקי שור ובור שמסרם לחרש שוטה וקטן, שאם הזיקו אותם שור ובור, חייב לשלם, אבל אם מסר אש לשמירת חרש שוטה וקטן והזיקו, פטור מלשלם. והברייתא מתבארת בשני אופנים.

לדעת ריש לקיש, האופן שבו מתקיים החילוק בין מסירת שור ובור לשמירת חרש שוטה וקטן, לבין מסירת אש לשמירת חרש שוטה וקטן הוא, כשהדברים הללו אינם עומדים לנזק, שהיה השור קשור, והבור מכוסה⁶, והאש גחלת. והסיבה לכך שמתחייב על נזק השור והבור, כי דרך השור להיות ניתק מקשירתו, וכן דרך הבור להיות מתגלה על ידי נפילת הכיסוי⁷, ואם כן,

¹ דתניא "זה אלי ואנוהו", התנאה לפניו במצות, עשה לך ספר תורה נאה, לולב נאה, טלית נאה, ציצית נאה. [רש"י].

² ותוסי' כתבו, פירוש, שאם מצא אתרוג כאגוז כמו ששיערו חכמים, ואחד גדול ממנו שליש, יקנהו. [תוס'].

³ כדאמרין, "היום לעשותם", ולא היום לטול שכרם. [רש"י].

⁴ אוכל פירות בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא. [תוס'].

⁵ פירוש שור קשור ובור מכוסה כראוי, דאי בשלא כראוי, לאו כלום היא. ועוד מדפריך מאי שנא הכא, כלומר ובשניהם היה להם ליפטור, מדהדר מוקי לה בשור מותר ובור מגולה. [תוס'].

⁶ פירש רש"י, אפילו בלא חרש דרכו לנתוקי מאליו, וכן בור דרכו לנתורי מאליו. וקשה דעל כרחך בקשרו ובכסהו כראוי מיירי ... ולקמן תנן, כסהו כראוי פטור. ונראה לפרש, דדרכו לנתוקי על ידי חרש קאמר, דגרע משום דמסר לחרש, אבל גחלת לא גרע כל כך, דאין דרכו ללבות גחלת כמו שדרכו לנתוקי שור ולנתורי בור, דכמה דשיבך לה חרש מעמיא עמיא ואזיל. [תוס'].

ממהדו"ק

שמירת נזקים על ידי חרש שוטה וקטן

א. שור קשור או בור מכוסה.

לדעת ריש לקיש, אם מסר שור קשור ובור מכוסה לשמירת חרש שוטה או קטן והזיקו, **חייב לשלם את הנזק. וביאר רש"י**, שאמנם אינו צריך לחשוש, שהחש"י יתיר את השור, או יפתח את הבור, אבל **פשיעת הבעלים היא, שהסיח דעתו מלשמור בעצמו** על המזיקים הללו, **כי קשירת השור וכיסוי הבור אינם שמירה מוחלטת, משום שדרך השור לנתק עצמו, ודרך הבור להתגלות**, ואם כן חיובו הוא מחמת שהסיח דעתו מלשמור על נזקיו כראוי, ולא מחמת נתינתם ביד החש"י, ומכל מקום גם אם לבסוף הזיקו על ידי שהחש"י התיר השור ופתח את הבור חייב, כי פשע בעיקר שמירתו. ותוסי' כתבו, שאם לא היה נותן את המזיקים הללו ביד החש"י, היה פטור על נזקיהם, משום שקשירת שור וכיסוי בור שמירה מעולה היא, ורק משום שנתן אותם ביד החש"י, פשע בשמירה, כי דרך החש"י להתיר את השור, ולגלות את הבור.

ולדעת רבי יוחנן, לא התבאר בגמרא אם באופן הזה הוא חייב או פטור. ותוסי' כתבו, שבאופן הזה רבי יוחנן פטר את בעליהם מתשלום הנזק, משום שלדעתו אין דרך החש"י להתיר שוורים ולגלות בורות, כי שומר הוא מעט, אלא שאינו שומר כראוי, אבל כשבלעדיו יש שמירה מעולה על הנזקים, אין חסרון בתוספת שמירתו.

ב. גחלת [שאינה דולקת אלא אם כן ילבו אותה, ואם כן דומה היא לשור קשור, ובור מכוסה].

גם לדעת ריש לקיש, אם מסר שמירתה לחש"י, **פטור מלשלם על הנזק. וביאר רש"י**,

¹ אחיזתו וכחו, מלשון צבת. ל"א גרסנן צוותא, יחודו של חרש שנתייחד עם השלהבת ונטלה, ולשון צוותא כדאמרין ליהו צוותא לחברו. [רש"י].

² תימה ... הא שלהבת לרבי יוחנן כמו גחלת לריש לקיש, ובשור קשור ובור מכוסה יכול להעמידו, ומשום דחרש עביד לנתוקי ולנתורי כמו שאמר לריש לקיש. ויש לומר, דמשמע ליה דטעמא דרבי יוחנן דפטר משום שהקטן שומר, ואין הקטן עושה היזק, אלא אדרבה עושה שמירה. והשתא ניחא דלא תיקשי לרבי יוחנן דמוקי לה בשור מותר ובור מגולה, אמאי נקט שמסרו לחש"י, והא בלא מסרו נמי חייב, דנקט מסרו לרבותא, אף על פי שעשה שמירה קצת, ובהאי סברא פליג אריש לקיש. [תוס'].

ב. מועד מתחילתו. בור שהוזקו בו שור או חמור אפילו פעם אחת בעליו משלם נזק שלם. ואם שור נגח שור או חמור כל זמן שהוא תם משלם חצי נזק.

דף י'

דברים שנזקי שור חמורים מנזקי אש

יש דברים, שבהם מתחייב אדם כשהזיק שורו בנגיחה, ופטור עליהם כשהוזקו על ידי אש שהבעיר.^א

בשלושה מהם שווה האש לבור כפי שנתבאר לעיל. והם: (א) **כופר**. שאם המית שור מועד, אדם בן חורין, הבעלים של השור מתחייב כופר. ואם מת אדם בן חורין על ידי אש שהבעיר, המבעיר פטור מכופר.^ב (ב) **שלושים של עבד**. שאם המית שור מועד, עבד, הבעלים של השור משלם לבעלים של העבד שלושים שקלים. ואם מת עבד על ידי אש שהבעיר, המבעיר פטור משלושים. (ג) **איסור הנאה**. אם המית שור, אדם, ונגמר דינו של השור למיתה, נאסר השור בהנאה. ואש שהמיתה אדם אינה אסורה בהנאה. ובדבר אחד השור חמור מאש ואינו חמור מבור.

ד. מסרו לחרש שוטה וקטן. שור שמסר שמירתו לחרש שוטה או קטן והזיק הבעלים מתחייב בנזקו. ואש שמסר שמירתה לחרש שוטה וקטן והזיקה מבעיר פטור מלשלם. [כפי שנתבאר לעיל בדברי רבי יוחנן וריש לקיש].

ה. ויש דבר נוסף שנזקי שור חמורים מנזקי אש ולא נזכר בברייתא והוא נזקי **טמון**, שאם בעט שור בשק מלא כלים ושברן חייב, אף על פי שטמונים בשק, מה שאין כן באש.^א

דבר שנזקי אש חמורים מנזקי שור

פעמים מתחייב אדם על נזקי אש, ופטור על כך כשהזיק שורו בנגיחה.

א. מועד מתחילתו. אש שהזיקה אפילו פעם אחת, המבעיר משלם נזק שלם. ואם שור נגח והזיק, כל זמן שהוא תם, משלם חצי נזק.

דברים שנזקי בור חמורים מנזקי אש

א. תחילת עשייתו לנזק. כלומר סברא להחמיר על נזקי בור יותר מעל נזקי אש, כי הבור תחילת עשייתו לנזק, ולכן יש להחמיר על נזקיו.

ב. מסרו לחרש שוטה וקטן. בור שמסר שמירתו לחרש שוטה או קטן והזיק, הבעלים מתחייב בנזקו. ואש שמסר שמירתה לחרש שוטה וקטן והזיקה מבעיר פטור מלשלם. [כפי שנתבאר לעיל בדברי רבי יוחנן וריש לקיש].

ג. ויש דבר נוסף שנזקי בור חמורים מנזקי אש, ולא נזכר בברייתא, והוא נזקי

משום שאין דרך גחלת לבעור מעצמה, אלא להיכבות לגמרי, ואם כן אין פשיעה בהסחת הדעת ממנה, כשמוסר את שמירתה לחש"ו. ותוס' כתבו, משום שאין דרך חש"ו ללבות את הגחלת, ואם כן תיכבה מעצמה.

ג. שור מותר או בור מגולה.

הכל מודים שאם מסר שמירתם לחש"ו, והזיקו, חייב לשלם את הנזק, כי שמירת חש"ו אינה שמירה מעולה, ואם כן פשע, שלא שמר את ממונו המזיק.

ד. שלהבת [הדולקת מעצמה בלא ליבוי ואם כן דומה לשור מותר ובור מגולה].

לדעת ריש לקיש, אם מסר שמירתה לחש"ו, חייב לשלם מה שהזיקה, כי שמירת חש"ו אינה שמירה, ואם כן פשע שלא שמר את ממונו המזיק.

ולדעת רבי יוחנן, אם החש"ו הוליך את האש למקום שהזיקה, **פטור** המדליק מלשלם את מה שהזיקה, כי לא הוא גרם את הנזק, אלא החש"ו.

דברים שנזקי שור חמורים מנזקי בור

יש דברים שבהם מתחייב אדם כשהזיק שורו בנגיחה, ופטור עליהם כשהוזקו בבורו.

א. כופר. אם המית שור מועד, אדם בן חורין, הבעלים של השור מתחייב כופר. ואם מת אדם בן חורין בבור, הבעלים של הבור פטור.^א

ב. שלושים של עבד. אם המית שור מועד, עבד, הבעלים של השור משלם לבעלים של העבד שלושים שקלים. ואם מת עבד בבור, הבעלים של הבור פטור.

ג. איסור הנאה. אם המית שור, אדם, ונגמר דינו של השור למיתה, נאסר השור בהנאה שנאמר "ובעל השור נקי" (שמות כ"א כ"ח), כאדם שאומר לחבירו, פלוני יצא נקי מנכסיו, ואין לו בהן הנאה. ובור שמת בו אדם לא נאסר בהנאה.

ד. דרכו לילך ולהזיק. כלומר וסברא להחמיר על השור יותר מעל הבור, כי השור דרכו ללכת ולהזיק,^ב ולכן יש לשומרו יותר.^א

ובדף י' יתבאר בעזה"י, שיש דברים נוספים, שבהם נזקי שור חמורים מנזקי בור.

דברים שנזקי בור חמורים מנזקי שור

פעמים מתחייב אדם על מה שהוזק בבורו, ופטור על כך כשהזיק שורו בנגיחה.

א. תחילת עשייתו לנזק. כלומר סברא להחמיר על נזקי בור יותר מעל נזקי שור, כי הבור תחילת עשייתו לנזק, ולכן יש להחמיר על נזקיו.

^א ואם תאמר, ונילף משור ונחייבו בכופר ... ויש לומר דאש ובור פטורין, דדרשינן "עליו", ולא על בור, "עליו" ולא על האש ... ואם תאמר "שור" ולא אדם דכתיב בבור למה לי, תיפוק ליה מעליו. ויש לומר, דאיצטרך "שור" ולא אדם, לפטור עבד שנפל בתוכו, או עובד כוכבים הקנוי לישראל. [תוס']

^ב כן היה נראה לי מתחילה, שענין זה אינו דין ששור חמור מבור אלא טעם למה יש להחמיר בו. אולם מסוף הסוגיה מבואר, שענין זה נחשב דבר ששור מתחייב עליו ולא בור, שהשור הולך ומזיק ויכול להזיק כל דבר, גם מה שקבוע במקומו, כגון קרקע, אבל בור שהוא במקומו, אינו יכול להזיק אלא מה שמטלטל ובה אליו.

^א הא דלא חשיב שהוא בעלי חיים, מה שאין כן בבור, משום דהוי בכלל ודרכו לילך ולהזיק. וכונתו להזיק לא שייך למתני גבי בור שאין בעלי חיים. [תוס']

בעל השור הנוגח חייב לשלם, שכיון שהשור הנוגח כבר פדוי, הרי זה בכלל הכתוב, "וכי יגף שור איש את שור רעהו" (שמות כ"א ל"ה).

ומעתה, אם הברייתא כדברי חכמים, לא הזכיר התנא כל הדברים ששור חמור מבור, וכשם שלא הזכיר כלים, כך לא הזכיר שור פסולי המוקדשים. אך אם הברייתא כדעת רבי יהודה, אם כן רק שור פסולי המוקדשים לא הזכיר התנא, ואין דרך התנא לשייר דבר אחד בלבד.

ז. ואמרו ליישב את הברייתא גם כדעת רבי יהודה, שבאמת גם לפי דעתו, לא הזכיר התנא כל הדברים ששור חמור מבור, ולא דבר אחד בלבד שייר, הוא שור פסולי המוקדשים, אלא שייר דבר נוסף, והוא דש בנירו, כלומר שור שבא לקרקע חרושה, ודש בה כדי לקלקל החרושה, חייב, ובבור לא מצינו שיהא היזק לקרקע.

אך דחו זאת ואמרו, שענין זה ששור חייב על דישת קרקע, ובור אינו חייב על כך, אינו נחשב שיור, כי חילוק זה הוא בכלל מה ששנה התנא, ששור דרכו ללכת ולהזיק.

טמון, שאם נפל חמור בבור, ועליו שק מלא תבואה^א, חייב, אף על פי שטמונה בשק, מה שאין כן באש.

דברים שנזקי אש חמורים מנזקי בור

א. **דרכה לילך ולהזיק.** כלומר, סברא להחמיר על אש יותר מעל נזקי הבור, כי האש דרכה ללכת ולהזיק, ולכן יש לשומרה יותר.

ב. **מועדת לאכול ראוי לה ואין ראוי לה.** דבר הראוי לאש הם עצים, שרגילים להסיק בהם, אבל כלים אינם ראויים לאש, ובכל זאת, המבעיר מתחייב על נזקי האש, בין אם אכלה עצים, ובין אם אכלה כלים. ואילו בבור פטור על נזקי כלים.

ולדעת רבי יהודה, האומר, שחייבים על נזקי כלים בבור, יש לפרש זאת באופן אחר, שהאש מתחייבים בה גם על הבערת קרקע ואבנים, כפי שנתבאר בסוף דף ה', ואילו בבור, אין חייבים בו על היזק קרקע^ב.

דברים נוספים שנזקי שור חמורים מנזקי בור

לעיל בדף ט' נמנו ארבעה דברים, שבהם נזקי שור חמורים מנזקי בור. (א) כופר. (ב) שלושים של עבד. (ג) איסור הנאה. (ד) דרכו לילך ולהזיק. כפי שנתבאר שם.

ה. והקשו הלא יש דבר נוסף, שבו נזקי שור חמורים מנזקי בור, והוא, שאם שבר שור כלים בנגיחתו או בבעיטה, הבעלים חייב לשלם, ואילו כשנשברו כלים בבור, הבעלים של הבור פטור, שכך דרשו חכמים מהכתוב "וְנִפְלַל שְׁמָה שׁוֹר או חמור", "שׁוֹר" ולא אדם, "חמור" ולא כלים.

ותירצו, שהברייתא שלא הזכירה דבר זה, היא כדעת רבי יהודה, האומר, שחייבים על נזקי כלים בבור.

ועוד תירצו, שאפשר שהברייתא שלא הזכירה דבר זה, היא כדעת חכמים, האומרים, שפטורים על נזקי כלים בבור, ובכל זאת לא הזכירה זאת, כי לא הזכירה כל הדברים, שזה חמור מזה, ויש גם דברים נוספים שלא הזכירה טמון, בענין מה שנזקי שור ובור חמורים מנזקי אש.

ו. ואמר רב אשי, שעל כרחך הברייתא הזו היא כדעת חכמים ולא כדעת רבי יהודה, שכן יש דבר נוסף שבו נזקי שור חמורים מנזקי בור, והוא שור פסולי המוקדשים, כלומר שור הקדש שנעשה בו מום ונפדה, שאם נפל לבור, בעל הבור פטור, שנאמר בענין נזקי בור, "בַּעַל הַבּוֹר יִשְׁלַם כֶּסֶף וְשִׁבְי לְבַעְלָיו וְהַמֵּת יִקְיָה לוֹ" (שמות כ"א ל"ד) לומר שאין הפרשה מדברת אלא בשור שהנבלה ראויה לו, להוציא שור פסולי המוקדשים, שנבלתו אסורה בהנאה^ג, ואם נגחו שור,

אש	בור	קרן	
		V	כופר
		V	30 של עבד
		V	איסור הנאה
V		V	דרכו לילך ולהזיק
	V		תחילת עשייתו לנזק
V	V		מועד מתחילתו
	V	V	מסרו לחש"ו חייב
V			מועד לראוי ולאינו ראוי
V		V	חייב על נזקי כלים
V		V	שור פסולי המוקדשים
V		V	דש בנירו חייב
	V	V	חייב על נזקי טמון

הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי כולו

מבואר במשנתנו, שיש אופן, שהמכשיר ומכין מקצת מהדבר המזיק, אף על פי שלא זימן את כולו, חייב לשלם את הנזק כולו, כאילו הכשיר והכין לבדו את

מותר ... הכי נמי שער שור פסולי המוקדשין מותר ... ואפילו הכי כיון שעיקרו אסור, חשיב אין המת שלו. ויש לומר ד"והמת יהיה לו" משתעי בשור, ולא ממעטי מינה אדם תדע ... ובלאו הכי לא קשיא מידי למאי דפרישית לעיל דשור ולא אדם איצטריך לעבד ולנכרי הקני לישראל שנפל לבור דהוא שרי בהנאה. [תוס'].

^א ואף על גב דבשור נמי כתיב "והמת יהיה לו", מוקמינן ליה לקמן לבעלים מטפלים בנבילה. [רש"י].

^א ולא דק, דכל מילי דלאו בעלי חיים ממעטים מ"חמור" דבור, כמו כלים, כדאמר בסוף הפרה גבי נפל לבור והבאיש מימיו לאחר נפילה שהוא פטור, משום דהוי שור בור ומים כלים. [תוס'].

^ב כן פירש רש"י. וקשה לפירושו, דאם כן היה יכול להזכיר כמה הזיקות שהאש עושה בדבר הקבוע, ששורף ביתו ושאר דברים הקבועין. אלא יש לומר ליחכה נירו דחייב אף על פי שאין רגילות שתזיק אש ניר ואבנים כלל, מה שאין כן בבור, דפחות מעשרה פטור ממיתה, כיון דאין רגילות להמית בפחות מעשרה. [תוס'].

^ג כדאמרין בבכורות, "יתובח" ולא גיזה, "בשר" ולא חלב, "ואכלת" ולא לכלבים. ובפסולי המוקדשין הכתוב מדבר. [רש"י]. ואם תאמר, למה לי "שור" ולא אדם, תיפוק ליה מ"והמת יהיה לו", מי שהמת שלו, כדפטרין שור פסולי המוקדשין, דמת אסור בהנאה ... ואי משום שהשער

ואמרו, שאם בלא ריבוי החבילות הללו, לא היתה האש מגיעה לגדיש, האחרון לבדו חייב בתשלומי כל הנזק, אבל אין להחשיב זאת כמי שהכשיר מקצת הנזק, אלא כמי שהכשיר את כולו, שהרי מה שעשה ראשון לא הועיל לנזק זה כלום, שהדליקה שעשה היתה נמוגה מאליה, ורק על ידי חבילות שהרבה שני בא הנזק.¹

ואם בלא ריבוי החבילות, גם כן היתה האש מגיעה לגדיש, לא עשה שני כלום, ואין לחייבו כלל.²

חמישה שישבו על ספסל ובא ששי וישב עליו ושברו

ורב פפא הקשה גם כן, הלא יש אופן נוסף, שבו יכשיר אדם מקצת מהדבר המזיק, ויתחייב על הנזק כולו, והוא מה ששינוי בברייתא, שאם ישבו חמישה בני אדם על ספסל אחד, ולא שברוהו, ובא אדם ששי, וישב על הספסל, ושברו, האחרון לבדו חייב לשלם את כל הנזק. ואמר רב פפא, שדין זה אמור בבעל בשר כמו שהיה פפא בר אבא.³

ואמרו, שאם בלא ישיבת האחרון היה הספסל נשבר עכשיו, בוודאי אין לחייבו כלל, שהרי לא עשה שום נזק בישיבתו, ולא באופן הזה חייבה הברייתא.

ואם גם בלא ישיבת האחרון לא היה הספסל נשבר כלל, דין פשוט הוא, שהוא לבדו חייב, שהרי הוא לבדו עשה כל הנזק. ואין זה נחשב כמי שהכשיר מקצת הנזק.⁴

אמנם, מאחר שהדין הזה פשוט הוא, לא יתכן שבאה הברייתא ללמדו, ועל כרחך יש אופן אחר, שבו חייבה הברייתא את האחרון לבדו.

ומתחילה רצו לומר, שהברייתא מדברת באופן, שבלא האחרון היה הספסל נשבר על ידי הראשונים אם היו יושבים עליו שתי שעות, ועכשיו, שישב עליו האחרון, נשבר בשעה אחת, שהראשונים פטורים, כי בישיבתם לא היה הספסל נשבר, שהיו יכולים לשבת עליו זמן מה, ולקום קודם שישבר, ועל ידי

כל המזיק. [=הכשרתי במקצת נזקו, חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כל נזקי].⁵

וביארנו בברייתא, שדין זה אמור לענין נזקי בור, שאם אחד חפר בור עמוק תשעה טפחים, ובא אחר והשלימו לעשרה טפחים, ואחר כך נפל בו שור או חמור והזוקק בו או מתו, האחרון חייב בכל הנזק, כאילו חפר לבדו את כל הבור, אף על פי שלא חפר אלא טפח אחרון.⁶

ודעת רבי, שכשהזוקק בבור הזה שור או חמור ולא מתו בו, שני החופרים חייבים לשלם, כי בור תשעה, אב הוא לנזקין, כפי שנתבאר בדף ג', ואם כן, שני החופרים עשו הנזק, ושניהם חייבים. ורק כשמת בבור שור או חמור, החופר הראשון פטור, כי בור תשעה שחפר, אינו ממית, ורק החופר האחרון גרם את נזק המיתה, והוא לבדו חייב לשלם.⁷

מסר שורו לחמישה בני אדם ופשע בו אחד מהם

נתבאר, שהאופן שבו יכשיר אדם מקצת מהדבר המזיק, ויתחייב על הנזק כולו, הוא, כשאחד חפר בו תשעה, ובא אחר והשלימו לעשרה.

והקשה רבי זירא, הלא יש אופן נוסף⁸, והוא, כשחמשה בני אדם קבלו עליהם לשמור על שור, ופשע אחד מהם בשמירתו, שהלך ולא שמרו, והזיק, שיש לחייב את אותו שפשע בשמירה בתשלום כלום הנזק.

ואמרו, שאמנם אם היה השור אלים, שבלא אותו אחד שפשע אין השור נשמר, הוא לבדו חייב בכל התשלומים, אבל אין להחשיב זאת כמי שהכשיר מקצת הנזק, אלא כמי שהכשיר את כולו, כי עד עכשיו היה השור שמור, והוא לבדו בפשיעתו קלקל את שמירת השור.⁹

ואם בלא אותו שפשע בשמירה עדיין השור נשמר על ידי הארבעה האחרים, מה בכך שהניח השור, הלא כשהניחו עדיין היה שמור, ואין זו פשיעה כלל, ואם הזיק, אין לחייבו כלום.¹⁰

מרבה בחבילה

ורבי ששת הקשה גם כן, הלא יש אופן נוסף, שבו יכשיר אדם מקצת מהדבר המזיק, ויתחייב על הנזק כולו, והוא כשאחד הדליק אש, ובא חבירו והרבה חבילות זמורות, ועל ידי זה נתקרבה האש לגדיש של אחרים, והזיקה אותו, שיש לחייב את האחרון שגרם לנזק כאילו עשה לבדו כל הדליקה.

¹ האי הכשרתי לא דמיא להכשרתי קמא, דהא ודאי זימנתי הוא, כלומר אם זימנתי את מקצת נזקו, אף על פי שלא זימנתי כולו, חבתי לשלם את נזקו, כהכשר כל נזקו, כאלו זימנתי כולו. [רש"י].

² גם על נזקין שני חייב, וראשון פטור, ובפרק הפרה מפרש טעם, דכתיב "כי יכרה", אחד ולא שנים, לחיובי בתרא אתי, ולא קמא, דאמר קרא "והמת יהיה לוי", ההוא דקא עביד שיעור מיתה. [תוס'].

³ ואם מתחילה היה רחבו יתר על עמוקו, שאין בו הבל לא להמית, ולא להזיק, ובא השני ומיעט את רחבו, מודה רבי שהוא לבדו חייב, בין אם הזוק שור בבור, בין אם מת בו. [תוס'].

⁴ ואם תאמר נחי נמי דאיכא טובא, אטו כי רוכלא ליחשיב וליזיל. ויש לומר משום דדחיק לאוקמי מתניתין דלא כרבי, או כרב פפא ולמיתה, והיה יכול להעמיד בנויקין. [תוס'].

⁵ ולא דמי להשלים בור לעשרה, דאף על גב דקיימא לן בור תשעה לא עבד מיתה, נזקין מיהא עבד, וסייע הראשון בהגדמת מיתתו, ואיצטריכא למיתני דאחרון חייב. [רש"י].

⁶ עיי' בהערה שאחרי ההערה הבאה.

¹ אבל חופר בור תשעה, רוב מיתתו הוא עושה, אלא האחרון מקרבה. [רש"י].

² כן פירש רש"י. ותוסי' כתבו, בכולה שמעתין צריך לומר מאי קעביד טפי מאחריני, וישלם כל אחד חלקו, ואין לומר דליפטור, דתניא פרק הפרה אחד החוקק בור לעשרה ובא אחר והשלימו לעשרים ובא אחר והשלימו לשלשים כולם חייבין, אף על גב דבלאו איהו הוה מתה. מיהו בזה צריך לדקדק, וכי בשביל שהשליך איש עץ בתוך אש גדולה יתחייב, הא לא דמי אלא לאחד שחופר בור עשרה, ובא אחר והשלימו לאחד עשר.

³ מפרש רשב"ם, דנקט פפא בר אבא, לפי שלסתם בני אדם הוא שאול לכל הבא מאיליו לישוב עליה, כי סתם ספסל עשוי לכך, והוי כמותה מחמת מלאכה, אבל פפא בר אבא שהוא משונה וכבד משאר בני אדם, סתמא אין שאול לו. ולפירושו צריך לומר, "כגון פפא בר אבא", אכולהו קאי, מדקאמר בסמוך, דאמרי ליה, אי לאו את הוה יתיבין פורתא וקיימין, משמע דאם היה נשבר, היו חייבין. ומיהו לפי המסקנא, דמשני, דבדחי דקסמך עלייהו, אין צריך לפרש דחייב אלא אחרון בלבד, ומתוך כך פטר ארבעה בני אדם שישבו על ספסל אחד של אלמנה ושברוהו. והר"ר עזריאל חייב לשלם. ורבינו תם מפרש, דנקט פפא בר אבא, משום דקאמר במסקנא, דכחו כגופו דמי, ודוקא פפא בר אבא, שהוא אדם כבד, ומתוך כבדו מונען לעמוד, אבל שאר בני אדם שאין כבידין כל כך, ואין סמיכתן מעבד מלעמוד, אינהו נמי פשעו שלא עמדו, וכולן חייבין. ולפי זה צריך לומר, דרב פפא עצמו בא לתרץ מה שהקשה ותו ליכא. [תוס'].

⁴ דלא דמי לבור, שהראשון גרם נזקין, והרג חציו או רובו, אלא משום הכי הוא דמפטור, דאמר ליה אי לאו אתה, הוה מתזיק ולא הוה מיית, אבל אלו לא שברו כלום, כל זמן שלא בא זה. [רש"י].

משלים להם ההפרש בלבד.

שישב האחרון, נשבר הספסל כבר עכשיו, ולכן האחרון לבדו חייב.^א

וענין זה מבואר במקרא בשלושה מקומות, ונצרך לכותבו בשלושתם, שאין ללמוד אלו מאלו.

אולם דחו זאת, שכן באופן הזה, אף ששיבת האחרון מיהרה את שבירת הספסל, מכל מקום הדבר נעשה על ידי ישיבת כולם יחד על הספסל, שכן אם היו האחרים קמים, גם כן לא היה הספסל נשבר, ואם כן, היה על כל אחד מהם לקום, שלא ישבר, וכשנשבר, על ידי כולם נשבר, וכולם מתחייבים בתשלום.

א. בענין אדם המזיק. אמר הכתוב, "וּמִפֶּה נֶפֶשׁ בְּהִמָּה יִשְׁלַמְנָה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ" (ויקרא כ"ד י"ח), ואמר רבי אמי, אל תקרי "יִשְׁלַמְנָה", אלא ישלימנה, כלומר ישלם המותר.^א

ומסקנת הגמרא, שהאופן שבו דברה הברייתא הוא, כשלא בא האחרון וישב על הספסל, אלא עמד על רגליו ונסמך על הראשונים, באופן שלא היו יכולים לעמוד, ועל ידי הכבדתו עליהם נשבר הספסל, ולכן הוא לבדו חייב, שהוא עשה הנזק לבדו, שהרי מנע מהאחרים לקום. ובאה הברייתא ללמד, שכוחו כגופו, כלומר כוח סמיכתו עליהם, הרי הוא כהיזק שמזיק בידיו, ומתחייב לשלם.

ב. בענין חיוב שומרים. אמר הכתוב, "אִם טָרַף טָרַף וְבִאָהוּ עַד הַטָּרְפָה לֹא יִשְׁלַם" (שמות כ"ב ג'), ואמר רב כהנא שיש לדרוש את הכתוב כך, "אִם טָרַף טָרַף" השור בפשיעתו של שומר שכר,^ב "וְבִאָהוּ עַד הַטָּרְפָה", כלומר ישלם כל הנזק עד דמי הטרפה, אבל טריפה עצמה "לא יִשְׁלַם", שהניזק מטפל וטורח בנבלה למוכרה.^ב

הכוח עשרה בני אדם בעשר מקלות ומת

שני הכתובים הללו צריכים הם, שאינם למדים זה מזה. שכן אם היה הדין הזה כתוב בענין אדם המכה בהמה, היה מקום לומר, שדווקא באופן הזה, שאינו שכיח, הקלה תורה שלא יהא צריך להתעסק בנבלה, ודיו בהשלמת החסרון, אבל כשהבהמה נטרפה על ידי בעלי חיים, דבר שכיח הוא, והחמירה עליו תורה לשלם הכל, והוא יתעסק בנבלה. וכמו כן אם היה הדין הזה כתוב בענין חיוב שומרים, היה מקום לומר, שדווקא באופן הזה, שלא הזיק בידים אלא ממילא בא הנזק כשלא שמר, הקלה עליו תורה, שלא יהא צריך להתעסק בנבלה, ודיו בהשלמת החסרון, אבל כשנעשה הנזק על ידי הכאתו בידים, החמירה עליו תורה לשלם הכל, והוא יתעסק בנבלה.

ועוד הקשו, הלא לדעת רבי יהודה בן בתירא, יש אופן נוסף, שבו ישכיר אדם מקצת מהדבר המזיק, ויתחייב על הנזק כולו, והוא מה ששינונו בברייתא. שלדעת חכמים, אם עשרה בני אדם היכו אחד בעשרה מקלות, בין שהיכוהו כולם בבת אחת, ובין שהיכוהו בזה אחר זה, ומת, כולם פטורים,^א כי אין לדעת מי מהם גרם מיתתו. ולדעת רבי יהודה בן בתירא, כשהיכו אותו בזה אחר זה, האחרון חייב, מפני שהוא קירב את מיתתו.^ב והלא ענין זה נחשב למכשיר מקצת הנזק, שהוא הוסיף על הכאת הראשונים, ומתחייב לבדו כאילו הכשיר כל הנזק, ולמה לא נזכר ענין זה בברייתא שביארה מהו האופן שמכשיר מקצת הנזק ומתחייב בכולו.

ג. בענין שור נגחן. אמר הכתוב, "או נדע כי שור נגח הוא מתמול שלשם ולא ישקרנו בגלגליו שלשם שלשם שור תחת השור והמת יתקן לו" (שמות כ"א ל"ו), ואמר חזקיה שהכוונה לכך שהמת עצמו יהיה לניזק, ואם כן אין המזיק מחויב אלא להשלים לו את חסרון הנזק. וכן תנא דבי חזקיה, "וְהַמֵּת יִתְקַן לוֹ" לניזק, אתה אומר לניזק או אינו אלא למזיק, אמרת לא כך היה, וביאר אביי, שאם כוונת הכתוב שהמת יהיה למזיק, אין צריך לכתוב כלל "וְהַמֵּת יִתְקַן לוֹ", שמאחר שנכתב "שֶׁלֶם יִשְׁלַם שׁוֹר תַּחַת הַשׁוֹר", כבר למדנו שהמזיק משלם כל הנזק, ואם כן יש לו ליטול הנבלה, ולפיכך כשנכתב "וְהַמֵּת יִתְקַן לוֹ", על כרחך בא ללמד, שהמת נשאר ביד הניזק, ואין למזיק לשלם אלא מה שנחסר.

ותירצו, שהברייתא לעיל הזכירה רק נזקים, שאחד הכשיר מקצתם ומתחייב בכולם, אבל הריגה, שאחד עשה מקצתה ומתחייב על כולה, לא [=בקטלא לא קמייר].

ועוד תירצו שהברייתא לעיל הזכירה רק דברים שהם כדעת רבים, ולא דבר שהוא כדעת יחיד, כגון זה, שחכמים חולקים בו על רבי יהודה בן בתירא.

תשלומי הנזק

ושלושת הכתובים הללו צריכים הם, שאינם למדים זה מזה. שכן אם היה הדין הזה כתוב בשני העניינים הראשונים כלומר במכה בהמה ובפשיעת שומר, היה מקום לומר, שדווקא באופנים הללו הקלה תורה שלא יהא צריך להתעסק בנבלה, ודיו בהשלמת החסרון, בזה משום שאינו שכיח ובוזה משום שלא היה הנזק בידים.^א אבל כשלא הנזק על ידי גניחת שורו, מאחר שהדבר שכיח וגם נחשב כנזק שבידים, ששורו מתכוון להזיק, החמירה עליו תורה לשלם הכל, והוא יתעסק בנבלה. וכמו כן אם היה הדין הזה כתוב בענין חיוב גניחת שורו, היה מקום לומר, שדווקא באופן הזה, שממונו הזיק, הקלה עליו תורה, שלא יהא צריך להתעסק בנבלה, ודיו בהשלמת החסרון, אבל כשנעשה הנזק על ידו שהוא הכה והוא לא שמר, החמירה עליו תורה לשלם הכל, והוא יתעסק בנבלה.

בענין חיובו של מזיק שנינו במשנתנו, "חבתי בתשלומי נזקו", ודקדקו, שלא שנה התנא "חבתי בנזקו", אלא "בתשלומי נזקו", לשון השלמה, מלמד, שהמזיק את חבירו, כגון שהמית את בהמתו או שבר את כליו, אינו מחויב לתת לו כל מה שהיו שווים קודם הנזק, שהרי לא ניזק זה אלא במה שפחתו דמיהם, ואין לו אלא להשלים פחת זה, כלומר ישלים לו החסרון, ויתן לו את ההפרש בין מה שהיה שווה קודם הנזק לבין מה ששווה אחר הנזק.

והנה, כשהנבלה שווה עכשיו כמו שהיתה שווה בשעת הנזק, אפילו אם היה

וכן שנינו בברייתא, "תשלומי נזק", מלמד שהבעלים נטפלים בנבלה, והמזיק

^א "בעל הבור ישלם", אין לדרוש "ישלם" "ישלם", אבל "ישלמנה" משמע שהבהמה עצמה ישלם, וזה אי אפשר, שכבר מתה, לפיכך יש לדרוש ישלימנה. [תוס'].

^ב דהאי קרא בשומר שכר כתיב, כדאמרין בהשואל, פרשה שנייה נאמרה בשומר שכר. [רש"י].

^א אף על גב דקרא בשומר שכר כתיב, דפטור מאונסין, מכל מקום מדכתיב "עד הטרפה לא ישלם", יש ללמוד דהיכא דישלם לא ישלם כלום בשביל הטרפה עצמה. [תוס'].

^ב כלומר מחד מינייהו לא אתיא, אבל מתרוייהו אתיא במה הצד, ולא חש להאריך ולדקדק בזה. [תוס'].

^א ומיהו בהדי ההיא דחופר בור לא מצוי למיתנייה, דתהוי הך כהכשר במקצת נזקו דמתניתינו, דהאי לא מקצת נזק הוא, אלא כל נזק, שהראשונים לא התחילו לשברו, כי היכי דחופר בור תשעה, הזיקתו הבל חוס של תשעה, והבל חוס של עשרה הרגו. [רש"י].

^ב וביש לראשון כדי להמית, דבשאין בו כדי להמית, אפילו לרבנן, אחרון חייב. [תוס'].

^א ופלוגתייהו ... מפרק בסנהדרין ... רבי יהודה סבר, "כי יכה כל נפש אדם" כתיב, דמשמע כל דהו נפש, ורבנן סברי כולה נפש משמע. [רש"י].

ניזק הוא, ואם אחר כך נפסד אותו חלק, ההפסד של הניזק. **ומחלוקתם היא על מוטל טורח הבהמה הנבלה.** לדעת חכמים מאחר שהנבלה ברשות ניזק הוא יטרח להביאה ממקום שהיא שם. ולדעת אבא שאל דבר זה מוטל על המזיק שנאמר **"יבאָהוּ עַד"** כלומר הוא יביא הנבלה לב"ד.

וכדברי אבא שאלו לענין שומר שפשע בשמירה, שעליו לטרוח להביא את הנבלה, כן מצינו דעת אחרים בברייתא, לענין בור, שנפל בו שור ומת, שעל בעל הבור, שהוא המזיק, מוטל להעלות את הנבלה, שנאמר, **"כִּסְפָּךְ יִשְׁיב לְבַעְלֵיךְ וְהַמֵּת"**, כלומר גם את המת ישיב.

ואמרו, **שאם כשהבהמה בבור היא שווה זוז אחד, וכשהיא חוץ לבור היא שווה ארבעה זוז, כשהמזיק מעלה אותה מהבור, אותו רווח של המזיק הוא, וכשנותן את הבהמה לניזק, נחשב לו ששילם לו ארבעה זוזים. ומכל מקום, גם כשהיא שווה בבור וחוצה לו אותו דבר, כגון זוז אחד, דעת אבא שאל ואחרים, שעל המזיק מוטל להביאו לניזק, ורק אחר שהביא לו, יפטר כששילם לו את יתרת הניזק. ודבר מצוי הוא שתהא הנבלה שווה בבור וחוצה לו אותו דבר, כמאמר בני האדם, הקורה כשהיא בעיר נמכרת בזוז, וכשהיא בשדה גם כן נמכרת בזוז [=כשורא במתא בזוזא כשורא בדברא בזוזא], אף על פי שמחוסרת הבאה לעיר.**

לשום לגנב ולגזלן ולשואל

נתבאר, שכשאחד מזיק את ממון חברו, [בין שהוא עצמו מזיקו או ששורו הזיקו או הוזק בבורו], אין אומרים, כל הדבר הניזק בא לרשות מזיק, ועליו לשלם לניזק דמי כולו, אלא אומדים כמה שווה הדבר הניזק אחר הניזק, והוא ברשות ניזק, ואין למזיק אלא להשלים לניזק מה שפחתו הדמים מחמת הניזק.

ואמר **שמואל**, מנהג דיינים הוא¹, שאין שמין לא לגנב ולא לגזלן אלא לניזקין, כלומר, אם אחד גנב או גזל מחבירו כלים או בהמה, ונפחתו אצלו, אין הדין כמו שאר מזיק, שאומדים כמה שווה הדבר הניזק, והוא ברשות ניזק, ואין למזיק אלא להשלים מה שפחתו הדמים מחמת הניזק, אלא גנב וגזלן עליהם לשלם בהמה וכלים מעולים, והשברים ישארו בידם².

והוסיף **שמואל ואמר**, שלדעתו גם שואל דינו כן, ואבא [=הוא רב] מודה לו. ונסתפקו בדברי שמואל, האם רצונו לומר שגם שואל דינו כגנב וגזלן, שאין שמין להם, ואם ניזוק מה שביד שואל, נותן תחתיו דבר מעולה, והשברים שלו. או רצונו לומר שגם שואל דינו כמזיק, ששמין את הדבר הניזוק, והוא ברשות הניזק, ואין לשואל אלא להשלים למשאל מה שפחתו דמיו.

ומעשה היה באחד ששאל גרזן מחבירו, ונשבר הגרזן, ובאו לדין לפני רב, והורה רב, שהשואל צריך לשלם גרזן טוב [ויהיו השברים שלו], ומשמע מזה,

הדין שהמזיק נוטל את הנבלה, היה יכול ליטול אותה, ולשלם בה את הנזק כפי מה שהיא שווה, שהרי הכתוב אומר **"כִּסְפָּךְ יִשְׁיב לְבַעְלֵיךְ"** ודרשו **"יִשְׁיב"** לרבות שווה כסף, ואפילו סובין, כפי שנתבאר בדר' ז', ונבלה בכלל זה, ולא היה צריך אלא להוסיף את ההפרש בין מה ששווה למה שהיתה שווה.

וביאר רב, שהכתובים הללו נצרכו ללמד, שמיד בשעת הנזק הנבלה היא ברשות הניזק, ולפיכך, אפילו אם פחתו דמיה קודם שבא המזיק לשלם, כגון שהסריחה, אין המזיק מפיסד בכך, שכל מה שפחתו דמיה אחר הנזק, ברשות ניזק פחתו, ואין למזיק לשלם אלא הפרש בין מה שהיתה שווה קודם הנזק, למה שהיתה שווה מיד אחר הנזק [=פחת נבלה דניזק³].

דף י"א

"יבאָהוּ עַד"

כבר הוזכר לעיל, שבענין דינו של שומר שכר נאמר, **"אם טָרַף יִטְרַף יִבְאָהוּ עַד הַטְּרָפָה לֹא יִשְׁלַם"**, ונחלקו חכמים בברייתא מה הכוונה **"יבאָהוּ עַד"**.

לדעת תנא קמא, כך הוא ביאור הכתוב, **"אם טָרַף יִטְרַף"**, כלומר אם נטרפה הבהמה באונס, **"יבאָהוּ עַד"**, כלומר יביא עדים על כך שנטרפה הבהמה באונס, ועל ידי זה **"הַטְּרָפָה לֹא יִשְׁלַם"**, כלומר יפטר מתשלומים⁴.

ולדעת אבא שאל, כך הוא ביאור הכתוב, **"אם טָרַף יִטְרַף"**, כלומר אם נטרפה הבהמה בפשיעה, שהוא מתחייב לשלם דמיה, **"יבאָהוּ עַד"**, כלומר העדודה, היא הנבלה⁵, יביאנה לב"ד, שיעריכו את שווייה, כמה היתה שווה מיד אחר הניזק, ו"הַטְּרָפָה לֹא יִשְׁלַם", כלומר כמה שהיתה שווה מיד אחר הניזק אינו צריך לשלם, שדבר זה לא נפסד ניזק, ורק ישלים את ההפרש בין מה שהיתה שווה קודם הניזק, למה שהיתה שווה אחר הניזק.

ומתחילה רצו לומר, שהחכמים הללו נחלקו אם פחת נבלה של מזיק או של ניזק. לדעת אבא שאל, פחת נבילה על הניזק, כלומר אין המזיק מתחייב אלא מה שנפחתו הדמים בשעת הניזק, אבל מה שנשאר, ברשות ניזק הוא, ואם אחר כך נפסד אותו חלק, ההפסד של הניזק. וחכמים לא העמידו את הכתוב באופן זה, כי לדעתם פחת נבלה על המזיק, כלומר בשעת הניזק נכנס גם החלק הנשאר לרשות המזיק, כאילו קנה את כל הדבר הניזק, וצריך לשלם תמורת כולו, כמו שהיה שווה קודם הניזק, ואמנם אם ירצה, יוכל לתת את הנבלה לניזק כחלק מהתשלום, אבל כל זמן שלא נתנה לו לתשלום חובו, היא ברשותו של מזיק, ואם נפסדה באותו זמן ההפסד של המזיק.

ודחו זאת ואמרו שלדברי הכל פחת נבלה על הניזק הוא, כלומר, המזיק מתחייב לשלם רק מה שנפחתו הדמים בשעת הניזק, אבל מה שנשאר, ברשות

¹ כן פירש רש"י. [ובשאלות דרב אחאי גריס, אמר שמואל, אמר לי אבא, ולא כפירוש הקונטרס, דפירש, דמנהג דיינין כך הוא. [תוס'].]

² ואף על גב דקיימא לן "ישבי" לרבות שוה כסף ככסף, ואפילו סובין, גנב וגזלן שאני, משום דכתיב "אשר גזל", כעין שגול, הלכך צריך להחזיר הגזילה או דמיה ולא סובין. וכן משמע בירושלמי, מנין שאין שמין לא לגנב ולא לגזלן, אמר רבי אבא בר ממל, "חיים שנים ישלם", ולא מתים, עד כדון גניבה, גזילה מנין, אמר רבי אבא בר ממל "והשיב הגזלה אשר גזל", כאשר גזל, והיינו טעמא דגנב וגזלן קנו מיד כשהוציאו מרשות בעלים, אבל מזיק לא נתחייב אלא כמו שהזיק, והיינו טעמא דמאן דאמר אף לשואל, כיון דחייב באונסין, נמצא שקנאו משעה שהוציא מיד הבעלים, והדמים הוא דנתחייב, כמו גנב וגזלן. [תוס'].]

³ אף על גב דבפרק המניח אמרין, כיחשה כשעת העמדה בדין, משום דקרנא דתורא קבירא ביה, התם משום דלא מתה, ויש לו להמתין עד שתתפא, אבל הכא, מיד היה לו למוכרה. [תוס'].]

⁴ דשומר שכר פטור באונסין, כדכתיב ביה "ומת או נשבר או נשבה אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם". [רש"י]. ואיסי דורש בפרק האומנין, "אין רואה", הא יש רואה, יביא עדים שנטרפה, ופטור, דמשמעות דורשין איכא בינייהו. [תוס'].]

⁵ כדכתיב "בבקר יאכל עד" דהיינו שלל, כדמתרגמינן עדאה. [רש"י]. גרסת התוס' "יביא ארורה לבית דין", ופרשו, שנקראת ארורה משום שמתה בלא ברכה. ואית דגרסי "עדורה", כמו "אחת מהנה לא נעדרה". ובקונטרס גריס "עדודה" כמו "יאכל עד". [תוס'].]

ועיקר חידושו של עולא הוא, שאף על פי שיצאה רק מקצת השליא, יש לחוש שבאותו מקצת שליא היה רובו של וולד, ולכן האשה מטמאה.

ולמדנו מדבריו, שאי אפשר שלא יהא לכל הפחות מקצת מהוולד באותו מקצת שליא שיצא [=אין מקצת שליא בלא וולד], והספק הוא רק אם היה שם רובו של וולד מחוי או מיעוטו, ומחמת הספק יש להחמיר ולטמא, אבל אם היה הדבר אפשרי, שבמקצת שליא שיצא לא היה אפילו מעט מהוולד המחוי, וכל הוולד בחלק השליא שבפנים, לא היינו מחמירים לומר שמא יצא מהוולד, ושמא יצא רובו של וולד.¹

שליא שיצתה מקצתה אסורה

נתבאר, שדברי עולא באו ללמדנו, שאין מקצת שליא בלא וולד.

והקשו, למה הוצרך עולא ללמד זאת, הלא דבר זה יש ללומדו מברייתא, בה שנינו, **שאם יצאה מקצת שליא מבהמה קודם שחיטתה, כל השליא אסורה באכילה, כי שליא היא סימן לוולד בין באשה ובין בבהמה², שאין שליא בלא וולד, ויש לחוש שמא באותו מקצת שיצא קודם שחיטה היה רובו של עובר, וכלל בדינו, שכל שיצא רובו של עובר קודם שחיטה, הרי זה כילוד ואינו ניתר בשחיטת האם.**

ותירצו, שמברייתא זו אין ראייה שאי אפשר שיהיה מקצת שליא בלא וולד, כי גם אם יש מקצת שליא בלא וולד, ואפשר שכשיצאה מקצת שליא אין בה אפילו מקצת שליא, מכל מקום היה לנו לאוסרה באכילה, גזרה שמא יבואו להתיר גם כשיצאה כל השליא³, שיטעו לומר, שהסיבה לכך שכשיצאה מקצתה היא מותרת, כי שליא אין בה ולד כלל, ואם כן אין הבדל בין אם יצאה מקצתה לבין יצאה כולה.

ודווקא בבהמה היה מקום לגזור כן, שמא יטעו לומר אין בשליא וולד כלל, אבל כשיצאה מקצת שליא מאשה, נוכל לטהר אותה, ואין לחוש לטעות זו, שיאמרו אין בשליא וולד כלל, שהרי אחר כך, כשתצא כל השליא תהא האשה טמאה, וידעו שמחמת וולד שבה היא טמאה, ואם כן אין צורך לגזור שתטמא ביציאת מקצתה.

ובא עולא ולימד, שאין הדבר כן, ואין אפילו מקצת שליא בלא וולד, ולכן

ששואל דינו כגב וגזלן, ואין שמין לו.

אולם באותו מעשה, תמהו רב כהנא ורב אסי, ואמרו לרב, וכי כך הדין? ושתק רב, ולא השיב להם, ומשמע שהודה להם, ואם כן דין השואל כדין מזיק, שאין שמין לו.

וגם בעיקר דברי שמואל, שאמר אין שמין לגב ולגזלן נחלקו אמוראים. לדברי עולא אמר רבי אלעזר, שמין לגב ולגזלן, שלא כדברי שמואל. לדברי רב פפי, אין שמין להם כדברי שמואל.

וההלכה היא, שאין שמין, לא לגב ולא לגזלן, אבל לשואל שמין, כדרב כהנא ורב אסי.

שליא שיצתה מקצתה ביום ראשון ומקצתה ביום שני

יולדת זכר, יש לה שבעה ימי טומאה, ושלושים ושלושה ימי טהרה, ויולדת נקבה, יש לה ארבעה עשר ימי טומאה, וששים וששה ימי טהרה, ככתוב, "וַיֵּבֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל לְאִמֶּר אֵשֶׁת כִּי תִזְרֶיעַ וְיִלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים כִּימֵי נִדָּת דְּוִתָּהּ תִּטְמָא. וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בָּשָׂר עֶרְלָתוֹ. וְשִׁלְשִׁים יוֹם וְשִׁלְשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בְּדָמֵי טְהָרָה בְּכָל קִדְשׁ לֹא תֵנַע וְאֵל הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד מְלֵאת יְמֵי טְהָרָה. וְאִם נִקְבְּהָ תִלְדַּד וְטָמְאָה שְׁבַע יָמִים כְּנִדְתָּה וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשִׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל דָּמֵי טְהָרָה" (ויקרא י"ב ב-ה). וכן הדין אם הפילה זכר או נקיבה. וכלל בדינו, שאין שליא⁴ בלא וולד, ואפילו אין הוולד ניכר בה, היה בה וולד ונימוח בתוכה, ולפיכך, המפלת שליא, יש לה ארבעה עשר ימי טומאה, שמא הוולד היה נקיבה.

ואמר עולא אמר רבי אלעזר, שאם יצאה ממנה שליא, מקצתה ביום ראשון, ומקצתה ביום שני, מונים לה ימי טומאה מהיום הראשון, כי יש לחוש שבאותו חלק של שליא שיצא ביום הראשון היה הוולד המחוי.

ורבא הקשה על כך, הלא מאחר שאין הוולד ניכר, אין לדעת אם הוולד שנמוח יצא ביום הראשון או ביום השני, ואם כן, אף שמחמת הספק יש לנו להחמיר, ולומר, שטהרות שנגעה בהם ביום הראשון משעת יציאת השליא טמאות, שמא כבר יצא אז הוולד, מכל מקום אין לנו להקל, למנות ימי טומאה מאותו יום, ולטהר ביום חמישה עשר, שהרי יש לנו לחוש שלא יצא הוולד הנמוח אלא ביום השני⁵, ולפיכך אף שטמאה מיום ראשון, אינה מונה אלא מיום שני, וטמאה עד יום חמישה עשר.

אין מקצת שליא בלא וולד

נתבאר, שלדברי עולא, אם יצאה רק מקצת שליא ביום ראשון, יש לחוש שבאותו מקצת שליא היה רובו של הוולד המחוי, והאשה טמאה.⁶

¹ הוא כמין לבוש שהולד שוכב בתוכה. [רש"י במסכת ברכות].

² ואם תאמר, ואמאי לא יהיו טהורים ביום ט"ו, דלמא ביום ראשון יצא ראשו או רובו, ואפילו לא יצא, דלמא הוא זכר. ויש לומר דלא מצי למישרי מספק ספיקא דהוה תרי קולי דסתרי אהדדי, שאם תראה יום מ"א תשתרי נמי מספק ספיקא דשמא לא יצא רוב ביום ראשון, ואפילו יצא רוב, דלמא נקבה היא, והשתא בתחילה התרונו משום דשמא זכר, השתא נתירנו משום שמא נקבה, הרי ממה נפשך נעשה איסור, וכי האי גוונא תנן בהמפלת, תשב לזכר ולנקבה ולנדה, אף על גב דכל איסור באפי נפשיה הוי ספק ספיקא. [תוס'].

³ דמכי נפק רוב הוי ליה כילוד, כדאמרינן במסכת נדה, יצא מחותך או מסורס עד שיצא רובו. [רש"י].

¹ ואם תאמר לר"א דאמר חוששין משום דאין מקצת שליא בלא ולד, אבל אם היה מקצת שליא בלא ולד לא היתה חוששת, הכי דמי אי ברשות הרבים, אפילו בחד ספיקא מטהרים, ואי ברשות היחיד, אפילו בספק ספיקא נמי טמא, דהא תנן, כל ספיקות שאתה יכול להרבות ברשות היחיד אפילו ספק ספיקא טמא. ויש לומר דשמעתין איירי לענין לאוסרה לבעלה. [תוס'].

² לשון הברייתא "כסימן ולד באשה [כך] סימן ולד בבהמה". ואם תאמר ואמאי תולה בהמה באשה, ומתניתין לא מיירי אלא בבהמה. ויש לומר, משום דבאשה פשוט לו יותר מבבהמה, דהרי שפיר שהוא סימן ולד באשה ולא בבהמה ... [תוס'].

³ לאו דוקא, דאיך נוכל לטעות להתיר כולה, שגם ביציאת מקצתה היוצא אסור מדאורייתא, ולא קאמרינן גזירה מה שבפנים אטו מה שבחוץ, ועוד אי גזרינן אטו כולה באשה נמי לגזור. אלא יש לומר דאטו רובא קאמרינן, דאי שרית ביציאת מקצת מה שבפנים משום כל אשר בבהמה אף על פי שיש לחוש שמא יצא ראשו באותו מקצת, יבא להתיר ביציאת רובו אותו מיעוט שבפנים מהאי טעמא, ולא ידעו שבמקצת הוי ספק ספיקא. (א) אבל גבי אשה לא שייך למגור, דלא אתי למיטעי, דליכא טעמא במה יטעו להשוות רוב למקצת, אבל בבהמה יטעו לומר שמה שבפנים לעולם אינו כילוד כל זמן שלא יצא. (ב) אי"נ באשה לא גזרינן למנות מיום ראשון, דחומרא דאתי לידי קולא היא, דלמא לא ימנו מיום ב' למיהב לה ימי טומאה. (ג) אי"נ באשה לא גזרינן דאפשי טומאה לא מפשינן ... מיהו לעיל פירשנו דלא איירי לענין טומאה אלא לאוסרה לבעלה. ופי' הקונטרס, דבאשה לא שייך למגור דלא אתי למטעי, דכיון דחזו דמכי ילדה בשני מטמינא לה. וקשה דהא דחזינן דמטמינא לה בשני, אמרי משום דנפקא כולה. [תוס'].

בגדים שעל בניהם ובנותיהם אין מעריכים, שמאחר שהבנים והבנות לא באו לבי"ד, אין מבזים אותם לבוא במיוחד כדי לשום ערך בגדיהם.¹

ואמר רב פפא, שפעמים גם את הבגדים שעל היורש עצמו הבא לבי"ד אין מעריכים, וזאת כשהיו בגדי האחד טובת כולם, כגון שהיה גדול האחים מתעסק בנכסים להכניס ולהוציא, וטוב היה לכל האחים שיהא זה לבוש עד עתה בבגדים נאים כאדם חשוב, שבכך היו דבריו נשמעים למי שהוא נושא ונותן עמו, ומרוויחים כולם.²

שומר שמסר לשומר

כלל בדינו, ששומר חנים שנפסד הפקדון הניתן לו, אינו מתחייב לשלם, אלא אם כן פשע בשמירתו, אבל כששמר כראוי, בין אם אבד הפקדון, ובין אם נגנב, ובין אם נאנס, הרי זה פטור מלשלם. ושומר שכר שנפסד הפקדון הניתן לו, מתחייב לשלם גם כשאבד או נגנב בלא פשעתו.

ואמר עולא אמר רבי אלעזר, שכשאחד קיבל עליו לשמור איזה חפץ, ולאחר מכן מסר השומר הזה את החפץ לשומר אחר לשומרו, שמירה ראויה היא, ואין הדבר נחשב אצל הראשון כפשיעה בשמירה, ולפיכך אם נפסד הפקדון, השומר הראשון פטור הוא בכל האופנים שהיה פטור בהם בעוד שהיה הפקדון בידו.

ולא רק כששומר חנים מסר הדבר לשומר שכר, שבמסירה זו השמירה נעשית טובה יותר, [שהרי שומר שכר מתחייב גם בגנבה ואבדה, ומוסר נפשו לשמור יותר משומר חנים], הדין הוא, שאם נגב הדבר או אבד משומר שני, הראשון פטור, כמו שהיה הדין אם היה נגנב או אבד ממנו.³

אלא אף כששומר שכר מוסר הדבר לשומר חנים, שבמסירה זו השמירה נעשית טובה פחות, [שהרי שומר חנים פטור מגנבה ואבדה, ואינו מתאמץ לשמור כמו שומר שכר], גם כן הדין הוא, שאם נאנס הדבר ביד שומר שני, הראשון פטור, כמו שהיה הדין אם היה נאנס אצלו.

והטעם לכך, שלעולם הראשון פטור, ואינו נחשב כפושע בשמירתו, משום שמסר לבן דעת, ומסירה לבן דעת לשומר, שמירה מעולה היא.

ורבא חולק על הדברים הללו, ואומר, שכששומר ראשון מוסר החפץ לשומר אחר לשמור, מעתה השומר הראשון מתחייב על כל מה שיארע לפקדון ואפילו יאנס, ולא רק כששומר שכר מסר לשומר חנים, ששמירתו גרועה יותר, אלא אף כששומר חנים מסר לשומר שכר, ששמירתו טובה יותר, והטעם לכך, שכן כששומר ראשון בא להיפטר בטענה של אונס או גנבה ואבדה, יש לו להישבע שכך ארע, והוא אינו יכול להישבע, שהרי לא אצלו היה הדבר, ורק שומר שני יכול להישבע על כך, והבעלים יכול לומר, הראשון שמסרת לי נאמן

¹ שמתביישין להביאם לבי"ד, ומחלי אהדדי. ופסק רב אלפס, דוקא בגדי חול, אבל בגדי שבת שמין. והכי איתא בירושלמי. [תוס'].
² אם מוחין הרשות בידם, אבל כל זמן שלא מיחו, מסתמא ניחא להו, כי היכי דלשתמעי מיליה. [תוס'].
³ אין לפרש עלייה שאם נגב תחזור לבעלים, דהא גרועי גרעיה לא אפשר לפרש בענין זה, אלא העילוי והגרועון הוי דשומר שכר מסר נפשו טפי לשומרו משומר חנים. [תוס'].
⁴ ומיחו שומר שכר כי משלם, משלם לבעלים, כדאמרינן בהמפקדי, דהלכה כרבי יוסי, דאמר, אין הלה עושה סחורה בפרתו של חבריו. [תוס'].
⁵ כפי שנכתב בפנים כן פירש רש"י, שבכור שנטרף הוא בכור שנהרג, ובמת מעצמו לא איצטריך קרא לאשמועינן דאין פודין, דהא כתיב ופדויו מן חדש תפדה, אבל נהרג איצטריך לאשמועינן, דלא אמרינן אי לאו דאקטיל הוי חי, ולא נפל הוי. ולפי זה משמע קצת, דאם קים לן בגויה דכלו לו חדשיו וחי, היה חייב לפדותו. [וקשה ... אלא ודאי גזירת הכתוב היא מופדויו מן חדש תפדה דאפילו קים לן שכלו חדשיו צריך שלשים יום ... ועוד דבסוף הקומץ רבה מחייב גבי בכור שיש לו בי ראשים ליתן לו י' סלעים לכהן, ופריך עלה מבכור שנטרף דפטור, ואי נטרף היינו נהרג, היכי מדמי ליה להכי. ועוד דלא הוה ליה למימר נטרף אלא נהרג. ועוד דאסיק גמרא אך חלק הא כיון שנהרג תוך שלשים יום מופדויו מן חדש נפקא. ומפרש רבינו תם, שנטרף היינו שנעשה טרפה, והשתא מדמי ליה שפיר בהקומץ לבכור שיש לו בי' ראשים דהוי נמי טרפה. [תוס'].
² אין עיקר הדבר כאן. ובפרק קמא דקדושין הארכתו. [תוס'].
³ וגסה מתרצינן בקדושין, שנותן חבילי זמורות תחת רגליה, והיא עולה עליהן. [רש"י].

מיציאת מקצת השליא, יש לנו לטמא את האשה.

בכור שנטרף בתוך שלשים יום

מצוה לכל אדם לפדות את בנו הבכור, שנאמר, "כל בכור בן יום תפדה" (שמות ל"ד כ). וכל זה אחר שיהא הבכור בן שלשים יום, אבל אם מת הבכור מיתת עצמו בתוך שלשים יום, אין צריך לפדותו, שנאמר "ופדויו מן חדש תפדה" (במדבר י"ח ט"ז).

אמנם היה מקום לומר, שכל זה כשמת הבכור מיתת עצמו תוך שלשים יום, שבכך נתברר שהיה נפל, ולכן אינו ראוי לפדיון, אבל אם נהרג בתוך שלשים יום, מאחר שאפשר שהיה חי יותר משלושים יום, ואינו נפל, חובה לפדותו.

ולפיכך אמר עולא אמר רבי אליעזר, שגם בכור שנטרף [=נהרג] בתוך שלשים יום, אין צריך לפדותו.

וכן שנה רמי בר חמא ברייתא, מתוך שנאמר "כל פטר רחם ללך פטר אפר יקריבו לה" פאדם ובבמה יהיה לך אף פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבמה הטמאה תפדה" (במדבר י"ח ט"ו), יכול אפילו נטרף בתוך שלשים יום, תלמוד לומר "אף" חילוק, שאם נטרף בתוך שלשים יום אינו נפדה.¹

קניין בהמה גסה

בפרק ראשון של מסכת קידושין מבוארים אופני הקניינים של הדברים השונים, ושם נתבאר גם היאך קונים בהמות.²

לדעת תנא קמא במסכת קידושין, בהמה גסה נקנית במסירה, כלומר כיון שמסר לו מוכר לקונה את האפסר, קנאה, אף על פי שלא משכה מרשות מוכר.

וחכמים אומרים, בהמה גסה ובהמה דקה נקנות במשיכה.

ורבי שמעון אומר, בהמה גסה ובהמה דקה נקנות בהגבהה.³

וסוגיה זו מבוארת במקומה, וכאן הביאו רק דברי עולא אמר רבי אלעזר, שבהמה גסה נקנית במשיכה כדעת חכמים.

שומת מלבושים בחלוקת הירושה

כשהורשים באים לחלוק את הנכסים, צריכים לשום [=להעריך] את ערכם, כדי שיוכלו לחלקם בשווה בין כולם.

ואמר עולא אמר רבי אלעזר, שכשהם באים לבי"ד לחלוק מעריכים אפילו את הבגדים שהם לבושים כמה הם שווים, כדי שתהא החלוקה שווה, אבל

לי בשבועה, והשני אינו נאמן לי.^א

גביית עבדים בחובו

כלל בדינו, שהחייב ממוך לחבירו, כל מה שתחת ידו של חייב, משועבד לתשלום חובו, בין קרקעות ובין מטלטלים. אבל אם מכר נכסיו, או מת ובניו ירשו את נכסיו, אין בעלי חובות גובים אלא מקרקעות שמכר והוריש, ולא משאר נכסים שמכר והוריש.

ואמר עולא אמר רבי אלעזר, הלכה היא שגובים חוב מהעבדים, כלומר נוטלים את העבדים של החייב בגבית חובו.

והקשה לו רב נחמן לעולא, האם דברי רבי אלעזר אמורים גם באופן שמת החייב והוריש עבדו לבניו, ואמר רבי אלעזר שגובים את העבדים מן הירושים כמו שגובים מהם קרקעות.

והשיב לו עולא, לא אמר רבי אלעזר אלא שגובים את העבדים מהחייב עצמו, אבל אם מת וירשו בניו את עבדו, אין החייב גובה אותם מהם.

והקשה רב נחמן, אם דברי רבי אלעזר נאמרו לענין עבדים שברשות חייב עצמו, למה נקט דווקא עבדים, הלא כל דבר שברשותו יכולים לגבות ממנו, ואפילו בגד שעל כתפו.^ב

והשיב עולא שבאמת דברי רבי אלעזר נאמרו לענין עבדים שכבר מכר החייב או הוריש, ואף שסתם עבדים אינם כקרקעות, ואם מכרם או הורישם אין גובים אותם מהקונה ומהירושם, יש אופן שכן גובים אותם, והוא, כשעשה אותם החייב אפותיקי, שאמר לבעל חובו, מזה תפרע חובך, שבאופן הזה גם עבדים משתעבדים לחוב, כמאמר רבא, עשה עבדו אפותיקי ומכרו, בעל חוב גובה הימנו, עשה שורו אפותיקי ומכרו, אין בעל חוב גובה הימנו, וסיבת החילוק בין עבד לשור, שכשעבד נעשה אפותיקי, הדבר מתפרסם, שעבד זה משועבד לחוב, ומי שבא לקנותו, יודע שהוא משועבד לבעל חוב, אבל כששור נעשה אפותיקי, אין ידוע וניכר איזה שור נשתעבד, ואין הקונה יכול להיזהר שלא לקנות שור משועבד, ולפיכך אי אפשר לגבות ממנו.^ג

דף י"ב

כל זה השיב עולא לרב נחמן, כשהיו שניהם יחד בבית המדרש, אבל אחר שיצא משם רב נחמן, אמר עולא ליושבים לפניו, שלדברי רבי אלעזר, גם עבדים שלא נעשו אפותיקי, בעל חוב גובה אותם מהיתומים ומהלקוחות, כי לדעת רבי

^א לפי טעם זה, אם השני נאמן יותר מן הראשון, נראה דפטור. אבל בהמפקיד איכא טעמא אחרינא, דאין רצוני שיחא פקדוני ביד אחר, ולפלי הטעם ההוא עצם המסירה היא כפשעיה, ובכל אופן מתחייב אפילו אם אחרי כן יאנס. ואין שני טעמים הללו שוין, כדמוכח התם. ואין להקשות לעולא דהכא, היכי פליג אההוא טעמא, הא מתניתין היא בפרק כל הגט, אם אמר טול ממנה חפץ פלוני לא ישלחנו ביד אחר, שאין רצוני שיחא פקדוני ביד אחר. ויש לומר דההוא לכתחילה, אבל לא מציינו שיתחייב בדיעבד על כך. [תוס'.]

^ב (א) אם יש לו שנים, דאם אין לו אלא אחד, הא אמר בפרק המקבל, דמסדרים לבעל חוב. (ב) איני בטלית ששנה מאה מנה, שמלבישין אותו בטלית הראוי לו, ולא כרבי עקיבא דאמר בפרק המקבל, כל ישראל ראוין לאותו איצטלא. (ג) ורבינו תם פוסק, הלכה דאין מסדרין. [תוס'.]

^ג והשתא גבי מיתמי כמו מלוכה, ואף על גב דמיתמי לא שייך טעמא משום קלא כמו בלוקח, דלגבי דידהו אפותיקי ולא אפותיקי שוה, מכל מקום היכא דגבי מלוכות גבי נמי מיתמי, מידי דהוה אמלוח בשטר ... והכי פירושו, אמר רבי אלעזר אפילו מיתמי בלא אפותיקי, משום דהוה כקרקע, לא מיניה, פירוש, בלא אפותיקי לא גבי אלא מיניה, ופריך מיניה לכוליה עלמא, ומשני באפותיקי, וגבי נמי מיתמי ומלקוחות. איני דקרי מיניה אף על גב דגבי נמי מיתמי, כיון דמכח הלוח שעשאו אפותיקי קא גבי. [תוס'.]

אלעזר, עבדים הרי הם כקרקעות, וכשם שקרקעות משתעבדות לתשלום החוב, וגובים מהם גם מיתומים ומלקוחות, כך העבדים משתעבדים לתשלום החוב, וגובים מהם גם מיתומים ומלקוחות.

וכששמע זאת רב נחמן, אמר, נשמט ממני עולא מלומר לי דעתו האמיתית שעבדים כקרקעות, כי ירא, שמא אקפחנו בהלכות ובקושיות.

ומעשה היה בנהרדעא, וגבו הדיינים עבדים מהיתומים כדעת רבי אלעזר. וכן היה מעשה בפומבדיתא, והורה רב חנא בר ביזנא לגבות עבדים מיתומים, כדעת רבי אלעזר. ואמר להם רב נחמן, החזירו מה שגביתם^ד, שלא כדין הוא, ואם לא, אגבה מכם את ארמונותיכם, לשלם מהן מה שהפסדתם ליתומים שלא כדין.

והקשה רבא לרב נחמן, והלא עולא ורבי אלעזר ודייני נהרדעא ורב חנא בר ביזנא, כולם אומרים שעבדים כקרקעות, לגבותם מיתומים ולקוחות, ואדוני, כמי הוא סובר לומר שאין עבדים כקרקעות.

והשיב לו רב נחמן, אני ברייתא ששנה אבימי יודע אני [=מתנייתא ידענא], בה מבואר שעבדים אינם כקרקעות^ה. שכך שנה אבימי, פרוזבול חל על הקרקע ואינו חל על העבדים. מטלטלין נקנים עם הקרקע ואינם נקנים עם העבדים. [וברייתא זו תתבאר בעזה"י בסמוך].

פרוזבול חל על הקרקע ואינו חל על העבדים

כשראה הלל הזקן שהעם נמנעים מלהלוות סמוך לשביעית, מחשש שישמטו חובותיהם, עמד והתקין פרוזבול, שהמלווה מוסר שטרותיו לבי"ד, ובכך אין החוב משמט.

ומבואר בברייתא, שפרוזבול זה מועיל שלא לשמט דווקא חובות בהם יש ללווה קרקע, אבל כשיש ללווה עבדים בלבד ואין לו קרקע, אין הפרוזבול מועיל שלא ישמט החוב. הרי שעבדים כמטלטלים הם, ואינם כקרקעות.

עבדים בקנין אגב

הכל מודים, שמטלטלים נקנים אגב קרקע אפילו אינם צבורים בתוכה, וקרקע אינה נקנית אגב מטלטלים, ולפיכך, כשאחד מוכר לחבירו קרקע ומטלטלים, אם החזיק הקונה בקרקע, קנה עמה את המטלטלים, אך אם החזיק הקונה במטלטלים, לא קנה עמהם את הקרקע.

^ד חשיב להו כטועה בדבר משנה. [תוס'.]

^ה אף על גב דבכמה דוכתיין אשכחן דכמקרקעי דמי לענין אונאה ושבועה. אומר ר"י, דהכא לא איירי אלא במילי דרבנן, ולגבות מיתמי ומלקוחות, וסבר שעבדא לאו דאורייתא, ולא גבי אלא מדרבנן, ולענין פרוזבול וקנין אגב דהוה נמי מדרבנן, וקרא דערים מצורות אסמכתא בעלמא היא, ולקמן דקאמר להך לישנא דאמר עבדא כמקרקעי דמי למה לי עומדים בתוכה, למאן דאמר נמי כמטלטלי דמי, הוה מצי למיפרך דהא לא חשיב כמטלטלי אלא לענין מילי דרבנן, אלא דבלאו הכי פריך שפיר. [והא דבעי למידק בפרק המוכר את הבית, אי עבדא כמטלטלי דמי או כמקרקעי דמי, ממתניתין דהוה בה עבדים ובהמה כולן מכורין, ומייתי לה נמי בפרק מי שמת גבי מטלטלין של פלוני, לא שייכא הכא כלל, דהתם בלשון בני אדם תלינן. [תוס'.]

^ו דכיון דלא מחוסרי גוביינא, וזה כתב לו עליהן, שכל חוב שיש לו עליו שיגבנו כל זמן שירצה, קיימי ברשותיה דמלוה. [רש"י]. אין כותבין פרוזבול אלא על דבר שאי אפשר לכלותו, ואף על גב שכותבין על עציץ נקוב, כיון דחשיב קרקע, לא פלוג רבנן. [תוס'.]

בקנין אגב, שהרי עבדים נחשבים כמטלטלים, שאינם קונים עימם מטלטלים בקנין אגב, אלא הכוונה לכך שפעמים מטלטלים נקנים עם עבדים בקנין חצר, וזאת כשהמטלטלים מונחים על העבד הנקנה, והעבד כפות², שאינו יכול להלך. אבל כשאינו כפות, מאחר שהוא יכול להלך, נחשב כחצר מהלכת, וחצר מהלכת אינה קונה.

וכמו כן לדעה זו, אף שהעבדים נידונים כמטלטלים, אינם כשאר מטלטלים לגמרי, להיות נקנים אגב קרקע בכל אופן, כי הם שונים משאר מטלטלים בכך שהם נידים³, ולפיכך הם נקנים אגב קרקע רק כשהם עומדים בתוך הקרקע הנקנית, אבל כשאינם עומדים בה, אינם נקנים אגב הקרקע.

ממון גבוה וממון הדיוט לענין חיוב נזיקין

כבר נתבאר בדף ו', שהמזיק נכסי הקדש, פטור מלשלם, שנאמר, "וכי יגף שור איש אֶת שֹׁר רֵעֵהוּ" (שמות כ"א ל"ה), ללמד, שדווקא כשהזיק את "שֹׁר רֵעֵהוּ", חייב לשלם, אבל כשהזיק שור הקדש, פטור מלשלם.

ולכאורה מבואר במשנתנו, שאין החילוק הזה בין נכסי קדשים לנכסי חולין, אלא בין נכסים שיש בהם מעילה, לנכסים שאין בהם מעילה, כלומר נכסים שיש בהם מעילה, נחשבים נכסי גבוה, שהמזיק אותם פטור. ונכסים שאין בהם מעילה, אף על פי שהם קדשים, כגון קדשים קלים כתודה ושלמים, שאין בהם מעילה מחיים, [אלא באימורים ואחר זריקת הדם], נחשבים הם נכסי רעהו, שהמזיק אותם חייב לשלם.

ואמר רבי יוחנן, שמשנתנו היא כדעת רבי יוסי הגלילי, האומר, שקדשים קלים נחשבים ממון בעלים⁴, כפי שיתבאר בעזה"י בסמוך בענין שבועת הפקדון.

ובדף י"ג אמר רבא, שלא זו כוונת המשנה, אלא כל שיש בו צד של הקדש, המזיק אותו פטור, ובכלל זה גם מי שהזיק קדשים קלים, ומה ששנינו, שמתחייבים על הזיק "נכסים שאין בהם מעילה", הכוונה רק לנכסי הדיוט, שאין בהם צד מעילה, אבל קדשים קלים, אף על פי שאין בהם מעילה, המזיק אותם פטור, שהם קדשים ובקדשים שייכת מעילה.

ובא רבא להעמיד את משנתנו כדעת חכמים, האומרים, שגם קדשים קלים ממון גבוה הם, והמזיק אותם פטור. אבל מודה רבא, שלדעת רבי יוסי הגלילי, המזיק קדשים קלים חייב, כי ממון הדיוט הם.

שבועת הפקדון בקדשים קלים

מי שהיה בידו ממון חבירו, וכיחש בו לומר אין לך בידי כלום, ונשבע על כך לשקר, ואחר כך הודה, הרי זה משלם קרן וחומש, ומביא קרבן אשם.

ולדעת רבי יוסי הגלילי, כן הדין, לא רק כשהיה אותו ממון חולין גמורים של חבירו, אלא גם כשהיה קדשים קלים של חבירו, כגון שלמים, שנאמר בענין,

אך נחלקו שתי הברייתות האם עבדים נחשבים כקרקע או כמטלטלין.

לדעת הברייתא הראשונה, עבדים נידונים כמטלטלים, ולכן, כשאחד מוכר לחבירו מטלטלין ועבדים, אין כאן קנין אגב, החזיק בעבדים, לא קנה עימם את המטלטלים האחרים, החזיק במטלטלים האחרים, לא קנה עימם את העבדים.

ולדעת הברייתא השנייה, העבדים נידונים כקרקע, והמטלטלים נקנים עימם בקנין אגב, ולפיכך, אם החזיק בעבדים, קנה עימם את המטלטלים, אך אם החזיק במטלטלים, לא קנה עימם את העבדים.

ושלושה אופנים יש לבאר במה נחלקו שתי הברייתות הללו.

א. האופן הפשוט הוא, שנחלקו שתי ברייתות הללו, האם בכל מקום עבדים נידונים כקרקע או כמטלטלים. לדעת הברייתא הראשונה, בכל מקום עבדים נידונים כמטלטלים, [וכן דעת רב נחמן לעיל]. ולדעת הברייתא השנייה, בכל מקום עבדים נידונים כקרקעות [וכן דעת רבי אלעזר לעיל].

ומכל מקום, אפשר שלדעת שתי הברייתות, עבדים נקנים אגב קרקע כשהם עומדים בה, ואינם נקנים אגב קרקע כשאינם עומדים בה.

ולדעת הברייתא הראשונה, אף שהעבדים נידונים כמטלטלים, אינם כשאר מטלטלים לגמרי, להיות נקנים אגב קרקע בכל אופן, כי הם שונים משאר מטלטלים בכך שהם נידים, ולפיכך הם נקנים אגב קרקע רק כשהם עומדים בתוך הקרקע הנקנית, אבל כשאינם עומדים בה, אינם נקנים אגב הקרקע.

ולדעת הברייתא השנייה, אף שהעבדים נידונים כקרקע, אינם כשאר קרקע לגמרי, שהמחזיק בקרקע אחת קונה כמה קרקעות, כי הם שונים משאר קרקעות בכך שהם נידים, ולפיכך אינם נקנים עם קרקע אחרת אלא כשהם עומדים בתוכה.

ב. ולשוון ראשון אמר רב איקא בריה דרב אמי, שלדעת שתי הברייתות, ברוב מקומות, עבדים נידונים כקרקעות. ולדעת הברייתא השנייה, כן הוא גם לענין קנין אגב, ולכן מטלטלים נקנים אגב עבדים. ודעת הברייתא הראשונה, שאף שלשאר דינים עבדים נידונים כקרקעות, לענין קנין אגב אינם נידונים כקרקעות, שכן קנין אגב למד מהכתוב, "וַיִּתֵּן לָהֶם אֲבֵיהֶם מִתְּנוֹת רַבּוֹת לְקָסָף וּלְזָהָב וּלְמַגְדָּנוֹת עִם עָרֵי מְצֻרוֹת בְּיהוּדָה וְאֵת הַמִּמְלָכָה נָתַן לַיהוֹרָם כִּי הוּא הַבְּכוֹר" (דה"י ב' כ"א ג'), ומשמע שאין הכתוב מדבר אלא בקרקעות קבועות, כערים מצורות ואין עבדים בכלל.

וכמו כן לדעה זו, אף שהעבדים נידונים כקרקעות, אינם כשאר קרקעות לענין זה, שהמחזיק בקרקע אחת קונה כמה קרקעות בכמה מקומות, כי הם שונים משאר קרקעות בכך שהם נידים⁵, ולפיכך רק כשהם בתוך קרקע נקנים עמה, אבל כשאינם עומדים בה, אינם נקנים עמה.

ג. ולשוון שני אמר רב איקא בריה דרב אמי, שלדעת שתי הברייתות, תמיד עבדים נידונים כמטלטלים, אף לענין קנין אגב. ולכן מבואר בברייתא הראשונה, שמטלטלים אינם נקנים אגב עבדים. ומה שמבואר בברייתא השנייה, שמטלטלים נקנים עם עבדים, אין הכוונה שהם נקנים עם עבדים

² ואם תאמר אפילו לא נייד, הא תרי תשישי ניהו, והוי כחולסית ומצולה, דמחזיק באחד מהן לא קנה האחר, כדאמרינן בפרק המוכר לחד לישנא. ויש לומר דעבד וקרקע חשיב חד תשישי, לפי שהעבד ראוי לעבודת קרקע. [תוס'].

² וצריך לומר נמי דמירי בישן, דכפות מהני דלא הוי חצר מהלכת, וישן מהני דהוי משתמרת לדעתו, כדאמרינן בגיטין ... וכן פסקו הלכות גדולות דכפות וישן בעינן. [תוס'].

³ פירוש, שיש להם דעת, אבל בהמות, לא חשיבי מטלטלי דניידי, ונקנין באגב, אפילו אין צבורים, כדאמרינן בפרק קמא דקדושין, טפח על טפח לפלוני, ועמו מאה צאן. [תוס'].

⁴ כלומר פשיטא ליה דלא באה משנתנו למעט ההקדשות דלית בהו מעילה, כגון קרקע, דכיון דהם נכסי גבוה, מעילה לא מעלה ולא מורדת. [תוס'].

בכור מחו"ל להקריבו במקדש², ועומד להיות נופל בו מום ולהישחט במדינה³.
ומבואר מכל זה, שגם לדעת רבי יוסי הגלילי, האומר, שקדשים קלים ממון
בעלים הוא, הבכור, אף על פי שהוא קדשים קלים, כל זמן שהוא חי ועומד
להקרבה, נחשב ממון גבוה, שלא כמבואר לעיל, שלדעת רבי יוסי הגלילי,
השלמים נחשבים ממון בעלים גם כשהם חיים ועומדים להקרבה.

דף י"ג

ותירצו, שיש חילוק בין קדשים קלים שאדם מקדיש מממון שלו, כמו תודה
שלמים, לבין בכור שהוא ממתנות כהונה שאמר הקב"ה לתת לכהן. שקדשים
קלים שמקדיש, מאחר שמתחילה היו ממון גמור שלו, וגם אחר שהקדישם
עדיין חייב באחריותם, עדיין נחשבים ממון שלו, אבל בכור, שמעולם לא היה
שלו, אלא ניתן לו כמתנות כהונה, הרי הוא כזוכה בו משלחן גבוה, ואינו נחשב
ממון שלו כלל.

קדשים קלים שנשבעים עליהם שבועת הפקדון

נטבאר, שלדברי רבי יוסי הגלילי, הכתוב האומר בשבועת הפיקדון, "יִפֹּשׂ פִּי
תְּהִטָּא וּמְעַלָּה מַעַל בְּה' וְכַחַשׁ בְּעֵמִיתוֹ בְּפִקְדוֹן אוֹ בְתִשּׁוּמָת יָד אוֹ בְגָזל אוֹ עֶשֶׂק אֶת עֵמִיתוֹ"
(ויקרא ה' כ"א), בא ללמד, שדין שבועת הפיקדון נוהג גם בקדשים קלים, [שם
הפקיד האחד אצל חברו בהמת קדשים קלים שלו, והכחיש הנפקד, ואמר, אין לך בידי
כלום, ולאחר מכן הודה שנשבע על שקר, משלם קרן וחומש ומביא אשם], שלענין זה
גם קדשים קלים נחשבים כממונו.

ושנינו ברייתא, בה אמר בן עזאי, אלו קדשים קלים בכלל הכתוב הזה שיש
בהם שבועת הפיקדון.

- לדעת תנא קמא אמר בן עזאי, שהכתוב הזה לימד על השלמים שהם בכלל
שבועת הפיקדון.

- ולדעת אבא יוסי בן חלפתא אמר בן עזאי, שהכתוב הזה לימד על הבכור
בלבד שהוא בכלל שבועת הפיקדון.

ויש שני לשונות בגמרא, היאך להעמיד מחלוקת זו:

א. ללשון ראשון בגמרא, ביאר רבי יוחנן, שלדעת תנא קמא, לא בא בן עזאי
לומר שהכתוב מדבר דווקא בשלמים ולא בבכור, שהרי שלמים קדושתם
גדולה מקדושת בכור, שהשלמים טעונים סמיכה ונסכים⁷, ויש בהם תנופת
חזה ושוק, מה שאין כן בבכור, ואם שלמים נחשבים ממון בעלים להישבע
עליהם שבועת הפיקדון, כל שכן שבכור נחשב ממון בעלים להישבע עליו
שבועת הפיקדון⁷. ובן עזאי בא לומר רק זאת, שמעשר בהמה אינו בכלל דין

² פירוש, אין צריך להביאו, כדמפרש בפרק אלו קדשים, אמר רבי שמעון, מה טעם, לפי שכל
הקדשים אין להם פרנסה במקומן, פירוש, אין להם התרה אלא במקדש, חוץ מן הבכור ומעשר
שיש להם פרנסה במקומן, פירוש שנאכלין במומן ... [תוס'].

³ ורבי עקיבא פליג עליה בפרק אלו קדשים בתמורה, ואמר אפילו דיעבד לא יקרבו, דדריש
מהקישא, מקום שאי אתה מביא מעשר שני אי אתה מביא בכור. ואם תאמר, ואמאי קאמר
ואליבא דרבי שמעון, כל שכן אליבא דרבי עקיבא דאמר לא יקרבו דהוי ממונו. ויש לומר דמוקי
לה כרבי שמעון משום דדומיא דשלמים קתני, דקריבים. ועוד יש לומר דעל כרחך לא מתוקמא
כרבי עקיבא מדמצריך קרא לרבוויי שהוא ממון בעלים. [תוס'].

⁷ מנחת נסכים שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש כדמפרש במנחות. [רש"י].
⁷ ובבכור בחוצה לארץ קאמר, דכיון דלאו להקרבה קאי, לא זכו ליה משלחן גבוה, דלא חזי לגבוה.

"יִפֹּשׂ פִּי תְּהִטָּא וּמְעַלָּה מַעַל בְּה' וְכַחַשׁ בְּעֵמִיתוֹ בְּפִקְדוֹן אוֹ בְתִשּׁוּמָת יָד אוֹ בְגָזל אוֹ עֶשֶׂק אֶת
עֵמִיתוֹ" (ויקרא ה' כ"א), לומר שמדובר גם במכחש בה' ובעמיתו, כלומר שהוא
מכחש בדבר שיש בו גם לה' וגם לעמיתו, ואלו קדשים קלים שהם קדושים,
ונחשבים גם ממון חברו.

המקדש בחלקו

אחד מהקניינים שבהם האשה מתקדשת, הוא קנין כסף, שהאיש נותן לאשה
פרוטה או שווה פרוטה השייכים לו.

ומבואר במסכת קידושין, שכהן החולק עם אחיו הכהנים את המגיע לכהנים
מהקרבתו, בין בקדשי קדשים ובין בקדשים קלים, אותו חלק אינו נחשב
ממון שלו, שיוכל לקדש בו את האשה, אלא ממון גבוה הוא, ואם קידש בו
אשה, אינה מקודשת.

ואמרו, שדין זה, הוא גם כדעת רבי יוסי הגלילי, שאמר, קדשים קלים ממון
בעלים הוא, שלא אמר רבי יוסי הגלילי כן אלא בבהמת קדשים קלים קודם
שחיטתה, שאחריותה עליו, ואם תמות עליו להביא אחרת, אבל אחר שחיטה,
מודה רבי יוסי הגלילי, שמעתה השלמים ממון גבוה הם, וכל אחד שזוכה בהם
חלקו, [כהנים בחזה ושוק, ובעלים בשאר בשר], הרי הוא כזוכה בו משלחן גבוה,
כלומר הרי הוא כאוכל על שלחנו של הקב"ה, ואין זה כממון שלו שיוכל לקדש
בו אשה.

בכור ביד כהן

בכור בהמה טהורה ממתנות כהונה הוא. וכשהבכור תם, ובית המקדש קיים,
הכהן המקבלו, מביאו להקריב במזבח, ואוכל את בשרו. וכשאין בית המקדש
קיים ממתין לו עד שיפול בו מום⁸. ובכל זמן כשהבכור בעל מום הכהן שחטו
בכל מקום ואוכל את בשרו.

ומבואר במסכת מעשר שני, שכשהן מקבל בכור תם חי, יכול הוא למוכרו
לכהן אחר, ויהיה ביד האחרון, עד שיפול בו מום, אבל אם נשחט הבכור ביד
הכהן הראשון, נאסר בהנאה, ואינו יכול למכור את בשרו. וכשהן מקבל בכור בעל
מום, יכול למוכרו חי או שחוט שכן בכור בעל מום מותר לשחטו ובשרו נאכל.
ובין תם חי, ובין בעל מום חי או שחוט, ממון כהן הוא, ויכול לקדש בו את
האשה.

ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבון, שכשאמרו שבכור תם חי נחשב ממון
בעלים לקדש בו את האשה, לא אמרו כן אלא בזמן הזה, שמאחר שהבכור
אינו עומד להקרבה, אלא ליפול בו מום ולהישחט במדינה, נחשב ממון כהן,
אבל בזמן שבית המקדש קיים, שבכור תם עומד להקרבה, אינו נחשב ממון
כהן.

ואמר רבינא, שכמו כן, כשאמר רבי יוסי הגלילי לענין בכור בזמן שבית
המקדש קיים, שהוא נחשב ממון בעלים, ונשבעים עליו שבועת הפיקדון, לא
אמר כן אלא בבכור בחו"ל, וכדעת רבי שמעון, שאמר, שלכתחילה אין מביאים

⁸ אבל לשחטו בלא מזבח לא יוכל, שקדשים הראויים להקרבה הנשחטים בחוץ נאסרים בהנאה,
ויהא טעון קבורה. גני רש"י.

וכשהוא בעל מום, שוחטו במדינה, ובכל אופן לבעליו הוא, ואינו ממתנתו כהונה.

ונאמר בו במעשר "לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו ואם המיר ימירנו ויהיה הוא ויתמונתו יתקן קדש לא יגאל" (ויקרא כ"ז ל"ג), ולמדו בגזרה שווה מחרמים, שנאמר בהם גם כן, "לא ימיר ולא יגאל" (ויקרא כ"ז כ"ח), שכשם שבחרמים מכירה אסורה כגאולה כך במעשר מכירה אסורה כגאולה, ומכאן שהמעשר אינו נמכר כלל, לא חי ולא שחוט, לא תם ולא בעל מום.

דברי רבא בביאור משנתנו, "נכסים שאין בהם מעילה", נכתבו לעיל בשלהי דף י"ב.

שור שדחף שור לבור

כששור של אחד דחף שור של שני לבורו של שלישי נמצא שניזוק השור הנופל על ידי השור הדוחף ועל ידי הבור.

ולעניין חיובו של השור הדוחף, הכל מודים שאין להטיל על בעליו אלא חצי מחיוב הנזק, כי נעשה הנזק בשותפות עם הבור, ואף על פי שאי אפשר לגבות את תשלום שאר הנזק מבעל הבור. ולכן, אם היה השור הדוחף תם, משלם רביע נזק מגופו, [שזהו חצי מהנזק המוטל עליו], ואם היה השור הדוחף מועד, משלם מחצה נזק מהעלילה, [שזהו כל הנזק המוטל עליו].

ולעניין חיוב בעל הבור, נחלקו חכמים ורבי נתן. לדעת חכמים, אין לחייב את בעל הבור כלל, אף על פי שבבורו נמצא הנזק, [שנאמר, "ונפל שמה", ללמד שאין בעל הבור חייב בנזקיו, אלא כשנפל בו הניזק מעצמו, ולא כשדחפוהו לבור], ואף על פי שאי אפשר לגבות את תשלום כל הנזק מבעל השור, אין בכך כלום [=כי ליכא לאשתלומי מהאי לא משתלמא מהאי]. ולדעת רבי נתן, אין בעל הבור פטור מתשלומי הנזק, אף על פי ששור אחר דחף את השור הזה לתוכו, וכל מה שאי אפשר לגבות מבעל השור, ישלם בעל הבור. וכי ליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי], ולכן אם היה השור תם, שבעליו משלם רביע, בעל הבור ישלם שלושה רבעים, ואם היה השור מועד, שבעליו משלם מחצה, בעל הבור ישלם מחצה.

כן פירשו כאן רש"י ותוס'. ותוס' הביאו פירוש נוסף בשם רש"י שבה נחלקו חכמים ורבי נתן. לדעת חכמים, אין להטיל את תשלומי הנזק, אלא על בעל השור, כי השור לבדו עושה את כל הנזק, ולכן אם השור תם, משלם מחצה כדין שור תם, ואם הוא מועד, משלם הכל. ולדעת רבי נתן, יש להטיל את תשלומי הנזק על בעל השור ועל בעל הבור, כי הנזק בא על ידי שניהם, ולכן אם השור מועד, כל אחד משלם מחצה, ואם השור תם, שאינו משלם אלא מחצית חיובו, שהוא רביע הנזק, בעל הבור משלם את כל השאר, כי בו נמצא הנזק, וכל שאי אפשר לגבות מהשור, גובים מבעל הבור.

שור תם של שלמים שהזיק

שור תם של שלמים שהזיק, אין לגבות תשלומי חצי הנזק שמתחייבים בעליו, אלא מגופו של שור, כדין כל שור תם שהזיק. וקודם שקרב אי אפשר לגבות ממנו כלום שהרי צריך להקריבו. אבל אחר הקרבתו יכולים לתת לניזק

שבועת הפיקדון¹, שקדושת מעשר גדולה מקדושת בכור, שמעשר בהמה אינו נמכר כלל, ואם כן אינו נחשב ממון בעלים, ואין נשבעים עליו. ולפי זה, לדעת אבא יוסי בן חלפתא, בא בן עזאי לומר, שהכתוב מדבר בבכור בלבד, שהוא הקל ביותר.

ב. ולדברי רבינא, ביאר רבי יוחנן, שלדעת אבא יוסי בן חלפתא, לא בא בן עזאי לומר שהכתוב מדבר דווקא בבכור ולא בשלמים, שהרי בכור קדושתו גדולה מקדושת שלמים, שהבכור קדושתו מרחם אמו, ואם בכור נחשב ממון בעלים להישבע עליו שבועת הפיקדון, כל שכן שלמים נחשב ממון בעלים להישבע עליהם שבועת הפיקדון. ובן עזאי בא לומר רק זאת, שמעשר בהמה אינו בכלל דין שבועת הפיקדון, שקדושת מעשר גדולה מקדושת בכור, כפי שיתבאר בעזה"י בסמוך, ומעשר בהמה אינו נחשב ממון בעלים לענין זה, ואין נשבעים עליו. ולפי זה, לדעת תנא קמא, בא בן עזאי לומר, שהכתוב מדבר בשלמים בלבד, שהם הקלים ביותר.

אולם הקשו על דברי רבינא אלו, שכן מלשון אבא יוסי שאמר, "לא אמר בן עזאי אלא על הבכור בלבד", משמע שבבכור בלבד העמיד את הכתוב, ולא בדברים אחרים, ורק בכור הוא בכלל דין שבועת הפיקדון.

רבינא	לשון ראשון	
רק שלמים	בכור וכל שכן שלמים אבל מעשר לא	תנא קמא
לא	בכור וכל שכן שלמים אבל מעשר לא	אבא יוסי

מכירת בכור

כבר נתבאר, שבכור בהמה טהורה ממתנות כהונה הוא, כלומר כל שנולד לו בכור בהמה טהורה בעדרו, נותנו לכהן, וכשהבכור תם, ראוי הוא להקרבה, והכהן מקריבו במקדש, ואוכל את בשרו, וכשיש בו מום, הכהן שוחטו במדינה, ואוכל את בשרו.

ונאמר בו בבכור תם "אף בכור שור או בכור פֶּשֶׁב או בכור עז לא תִּפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֵת דָּמָם תִּזְרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ וְאֵת הַלֶּבֶם תִּקְטִיר אִשָּׁה לְרִיחַ יְיָ לֶחֶם" (במדבר י"ח י"ז), ללמד שאין לו פדיון להוציאו לחולין, להיות נמכר באיטליה ולהישקל בליטרא כשאר בשר.

אבל הבכור נמכר, שיהא לוקח אוכלו בקדושתו, כשהוא תם, נמכר חי בלבד², וכשהוא בעל מום, נמכר חי או שחוט.

מכירת מעשר בהמה

מעשר בהמה, הוא מה שאדם מפריש מעדרו אחד מעשרה, ככתוב, "וְכָל מַעְשֵׂר בְּקָר וצֹאן כָּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשֶּׁבֶט הַעֲשִׂירִי יִהְיֶה קֹדֶשׁ לַיהוָה" (ויקרא כ"ז ל"ב), וכשהמעשר תם, הבעלים מעלה אותו ומקריבו כשלמים, ואוכל את בשרו,

[רש"י].

¹ שאף על פי שהוא קרב שלמים, כדאמרינן בפרק בתרא דבכורות, אפילו הכי לא היו מחיים ממון בעלים כשלמים. [רש"י].

² אבל אם נשחט אסור בהנאה כשחוטו חוץ.

לחמו, אלא על הבעלים מוטל להביא את הלחם, והניזק אוכל את הבשר לתשלומי הנזק, והבעלים אוכלים את הלחם, שלא הזיקו, שאינם מגוף השור, ואין לניזק לגבות מהם הנזק.

חיוב תשלומי נזק בנכסים שהם של בני ברית

מבואר במשנתנו, שאין המזיק חייב לשלם, אלא כשהזיק נכסים של בני ברית, והכוונה לנכסי ישראל, להוציא נכסי נוכרים, שאם הזיקם, פטור מלשלם. ואף שענין זה מפורש במשנה בפרק רביעי (דף ל"ז), "שור של ישראל שנגח שור של נוכרי פטור מלשלם", במשנתנו שנו עיקר דין זה, ושם חזרו ופירשוהו.

חיוב תשלומי נזק בנכסים המיוחדים

מבואר במשנתנו, שאין המזיק חייב לשלם, אלא כשהזיק "נכסים המיוחדים". ונאמרו כמה ביאורים, אלו נכסים נחשבים נכסים מיוחדים, ואלו אינם נחשבים כן, ופטור מלשלם מה שהזיק אותם.

א. ידוע מי הבעלים של המזיק.

לדברי רב יהודה, כששנה התנא שחיוב תשלומי נזק נאמר רק ב"נכסים המיוחדים", בא למעט חיוב תשלומים במקום שאין אנו יודעים שורו של מי הזיק, כגון שהיו עם השור הניזק כמה שוורים של כמה בני אדם, ואין אנו יודעים שורו של מי הזיקו, וכל אחד מבעלי השוורים אומר, לא שורי הזיק, אלא שורך הזיק.²

ואף שענין זה מפורש במשנה בפרק שלישי (דף ל"ה), "היו שנים רודפים אחר אחד", כלומר שני שוורים של שני בני אדם היו רודפים אחר שור של אדם אחד, "זה אומר שורך הזיק, וזה אומר שורך הזיק, שניהם פטורין". במשנתנו שנו עיקר דין זה, ושם חזרו ופירשוהו.

ב. נכסים שיש להם בעלים.

במתניתא מבואר, שכששנה התנא שחיוב תשלומי נזק נאמר רק ב"נכסים המיוחדים", בא למעט חיוב תשלומים בנכסי הפקר שאין להם בעלים.

ולא דיבר התנא באופן שנגח שור שיש לו בעלים את שור של הפקר, כי באופן הזה, דין פשוט הוא שאין כאן חיוב תשלומים, שהרי אין לניזק בעלים, ומי יתבע נזקו.

אלא כשנגח שור של הפקר את שור שיש לו בעלים, וקדם אחר וזכה בשור של הפקר, אין אומרים, כשהזיק השור בעודו הפקר, נשתעבד גופו לתשלום הנזק, ויש לניזק לגבות ממנו הנזק, אלא כשהזיק בעודו הפקר, אין עליו חיוב תשלומים כלל, ושני שקדם וזכה בו, הרי הוא שלו.

ובמשנה פירש רש"י כפי הביאור הזה.

ג. שיהא של בעליו משעת נגיחה עד שעת גמר דין.

לדברי רבינא, כששנה התנא, שחיוב תשלומי נזק נאמר רק ב"נכסים המיוחדים", כוונתו שיהיו הנכסים מיוחדים למזיק משעת הנגיחה, ועד שעת

מבשרו, שיאכל ממנו, ויחשב הדבר כתשלום הנזק.

ואמר רבי אבא, שכשמשלמים לניזק חצי נזקו מבשר השלמים, אין משלמים לו אלא כפי החלק הראוי להינתן מהבשר, ולא יותר, ואין נותנים לו מהבשר כפי החלק הראוי לו מכל השור. כגון כשהיה השור המזיק שווה מאתיים, ונגח שור שווה מאתיים, אם היה שור זה חולין, חציו היה ניתן לניזק כתשלום חצי הנזק, ועכשיו שהוא שלמים, לא יקבל הנזק אלא חצי מהבשר, והחצי שהיה ראוי לו מהאמורים, יפסיד, ולא יקבל מהבשר יותר ממחצה, להשלים לו את המחצה הראוי לו מהאימורים.

והנה לעיל נתבאר, שנחלקו חכמים ורבי נתן, בדין שור ובור שהזיקו שור אחר, האם גובים מבעל הבור מה שאי אפשר לגבות מבעל השור או לא. ואמרו, שדברי רבי אבא יש לקיימם הן לדעת חכמים והן לדעת רבי נתן.

לדעת חכמים, אין גובים מבעל הבור מה שאי אפשר לגבות מבעל השור. ולכאורה אותה סברא יש לענין שור שלמים שנגח, שאין לגבות מהבשר מה שאי אפשר לגבות מהאימורים. אלא שיש לחלק, שכן שור ובור הם שני דברים, ולכן לא יגבו מזה גם מה שאי אפשר לגבות מזה, אבל בשר ואימורים הם גוף אחד, והיה מקום לומר, שמאחר שהכל גוף אחד, אם אי אפשר לגבות מחלק, זה יגבו מחלק זה. ולכן הוצרך רבי אבא ללמד שאין לחלק כן, וגם כששני הדברים הם גוף אחד, ואי אפשר לגבות מזה, אין גובים מזה.

ולדעת רבי נתן, מה שאי אפשר לגבות מבעל השור, גובים מבעל הבור. ולפי אותה סברא היה מקום לומר, שכששור שלמים נגח, יגבו מהבשר מה שלא היו יכולים לגבות מהאימורים. ולימד רבי אבא, שאין הדבר כן, שלא אמר רבי נתן לגבות מבעל הבור כל מה שאי אפשר לגבות מבעל השור, אלא משום שהניזק נמצא בבור, ואם כן, טעם הגון הוא לחייב את בעל הבור בכל הנזק, ולכל הפחות כל מה שאי אפשר לגבות מבעל השור, יגבו מבעל הבור, אבל לענין אימורים ובשר, אין שום סברא שיוכלו לגבות מהבשר נזק המוטל על האימורים.

כן ביאור הסוגיה כפי פירושו הראשון של רש"י. וכתב פירוש נוסף, שלדברי רבי אבא, גובים מבשר השלמים גם כנגד האימורים.

תודה שהזיקה

המביא קרבן תודה, מביא עמו ארבעה מינים של לחמים, שנאמר, "וְהִקְרִיב עַל זֶבַח הַתּוֹדָה (א) חֲלוֹת מִצּוֹת בְּשֶׁמֶן (ב) וְרִקְיָקִי מִצּוֹת מִשְׁחִים בְּשֶׁמֶן (ג) וְסֻלֹת מִרְבֵּבֶת חֲלוֹת בְּשֶׁמֶן. (ד) עַל חֲלוֹת לֶחֶם חֲמִצִּי" (ויקרא ז' י"ב-א), מכל מין של לחם מביא עשרה לחמים, סך הכל ארבעים לחמים, אחד מכל מין ניתן לכהן ככתוב, "וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל קֶרְבָּן תְּרוּמָה לַה' לִפְנֵי הַזֶּרֶק אֶת יְדֵם הַשְּׁלָמִים לוֹ וְהִקְחָ" (ויקרא ז' י"ד), ושאר תשעה לחמים מכל מין נאכלים לבעלים.

וכבר נתבאר, שבהמת שלמים שנגחה והזיקה, גובים חצי נזק מהבשר, וכן הדין לענין תודה שנגחה והזיקה, הניזק אוכל את בשרה כנגד חצי נזקו.

ואמר רבא, שגם כשהניזק אוכל את הבשר^א, הבעלים מביאים את הלחמים, ואין לומר, מאחר שהלחם הוא הכשר הקרבן, האוכל את בשרו הוא יביא את

² ומיוחדין דמתניתין הכי משמע, שיהו כל נכסים שהזיקו מיוחדים לאדם אחד, שאין בהם ספק. [רש"י].

^א אף על גב דרבא מפרש מתניתין דין מעילה, ולא אוקי מתניתין כרבי יוסי הגלילי, על כרחך הכא איירי לרבי יוסי הגלילי. [תוס'].

הוא עומד, ואינו נמשך אחר הקודמים, ובא ללמד חיוב בדבר נוסף שלא נתבאר עד עתה, ויתבאר בעזה"י בסמוך.

ובדף י"ד יתבאר בעזה"י, באיזה חצר שותפים נחלקו בה החכמים הללו, אם חייבים בה על שן ורגל, האם בחצר שיש לכל אחד רשות להכניס בה מה שירצה, או בחצר שיש לכל אחד רשות להכניס בה פירות בלבד.

כשהזיק חב המזיק

נתבאר, שלדברי רבי אלעזר, סיום המשנה, "כשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ", אינו נמשך אחר הדין הקודם, אלא עומד לעצמו, ללמד חיוב בדבר נוסף שלא נזכר עד עתה".

ואמרו, שלפי דעת שמואל, שנוקי קרן לא נזכרו במשנה בארבעה אבות המפורשים בתחילת המסכת, שלדעתו "מבעה" זה שן, ו"שור" זה רגל, וקרן לא נזכרה, מה ששינו במשנה זו, "וכשהזיק חב המזיק", בא ללמד על נזקי קרן שחייב בהם".

ולפי דעת רב, ש"שור" הנזכר בארבעה אבות, כולל קרן שן ורגל, מה ששינו במשנתנו, "וכשהזיק חב המזיק כו", בא ללמד על ארבעה שומרים, [שומר חיינס. ושואל. נושא שכר. ושוכר], שהזיקה בהמה ברשותם, שהם חייבים לשלם באופנים שיתבארו בעזה"י בהמשך.

שומר שהזיקה בהמה ברשותו

אחד מארבעה שומרים, [שומר חיינס, ושואל, נושא שכר, ושוכר], שקבל בהמה לשמור, והזיקה בהמה שקיבל לשמור את הבהמה שלו, דין פשוט הוא שאין הבעלים של הבהמה חייב לו כלום, שהרי אם היתה הבהמה הזו מזיקה אחרים, השומר היו צריך לשלם את הנזק, שהרי קיבל עליו את שמירתה, והוא הדין כשהזיקה הבהמה הזאת את הבהמה שלו, מאחר שעליו מוטל לשמור את הבהמה המזיקה, ההפסד שלו.

ואם הזיקה הבהמה של אחד השומרים הללו את הבהמה שקיבל לשמור. כשבהמת שואל הזיקה את הבהמה ששאל, דין פשוט הוא, ששואל משלם נזק שלם, אפילו אם היתה בהמתו המזיקה שור תם, שכן השואל מתחייב בתשלומי השאלה גם כשניזוקה באונס, ואם כן, כשם שאם היה שור אחר תם מזיק את הבהמה השאולה, היה השואל מתחייב לשלם לבעלים כולה, [ויגבה מהנוגח חצי נזק], כך כשבהמת השואל עצמו הזיקה את הבהמה ששאל, עליו לשלם לבעלים דמי כולה. וכן דין שאר שומרים אם פשעו בשמירתם, ישלמו לבעלים נזק שלם, בין אם היה שורם תם, ובין אם היה מועד. ואם לא פשעו בשמירה, ובאונס ארע הדבר, בזה יהא חילוק אצל שאר שומרים, שאם שורם תם, ישלמו חצי נזק, ואם הוא מועד, ישלמו נזק שלם.

העמדה בדין וגמר דין, אבל אם אחר הנגיחה, קודם שנגמר דינו, הקדישו בעלים את השור או הפקירוהו, שוב אין כאן תשלומים.

ומבואר בברייתא, שכן הוא הדין, שכך שנינו, יתר על כן אמר רבי יהודה, אפילו נגח ואחר כך הקדיש, נגח ואחר כך הפקיר, פטור, שנאמר, "ואם שור נגח הוא מתמל שלשם והועד בבעליו ולא ישמרנו והמית איש או אשה השור יסקל ונגם בעליו יומת" (שמות כ"א כ"ט), משמע שיהא לו בעלים אחד, משעת שמעידים בו, ועד שעת סקילה, שהיא שעת גמר דין".

חוץ מרשות המיוחדת למזיק

ממון המזיק ברשות בעליו, כגון שנכנס שור של שמעון לחצר ראובן, ונגח שור של ראובן את שור שמעון הנכנס לשם, ראובן פטור מלשלם, כי אומר לשמעון, תורך ברשותי מאי בעי [=מה עושה שורך ברשותי].

שן ורגל בחצר השותפים

כבר נתבאר בתחילת המסכת, שמי שהזיקה בהמתו בשן ורגל ברשות הרבים פטור, שנאמר בנזקים אלו "ובער בשדה אחר", ללמד, שאינו חייב אלא כשנכנסה הבהמה לרשות הניזק והזיקה שם.

ונחלקו חכמים, מה הדין בחצר השותפים, כשבהמת אחד השותפים הזיקה את ממון חבירו בשן ורגל.

לדברי רב חסדא אמר אבימי, גם בחצר השותפים חייב הכתוב על נזקי שן ורגל, שכשאמר הכתוב, "ובער בשדה אחר", לא מיטע אלא רשות הרבים, שאינה של אחד, אבל חצר השותפים נחשבת "שדה אחר", וחייבים בה על השן ועל הרגל".

ומשנתנו כך היא מתבארת, "חץ מרשות המיוחדת למזיק" שפטור, [כפי שנתבאר שאומר לו שורך מה עושה ברשותי]. "ורשות הניזק והמזיק" כלומר חצר השותפים כך הוא דינה, "כשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ".

ולדברי רבי אלעזר, בחצר השותפים פטור מתשלום נזקי שן ורגל, שכשאמר הכתוב "ובער בשדה אחר" דיבר רק בשדה שאינה שלו כלל, אבל חצר השותפים שיש לו חלק בה אינה נחשבת "שדה אחר", ופטור בה על השן ועל הרגל.

ומשנתנו כך היא מתבארת, "חץ מרשות המיוחדת למזיק" שפטור, [כפי שנתבאר שאומר לו שורך מה עושה ברשותי]. "ורשות הניזק והמזיק", כלומר חצר השותפים, גם כן פטור בה⁷, כמו בכל הדברים הנזכרים במשנה עד כאן. "וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ", ענין זה בפני עצמו

⁴ נראה דלאו מ"והועד" קדריש, דהאי "והועד" לא איירי בעדות שעושין לסקלו, כי אם לייעוד, אלא מסיפא דקרא קדריש, דכתיב והשור יסקל. וכן משמע לישנא, דפריך והא השור יסקל בגמר דין הוא דכתיב. [תוס'].

² וכל שכן על הקרן ותולדותיו, דהא אפילו ברשות הרבים נמי חייב. [רש"י].

³ ובשן וברגל קאמר, דבקרן לא אצטריך למימר, דהא ברשות הרבים, דיש לשניהם רשות בה, נמי חייב, אלא בשן ורגל קאמר, וקא משמע לן דלאו כרשות הרבים דמיא. [רש"י].

⁷ בשן וברגל... אבל קרן חייב, דלא גרע מרשות הרבים. [רש"י].

וכל זה, כשהשומר קיבל עליו שמירת הבהמה לגמרי, שלא תוזק ולא תזיק. אבל כשקיבל עליו שמירת גופה בלבד, כלומר שלא תוזק, ולא קיבל עליו לשמור עליה שלא תזיק. מעתה אם הזיקה בהמה זו את בהמת השומר^א או בהמה אחרת, הבעלים שלה משלם לשומר או לבעלים של הבהמה האחרת את הנזק^ב, כשהיתה תמה הוא משלם חצי נזק, וכשהיתה מועדת משלם נזק שלם.

דף י"ז

ממונו שהזיק לאונסו

מי ששמר על בהמתו כראוי, שנתנה בדיר שכתליו בריאים, וארע דבר אונס, שנשברו הכתלים מעצמם בלילה, או שפרצו לסטים את דלת הדיר בלילה, ויצאה הבהמה והזיקה, הרי זה פטור, כי אונס הוא בכך, ולא היה לו מה לעשות למנוע את הנזק, וענין זה יתבאר בעזה"י בפרק הכונס.

חצר השותפים שנחלקו אם חייבים בה על שן ורגל

בדף י"ג נתבאר שנחלקו רב חסדא ורבי אלעזר אם חייבים על שן ורגל בחצר השותפים.

ורב יוסף שנה ברייתא, בה מבואר כדברי רב חסדא, שבחצר השותפים חייבים בה על שן ורגל, שכך שנינו, "חצר השותפים והפונדק^א חייב בהן על השן ועל הרגל", ואינם כרשות הרבים הואיל ואין המקום מיוחד לכל בני רשות הרבים אלא לשותפים או לבני הפונדק ששילמו שכר ללון שם נחשב המקום כשדה אחר.

אולם מצינו ברייתא אחרת, כדברי רבי אלעזר, שבחצר השותפים פטורים על נזקי שן ורגל, שכך שנינו בברייתא, "ארבעה כללות היה רבי שמעון בן אלעזר אומר בנזיקין", ואחד מהם, "כל שהוא רשות ... לזה ולזה, כגון חצר השותפים והבקעה, פטור בה על השן ועל הרגל", שאינה נחשבת כשדה אחר.

ואמרו, שיש ליישב את שתי הברייתות הללו, שלא תהא ביניהן מחלוקת. הברייתא בה מבואר שחצר השותפים פטורים בה על שן ורגל, מדברת בחצר שמייוחדת לפירות ולשוורים, כלומר שיש לשני השותפים רשות להכניס בה גם פירותיהם וגם בהמותיהם, ולפיכך כשהבהמה של זה נכנסת ואוכלת מפירות של זה, או דורסת עליהן, אין להחשיב אותה כאוכלת ודורסת "בְּשֵׁדָה אַחֵר", שהרי חצר זו של בעליה לענין כניסתה לכאן, ולכן פטור בה על השן ועל הרגל. וכן יש לדייק מתוך הברייתא, שנקטה, "חצר השותפים והבקעה", ובקעה היא מקום

^א איפכא לא מצי למימר, כגון דאזיקה תורא דשואל לתורא דמשאיל, וכגון שקבל עליו שמירת נזקיו ולא קבל עליו שמירת גופו, דמילתא דלא שכיח הוא. ואף על גב דבהכיר בו שהוא נגחן אמרינן ... סתמא דמילתא דלא אזיל איהו ומזיק אחריני קביל עליה, דאתו אחריים ומזיקי ליה לדידיה לא קביל עליה, בשואל לא שייך למימר הכי, דסתמא שואל קבל עליה שמירה מעולה. [תוס']

^ב ואם תאמר כיון דלא קביל עליה פשיטא דתם משלם חצי נזק ומועד משלם נזק שלם. ויש לומר דסלקא דעתך, דשמירת נזקין דעלמא לא קביל, אבל אנוקין לתורא דשואל גופיה סלקא דעתך שקבל, ולפיטר משאיל. [תוס']

^ג בית גדול שרגילין אורחים ואכסנאין ללון בו. [רש"י].

שמותרים להכניס בה גם פירותיהם וגם בהמותיהם^א. והברייתא בה מבואר שחצר השותפים חייב בה על שן ורגל, מדברת בחצר שמייוחדת לפירות ולא לשוורים, כלומר שיש לשני השותפים רשות להכניס בה פירותיהם בלבד ולא בהמותיהם, ולפיכך כשהבהמה של זה נכנסת ואוכלת מפירות של זה, או דורסת עליהן, יש להחשיב אותה כאוכלת ודורסת "בְּשֵׁדָה אַחֵר", שהרי חצר זו אין לבעליה רשות להכניסה לכאן, ולכן חייב בה על השן ועל הרגל. וכן יש לדייק מתוך הברייתא, שנקטה, "חצר השותפים והפונדק", ופונדק הוא מקום שמותרים להכניס בו פירות בלבד ולא בהמות^ב.

וכשמע רב אחא דברים אלו, אמר, שמא כשם שאין מחלוקת בין הברייתות, כך אין מחלוקת בין רב חסדא ורבי אלעזר. רב חסדא דיבר בחצר שותפים המיוחדת לפירות ולא לשוורים, ולכן חייב בה על שן ורגל. ורבי אלעזר דיבר בחצר שותפים המיוחדת לפירות ולשוורים, ולכן פטור בה על שן ורגל. ואמר רבינא, שאכן אפשר שכן הדברים, ואין מחלוקת בין רב חסדא ורבי אלעזר.

עוד אפשר, שאמנם בחצר המיוחדת לפירות ולשוורים, אין מחלוקת בין רב חסדא ורבי אלעזר, ושניהם מסכימים שפטור בה על שן ורגל, שמאחר שיש למזיק רשות להיכנס לשם, אין זה "ויבער בְּשֵׁדָה אַחֵר", ופטור. אבל נחלקו בשדה המיוחדת לפירות ולא לשוורים. דעת רב חסדא, שמאחר שאין למזיק רשות להכניס לשם בהמותיו, לגבי בהמותיו החצר נחשבת "שדה אחר", וחייב בה על השן ועל הרגל^א, [וזו היא סברת אביי]. ולדעת רבי אלעזר, מאחר שיש למזיק רשות להכניס לשם פירותיו, אין להחשיבה אצלו כשדה אחר גם לענין הכנסת בהמותיו, ופטור בה על השן ועל הרגל, [וזו היא סברת רבי זירא].

ארבעה כללות היה רשב"א אומר בנזקין

שנינו בברייתא, ארבעה כללות היה רבי שמעון בן אלעזר אומר בנזקין.

א. כל שהוא רשות לניזק ולא למזיק, כלומר אם היה הנזק ברשות הניזק, המיוחדת לניזק לבדו ולא למזיק, המזיק חייב בה נזק שלם בכל מה שהזיק, כלומר לא רק על נזקי שן ורגל וקרן מועדת משלם נזק שלם, אלא אף על נזקי קרן תמה משלם נזק שלם. וזה כדעת רבי טרפון שאמר, משונה קרן בחצר הניזק^א, נזק שלם משלם.

ב. כל שהוא רשות למזיק ולא לניזק, כלומר אם היה הנזק ברשות המזיק, המיוחדת למזיק לבדו ולא לניזק, המזיק פטור בה בכל מה שהזיק בממונו, כי אומר לניזק, תורך ברשותי מאי בעי.

ג. כל שהוא רשות לזה ולזה, כגון חצר השותפים והבקעה, נחשבת אצל שניהם כרשות הרבים, שהרי לשניהם יש רשות להיות בה, ולפיכך פטור בה על נזקי שן ורגל, כי אינה נחשבת כשדה אחר, אבל על הקרן ותולדותיה, כנגיפה ונשיכה ורביצה ובעיטה, אם היה המזיק תם, משלם חצי נזק, ואם היה מועד, משלם נזק שלם.

^א סתם בקעה, רועים שם שוורים. [רש"י].

^ב פונדק אינו מיוחד לשוורים, לפי ששם מונחת פרגמטיא של סוחרים, ואין מניחין ליכנס שם שוורים, שלא ידחפו ויטנפו כליהם. [רש"י].

^ג ולפי זה היה יכול רב חסדא לפרש המשנה כמו שמפרש רבי אלעזר, ויפרש רשות הניזק והמזיק במיוחדת לפירות ולשוורים, דמודה רב חסדא דפטור. [תוס'].

^ד קרן תמה וכל תולדותיה קרי משונה, הואיל ושינו את וסתן, שלא היו דרכן לכך. [רש"י].

שום כסף

שנינו במשנתנו, "שום כסף". וביאר רב יהודה, שבאה המשנה ללמד, ששומת נזיקין תהא בכסף, כלומר יש לני"ד להעריך את הנזק כמה היה, מנה או מאתים, וכך ישלם מזיק לניזק, ואין לומר שהניזק יכול את מה שהזיק בלא שומא.

וכן שנינו בברייתא, פרה שהזיקה טלית, כלומר נכנסה לרשות הניזק, ודרסה על טלית של ניזק [=נזקי שן ברשות הניזק], אין אומרים יכול הניזק את הפרה בלא אומדן בתשלום נזקו בין שווה יותר ובין שווה פחות⁷. וכן טלית שהזיקה פרה, כלומר היתה טלית מונחת ברשות הרבים, ונתקלה בה פרה והזיקה בה [=נזקי בור ברשות הרבים], אין אומרים יכול הניזק את הטלית בלא אומדן בתשלום נזקו בין שווה יותר ובין שווה פחות. אלא שמין הנזק בדמים, כלומר אומדים כמה היה הנזק, וכפי מה שהזיק ישלם⁸.

תנינא להא דתנו רבנן

כשיש דין במשנה, ומצאו כדוגמתו בברייתא, ואמרו, תנינא להא דתנו רבנן, הכוונה היא, שנינו במשנה מה ששנו חכמים בברייתא [=תנינא במתניתין להא דתנו רבנן בברייתא], ויש לנו ללמוד מכאן, שמה ששנינו בברייתא, יש לסמוך עליו.

גביית הנזק מהמזיק ומיורשיו

שנינו במשנתנו, "שוה כסף". ובארו בברייתא, שוה כסף, מלמד שאין ביי"ד נזקקים אלא לנכסים שיש להם אחריות, כלומר מקרקעות, [ולהלן יתבאר בעזה"י מדוע קרקעות נקראות "שוה כסף"].

ומסקנת הגמרא, שכן הוא כשבאים לפרוע תשלום הנזק מהיורשים אחר מות המזיק, שאם המזיק הניח קרקע ליורשיו, גובים ממנה תשלום הנזק⁹, אבל ממטלטלים שהניח אין גובים, שמטלטלים של יורשים אינם משתעבדים לתשלום חוב האב¹⁰.

ובחיי מזיק, כל אשר תחת ידו, יגבו ממנו לתשלום נזקו, ואפילו סובין, שנאמר "יְשִׁיב" (שמות כ"א ל"ד), לרבות שוה כסף ואפילו סובין.

וכמו כן אם תפס הניזק מטלטלים של מזיק בחיי מזיק, ואחר כך מת מזיק, ביי"ד מקיימים אותם בידו לגביית הנזק.

ד. כל שאינו רשות לא לזה ולא לזה, חייב בו על השן ועל הרגל נזק שלם, ועל גניחה ותולדותיה תם משלם חצי נזק ומועד משלם נזק שלם.

ועל כרחק אין הכוונה לרשות שאינה מיוחדת לאף אחד מהם, שאם כן אין לחייב בה על השן ועל הרגל, שאין זו "שדה אחר"¹¹.

ואמר שמואל לרב יהודה, שהכוונה לרשות שאינה של שניהם אלא של ניזק לבדו, וחייב בה על קרן תמה חצי נזק, שהדין האחרון הוא כדעת חכמים, האומרים, שקרן תמה משלמת חצי נזק גם ברשות הניזק. וארבע כללות שאמר רבי שמעון, שנים מהם במקום אחד, בחצר הניזק, כלל אחד כדעת רבי טרפון, וכלל אחד כדעת חכמים. [=רישא רבי טרפון וסיפא רבנן].

ורבינא אמר, שגם הדין האחרון הוא כדעת רבי טרפון, ומדובר בחצר השותפים, המיוחדת לשניהם להכניס בה שוורים, אבל מיוחדת רק לאחד מהם [ולא לשניהם] להכניס בה פירות. ובהמתו של זה שיש לו רשות להכניס בהמות בלבד הזיקה את זה שיש לו רשות להכניס בהמות ופירות. ומעתה כשהזיקה הבהמה בקרן, מאחר שיש לבעליה רשות להכניסה שם, אין להחשיב זו כקרן בחצר הניזק, שאפילו תמה משלמת נזק שלם, אלא כקרן בחצר השותפים, ותמה משלמת חצי נזק. אבל כשהזיקה בשן ורגל, מאחר שרק לניזק יש רשות להכניס שם פירותיו, הרי זה כשן ורגל ברשות הניזק, והמזיק משלם נזק שלם¹².

ולפי זה, לא אמר רבי שמעון בן אלעזר ארבע כללות, שהרי כל מה שאמר בכלל האחרון, כבר נתבאר לעיל. ענין זה שברשות השותפים קרן תמה משלם חצי נזק וקרן מועדת משלם נזק שלם, מבואר בכלל השני. וענין זה ששן ורגל בחצר הניזק משלם נזק שלם, מבואר בכלל הראשון. אלא כך אמר רבי שמעון בן אלעזר, שלושה כללות הם בארבעה מקומות. שאין כאן אלא שלושה דינים. (א) ברשות הניזק חייב בכל. (ב) ברשות המזיק פטור מכל. (ג) בחצר השותפים חייב בחצי נזק בקרן, ופטור על השן והרגל. אבל ארבעה מקומות הם, שאין דינם שוה, שיש חצר השותפים שהוא חייב בה על השן, כגון שמיוחדת לאחד לפירות ולשניהם לשוורים, שבכך לענין שן ורגל היא נחשבת כרשות הניזק, ולענין קרן היא נחשבת כרשות השותפים.

לשון המשנה, "שום כסף". שוה כסף. בפני ביי"ד. ועל פי עדים בני חורין בני ברית. והנשים בכלל הנזק. והניזק והמזיק בתשלומין, ומשנה זו שנויה בקוצר רב¹³, ודיניה יתבארו בעזה"י להלן.

¹¹ יל"ע למה לא אמרו שהכוונה לשדה של אדם שלישי, והחידוש הוא, שאף שאינה של ניזק, ואין לו רשות להכניס לשם חפציו, מאחר שעל כל פנים גם למזיק אסור להיכנס לשם, "שדה אחר" היא אצל המזיק, וחייב בה, בין כשהזיק את נכסיו בעל החצר עצמו, ובין כשהזיק נכסיו אחר שהכניס לשם חפציו בלא רשותו. ומשום שאין זו חצר הניזק, לא חייב בה רבי טרפון נזק שלם בקרן תמה.

¹² ולפי זה דברי רבינא הם היפך סברת אביי לעיל, שאמר, שכל שיש לו רשות להכניס בהמותיו, אין זה נחשב אצלו כיעור בשדה אחר, ופטור משן ורגל. [ורבינו תם גריס, לא לזה ולא לזה לשוורים, דגבי שן הויא חצר הניזק, שהזיק פירות, אבל גבי שוורים, הוי ליה קרן ברשות הרבים, כיון שלא היה להם רשות ליכנס. ולא גרסינן כמו שכתוב בספרים, ולזה ולזה לשוורים, דאם כן גבי שן לא היה לו ליחשב חצר הניזק, כיון שיש רשות לכל חד וחד להכניס שם שורו, כדמוכח לעיל. ולא בעי לאוקמא לזה ולזה לפירות ולא לשוורים דלא כרבי זירא, ועוד דלישנא לא משמע הכי. [תוס'].

¹³ עיי' לעיל דף ו' ובהערה שם, שתנא דידן תנא ירושלמי הוא, דתני לישנא קלילא.

בי"ד של הדיוטות, שאינו נקרא בי"ד.

שוה כסף

נתבאר, שכששנינו במשנתנו "שוה כסף", נתכוונו לקרקע הקרוי כן. ונאמרו כמה ביאורים מדוע הקרקע קרויה "שוה כסף".

א. מתחילה אמר רבה בר עולא, שהקרקע קרויה "שוה כסף", כי היא שווה כל כסף שיתנו עליה, שכלל בידינו, אין אונאה לקרקעות, וכל סכום שיתנו בעבורה, נחשב כשוויה^א.

והקשו על דבריו הלא עבדים ושטרות גם כן אין להם אונאה.

ב. ולפיכך אמר רבה בר עולא, שהקרקע קרויה "שוה כסף", משום שהיא נקנית בכסף בלא משיכה.

והקשו גם על דבריו אלו, הלא עבדים ושטרות גם כן נקנים בכסף^ב.

ג. ולפיכך אמר רב אשי, שהקרקע קרויה "שוה כסף", לומר, שווה היא כסף ואינה ככסף עצמו, מה שאין כן שאר דברים המטלטלים, מאחר שניתן להביאם ממקום למקום, נחשבים הם ככסף עצמו.

בפני בית דין

שנינו במשנתנו, "בפני בי"ד", ומתחילה היה נראה, שענין זה נמשך אחר הקודם לו, "שוה כסף [=קרקע] בפני בי"ד", כלומר, אין בי"ד גובים הקרקע של המזיק בתשלום הנזק, אלא כשבשעה שתבעו ניזק, היה קרקעו של מזיק בידו, אבל אם קדם מזיק, ומכר קרקעו קודם שתבעו ניזק, אין בי"ד מוציאים קרקע זו מהלקוחות.

והקשו על הדברים הללו, האם מכאן נוכל ללמוד, שכמו כן מי שלווה מעות, ומכר קרקעו קודם שתבעו מלווה, לא יגבו בי"ד קרקעות שנשתעבדו להלוואה, והלא ההלכה היא שבה מלווה ומוציא הקרקעות מהלקוחות^ב.

ומסקנת הגמרא, שהמילים "בפני בית דין" ענין הוא בפני עצמו, שבאה המשנה ללמד, שדווקא בי"ד מומחים הקרוים בי"ד, דנים דיני קנסות^א, ולא

^א שאפילו קנאן ביותר מדמיהן שתות, אין מוכר חייב להחזיר לו [רש"י]. לאו דוקא "שוה כל כסף", דיתר מפלגא יש להם אונאה, כדמשמע בפרק הזהב, אלא שוה כל כסף יותר ממטלטלי. [תוס'].

^ב שטרות דנקנות בכסף, לא איתפרש היכא. [רש"י]. ולי"ג שטרות, דאין נקנין בכסף אלא במסירה ובשטר, ואפילו בחליפין נמי צריך עיון. ובקונטרס פירש דלא אתפרש היכא שטרות נקנין בכסף. [תוס'].

^ג ותימה, אי נוקין כמלוה בשטר הוא, לא הוה ליה למימר שמע מינה כו' אלא הוה ליה למיפרך, והתנן המלוה חבירו בשטר גובה מנכסים משועבדים, ואי חשיב מלוה על פה אם כן מאי קאמר שמי מינה אין בי"ד גובין לו מהן, הא פשיטא דאין גובין, דהתנן המלוה חבירו בעדים גובה מנכסים בני חורין. ואי היא גופה קדייק שמע מינה דאין גובין לו מהן, והוה כמלוה על פה, ואף על גב דנוקין מלוה הכתובה בתורה היא, וקשה למאן דאמר דמלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמיא, אם כן אמאי אמר ליה ומכר נכסיו הוה ליה למימר שמע ינה מלוה הכתובה בתורה לאו כשטר דמיא. ומפרש רבינו תם שמע מינה ליה ומכר ליה נכסיו אין בי"ד גובין לו מהם מן התורה, דשיעבודא לאו דאורייתא, ולהכי בנוקין נמי לא גבי, דמלוה בשטר דוקא תקון רבנן דליגבי ממשעבדי, משום נעילת דלת, דאי שיעבודא דאורייתא, ובמלוה על פה מדרבנן הוא דלא גבי משום תקנת לקוחות, אם כן תיקשי הכא אמאי לא גבי בנוקין, דהכא ליכא תקנה דלקוחות, ולא דמי למלוה על פה, דהתם מאן דיוזף בצנעא יוזף, אבל מזיק לא דייק, ואית ליה קלא, וקשה למאן דאמר שיעבודא דאורייתא. [תוס'].

^ד ואף על גב דמתניתין לא איירי בקנסות למאן דאמר תנא שור לרגלו ומבעה לשינו, מכל מקום מרמז לנו התנא במתניתין אפילו במילי דלא איירי ברישא, דהכי נמי מפרש בסמוך על פי עדים, פרט למודה בקנס ואחר כך באו עדים. [תוס'].

על פי עדים

שנינו במשנתנו, שחייב נזק בא, "על פי עדים בני חורין ובני ברית".

ולדעת האומרים, מודה בדבר שיש בו חיוב קנס, כגון גנב, המתחייב כפל, והודה שגנב, ואחר כך באו עדים והעידו על כך שגנב, הרי זה פטור מקנס, המילים, "על פי עדים" באו ללמד דבר זה, שאין חיוב קנס אלא כשנתחייב מתחילה על ידי עדים.

ולדעת האומרים, שגם המודה בקנס ואחר כך באו עדים מתחייב בקנס, המילים "על פי עדים" אינם עומדים בפני עצמם, אלא נמשכים עם מה שנשנה אחרי כן, "בני חורין ובני ברית".

בני חורין בני ברית

במה ששנינו, "על פי עדים בני חורין בני ברית", למדנו, שאין מקבלים עדות, לא מעבדים, שאינם בני חורין, ולא מנוכרים, שאינם בני ברית.

דף ט"ו

והוצרך התנא ללמד שיהיו העדים גם בני חורין ולא עבדים, וגם בני ברית ולא נוכרים.

שאם היה מלמד שעבד פסול לעדות, היה מקום לומר דווקא עבד פסול, שאין לו יחס, כלומר אין הבנים מתייחסים אחר אבותיהם, ככתוב, "שְׁבוּ לְכֶם פֶּה עִם הַתְּמוֹרָה", ודרשו, עם הדומה לחמור, ומאחר שדומים לבהמה, אין לקבל מהם עדות. אבל נוכרים בני חורין, שמתייחסים אחר אבותיהם, ככתוב, "הדרימון בן טברימון בן חזאל", אינם כבהמה ויקבלו מהם עדות.

ואם היה מלמד שנוכרי פסול לעדות, היה מקום לומר, דווקא נוכרי פסול, שאינו שייך במצוות. אבל עבד, שחייב במצוות, כאשר יקבלו ממנו עדות.

והנשים בכלל הנזק

שנינו במשנתנו, "והנשים בכלל הנזק", והכוונה לכך שהאשה שווה לאיש לכל דיני נזקים, כשהזיקה חייבת לשלם, וכשהזיקו לה, חייבים לשלם לה. ובסמוך יתבאר בעזה"י מנין למדו זאת.

רוב מצוות לא תעשה נשים חייבות כמו אנשים

במסכת קידושין מבואר, שלענין מצוות עשה, נשים אינן כאנשים, ופטורות הן

^א למודה בקנס ולא באו עדים כלל, לא אצטריך, דמתניתין היא במרובה. דעל פי עצמו פטור. ולא שייך תני והדר מפרש, דאין מאריך שם יותר מבכאן. [תוס'].

^ב כן הוא ברש"י כאן. אבל בכתוב, "הַדָּד בְּן טַבְרִימֹן בְּן חֲזַאִל" (מלכים א' ט"ו י"ח)

שאם היה כתוב ענין זה רק בעונשי מצוות לא תעשה, שיש בהם קרבן לכפר, היה מקום לומר, שרק לענין זה השוותה תורה את האשה לאיש, כי חסה עליה, שתהא לה כפרה על חטאיה¹. אבל דיני ממונות, לאיש נאמרו ולא לאשה, כי האיש רגיל להיות נושא ונותן, ולא האשה. וכך דווקא ממית איש יתחייב, משום שהרג מי שחייב במצוות הרבה, אבל מי שהרג אשה, לא יתחייב.

ואם היה כתוב ענין זה רק בדיני ממונות, היה מקום לומר, שרק לענין זה השוותה תורה את האשה לאיש, כי דבר זה נצרך לאשה לקיום חייה, שאם לא תהא בכלל דינים, הכל גוזלים אותה, והיא גוזלת אחרים, והכל בדלים ממנה, אבל לשאר דברים אין האשה כמו האיש. אבל לענין כפרה על איסורים, ועונש על הריגתם, אין האישה כמו האיש שאינו חייבת במצוות כמותו.

ואם היה כתוב ענין זה רק לענין חיוב מי שהמית אשה, היה מקום לומר, שרק לענין זה השוותה תורה את האשה לאיש, שהמית אשה, מאחר שאיבד נשמה, עוון גדול עשה, וצריך הוא כפרה, וכשהמית שורו ישלם כופר, אבל לשאר דברים אין האשה כמו האיש. אבל איסורי לא תעשה ודיני ממונות, שאין בהם איבוד נשמה לאיש נאמרו ולא לאשה.

חיוב תשלומי חצי נזק של נגיחת שור תם

שור תם, כלומר שור שלא הורגל להיות נגחן, שנגח והזיק, בעליו משלמים חצי נזק מגופו, שנאמר, "וכי יגף שור איש את שור רעהו ונמת ומכרו את השור התי ונחצו את קספו וגם את המות יחצוהו"¹ (שמות כ"א ל"ח).

ונחלקו חכמים בחיוב זה של חצי נזק, אם מעיקר הדין היה ראוי להתחייב בו [=ממונא] או שהוא חיוב של קנס.

לדעת רב פפא, פלגא נזקא ממונא, כלומר, דין הוא שישלם נזק זה של נגיחת שורו, ואינו קנס, והטעם לכך, כי סתם שוורים אינם בחזקת שימור, כלומר הם רגילים לנגוח, וצריכים לשומרם, וכשנגח שורו כשלא שמרו, ראוי היה לחייב לשלם אפילו נזק שלם, אלא שהקב"ה חס עליו, שכל זמן שלא הועד שורו, ישלם רק חצי נזק, ומכל מקום כל מה שמשלם, בדין הוא משלם. ונפקא מינה, שאם הודה בכך ששורו נגח, אינו נפטר בכך מהתשלום, אלא משלם על פי עצמו, ככל חיוב ממוני שמודה בו.

ולדעת רב הונא בריה דרב יהושע, פלגא נזקא קנסא, כלומר, מעיקר הדין לא היה לו לשלם כלל נזק זה של נגיחת שורו, כי סתם שוורים בחזקת שימור, כלומר אינם רגילים לנגוח, ואין צריך לשומרם מכך, וכשנגח שורו אף שלא שמרו, ראוי היה להיפטר מלשלם שנחשב הוא כאנוס, אלא שהקב"ה קנסו, כדי שיהיה אדם שומר על שורו שלא יבוא אף לידי נזק שאינו צפוי. ונפקא מינה, שאם הודה בכך ששורו נגח, ואין עדים שמעידים על כך, הרי זה פטור מלשלם, ככל קנס, שאין אדם משלם על פי עצמו, שמודה בקנס פטור. ובהמשך יתבאר בעזה"י שנקא מינה דבר נוסף, והוא, שאין דנים זאת בבבל.

¹ ואם תאמר אם לא הוקשו לענין עונשין כלל, כל שכן דהוה חס עלה טפי, שלא היה בה עונש, ולא היתה צריכה כפרה כלל. ויש לומר דאצטריך קרא לעונשים הכתובים בהדיא בנשים, כגון עריות שיש להן כפרה. [תוס'].

² ובדף ל"ד יתבאר בעזה"י באיזה אופן הפסוק הזה מדבר.

מהרבה מצוות עשה. אך לענין מצוות לא תעשה, אין הדבר כן, ונשים חייבות בכלן כמו אנשים, [חוץ משלושה או ארבעה המבוארות שם].

ואמר רב יהודה אמר רב, וכן שנו בבית מדרשו של רבי ישמעאל, שענין זה מבואר בכתוב, "ידבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מקל חטאת האדם למעל מעל בה' ואשמה הנפש ההוא. והתנדו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו ונחמישנו יסוף עליו ונתן לאשר אשם לו" (במדבר ה' ו-ז), השוה הכתוב אשה לאיש¹ לכל עונשים שבתורה, ובכלל זה כל מצוות לא תעשה, שהעובר עליהן נענש.

לכל דיני ממונות הנשים שוות לאנשים

לעיל כבר נתבאר, שהאשה שווה לאיש לכל דיני נזקים, ומבואר, שלא רק לדיני נזקים הם שווים, אלא גם לכל דיני ממונות.

ובארו בבית מדרשו של רבי אליעזר, שענין זה מבואר בכתוב, "ואלקה המשפטים אשר תשים לפניהם" (שמות כ"א א) לפני שניהם, השוה הכתוב אשה לאיש לכל דינים שבתורה².

הממית אשה הרי הוא כממית איש

דבר נוסף שבו נשים שוות לאנשים שאין חילוק בין דינו של ממית איש לדינו של ממית אישה, וכשבן אדם הרג אחד מהם, הוא נהרג על כך, וכן כשבעל חיים הרג אחד מהם, הוא נהרג על כך, ובעליו חייב כופר.

וביארנו בבית מדרשו של חזקיה וכן שנה רבי יוסי הגלילי, שענין זה מבואר בכתוב, "ואם שור נגח הוא מתמל שלשם והועד בבעליו ולא ישמרנו והמית איש או אשה³ השור יסקלו וגם בעליו יומתו" (שמות כ"א ט), השוה הכתוב אשה לאיש לכל מיתות שבתורה.

הוצרכו שלושת הכתובים הנ"ל

נתבאר שבשלושה ענינים לימדה תורה שהאיש והאשה שווים הם. (א) להיענש על שעברו מצוות לא תעשה. (ב) לדיני ממונות. (ג) לחייב את הממית אותם.

ומבואר, שהוצרכה תורה ללמד זאת בכל שלושת המקומות הללו, ולא היה ניתן לכתוב באחד מהם, וילמדו ממנו שאר דברים בבנין אב.

¹ היינו דוקא היכא דהפרשה נאמרה בלשון זכר ... והא השוה הכתוב אשה לאיש, אבל היכא דכתיב "איש" בהדיא, ודאי התם צריך רבוי ... [תוס'].

² תימיה, הא לפנייה לא איירי אלא בכשרים לדון ... ואשה פסולה לדון, דתנן בפרק בא סימן ... כל הכשר לדון כשר להעיד, ואשה פסולה להעיד ... ויש לומר דההיא דפרק בא סימן באיש איירי, כלומר כל איש הכשר לדון כשר להעיד. [ו] ומדכתיב "והיא שפטה את ישראל" בדבורה, אין להביא ראייה דאשה כשירה לדון, דשמא היו מקבלין אותה עליהם משום שכינה. [ו] ואם תאמר בגיטין דרשינן לפנייה למעוטי הדיוטות, והכא דרשינן לרבות אשה. ויש לומר דהתם ממעט משום דלפניהם קאי אאלהים דכתיב בפרשה. [ו] ואם תאמר בלא לפנייה תיפוק ליה דבעינן מומחים מאלהים. ויש לומר דלפניהם איצטריך לכל דבר עשוי וכפייה, אף על פי שאינו דין, דבעי מומחין ... [תוס'].

³ תימיה דקרא קמא, "כי יגח שור את איש או את אשה" הוי ליה הכא לאתווי, דמקרא ד"והמית איש" דרשינן בשור שנגח ארבעה וחמשה, מה איש נזקיו ליורשיו כו', והכי איתא התם, "והמית איש או אשה" אמר רבי עקיבא, וכי מה בא זה ללמדנו, לחייב על אשה כאיש, הרי הוא אומר כי יגח שור וכי, אלא להקיש אשה לאיש, מה איש נזקיו ליורשיו כו'. [תוס'].

כדעת רב פפא.

ד. אולם דעת רב הונא בריה דרב יהושע, שהתנא של המשנה לא שנה כל החילוקים, ושייר מקצת מהם, שכן מלבד מה ששייר את החילוק הנ"ל, אם מתחייבים על פי הודאתם, שייר חילוק נוסף, והוא, חיוב כופר. **שמועד שהרג אדם, בעליו משלמים כופר. ותם שהרג אדם, אין בעליו משלמים כופר,** [ואף לא חצי כופר].

ולדעת רב פפא, לא שייר התנא בדף ט"ז שום חילוק בין חיוב תם לחיוב מועד, שכן לענין להתחייב על פי הודאת בעלים, שניהם שווים, שניהם חיוב ממון, ובשניהם בעלים מתחייבים על פי הודאת עצמם. ולענין חיוב כופר, גם כן אין חילוק בין תם למועד, שמשנתנו היא כדעת רבי יוסי הגלילי, האומר, שגם בשור תם יש חיוב כופר, וכשור תם הרג אדם, בעליו משלמים חצי כופר.³

נזקי שור בהודאת בעלים

כבר נתבאר, שחיוב ממון אדם משלם גם על פי הודאת עצמו, וקנס אינו משלם אלא על פי עדים.

ושנינו במסכת כתובות דברים שהם חיוב ממון, ואדם משלם על פי הודאת עצמו ודברים שהם קנסות, ואינו משלם אלא על פי עדים.

א. **האומר המית שורי את פלוני, מתחייב בכופר על פי הודאתו,** שהכופר חיוב ממון הוא אינו קנס.

ב. **והאומר המית שורי את שורו של פלוני, מתחייב לשלם על פי הודאתו,** שחיוב נזק חיוב ממון הוא, ואינו קנס.

- **לדעת רב פפא,** האומר, פלגא נזקא ממונא, **דינים אלו אמורים הן בשור תם והן בשור מועד.** כשהיה השור תם, הבעלים מתחייב על פי הודאתו בתשלום חצי כופר [כדעת רבי יוסי הגלילי] ובתשלום חצי נזק. וכשהיה השור מועד, הבעלים מתחייב על פי הודאתו בתשלום כופר שלם ובתשלום נזק שלם.

- **ולדעת רב הונא בריה דרב יהושע,** האומר, פלגא נזקא קנסא, **דינים אלו אמורים רק בשור מועד.** שרק כשהיה השור מועד, הבעלים מתחייב על פי הודאתו בתשלום כופר שלם ובתשלום נזק שלם. **אבל כשהיה השור תם, תשלומי חצי כופר וחצי נזק קנס הם, ואינו מתחייב על פי הודאת עצמו.** אך לא שנה התנא אופן זה, שבו אינו מתחייב על פי הודאתו, כי דיבר התנא בשור מועד בלבד.

ג. **והאומר המית שורי את עבדו של פלוני, אינו מתחייב שלושים שקלים על פי הודאתו,** שחיוב שלושים שקלים על שור שהורג עבד, חיוב קנס הוא ולא חיוב ממון.

³ ואי משום דהאי משלם כופר שלם, והאי לא משלם אלא פלגא כופר, לאו שירא הוא, דהא תני לה תם משלם חצי נזק ומועד נזק שלם וכופר בכלל. [רש"י]. ואם תאמר, אכתי ליתני דמועד משלם כופר אף כשהשור בסקילה, ותם כשהוא בסקילה פטור אפילו לרבי יוסי הגלילי, דהביאהו לבית דין וישלם לך. ויש לומר שהוא בכלל שהתם משלם חצי נזק מנופ. [] ואם תאמר אם כן מהאי טעמא אמאי לא מוקי אפילו כרבי עקיבא ... ויש לומר דאין הכי נמי " דלרבי עקיבא נמי כופר לא הוי שירור ... [] ואם תאמר ומנא ליה דאית ליה לרבי יוסי הגלילי תם משלם חצי כופר, אי משום דדריש לקמן נקי מדמי ולדות ולא דריש נקי מחצי כופר, דלמא לעולם סבירא ליה דפטור, דכשהשור בסקילה הביאהו לבי"ד וישלם לך, וכשאין השור בסקילה פטור מדבריה. ויש לומר דהא דקאמר דתם משלם חצי כופר לאו משום דשמעין ליה הכי, אלא כלומר דמצי סבר דמשלם חצי כופר ... והוא הדין דהוה מצי למימר הא מני רבי שמעון בן זומא היא, דדריש התם נקי מדמי עורו, ולדידיה נמי כופר לאו שירור הוא. [תוס'].

הניזק והמזיק בתשלומים

שנינו במשנתנו, "הניזק והמזיק בתשלומין", ומשמעות הדבר, **שגם הניזק וגם המזיק מפסידיים ממון בתשלומים,** שמזיק משלם מחצה מהנזק, וניזק מפסיד מחצה.

ולדעת רב פפא, האומר, **שפלגא נזקא ממונא,** משנתנו מובנת, שכן היה ראוי שהמזיק ישלם לניזק את כל הנזק, והקב"ה חס עליו, שישלם רק מחצה מהנזק, ונמצא ניזק מפסיד מחצה, ממה שהיה ראוי לו, ויש כאן ניזק ומזיק בתשלומים.

אך לדעת רב הונא בריה דרב יהושע, האומר, **שפלגא נזקא קנסא, בתשלומים עצמם אין ניזק מפסיד כלל,** אדרבה, לא היה ראוי לקבל כלום, ומקבל מחצה. וכששנינו, "ניזק ומזיק בתשלומים", **שמשמע שגם לניזק יש הפסד, הכוונה לפחת נבילה,** שכן הנבילה כמו שהיא בשעת הנזק, ברשות ניזק היא, ואין המזיק מתחייב אלא בהפרש בין שווי הנבלה באותה שעה, לבין ערך חצי הנזק, [כגון אם היתה בהמת הניזק שווה מאה, וכשהוזקה ונעשית נבלה היתה הנבלה שווה עשרים, אין המזיק חייב לו אלא שלושים, להשלים לו לשווי חמישים שהם חצי הנזק], ואם הסריחה הנבילה אחר כך [עד שלא היתה שווה כלום], הפסד הנבלה לניזק הוא, [ולא יהיה לו אלא שלושים⁴].

ואמנם ענין זה שפחת נבילה על הניזק, כבר נתבאר במשנה הקודמת, "חבתי בתשלומי נזקו", מלמד שהבעלים מטפלים בנבילה [כפי שנתבאר לעיל בדף י"]. אלא שלדעת רב הונא בריה דרב יהושע הוצרך התנא ללמד שתי פעמים שפחת נבילה על הניזק, פעם אחת בנזקי שור תם, ופעם אחת בנזקי שור מועד. שאם היה שונה זאת בנזקי שור תם, היה מקום לומר, דווקא כשהיה המזיק שור תם, הקלה תורה עליו, שיהא פחת נבלה לניזק, אבל כשהיה השור המזיק מועד, פחת נבלה על המזיק. ואם היה שונה זאת בנזקי שור מועד, היה מקום לומר, דווקא כשהיה המזיק שור מועד, מאחר שמשלם כל הנזק, הקלה תורה עליו, שיהא פחת נבלה לניזק, אבל כשהיה השור המזיק תם, שאינו משלם אלא חצי נזק, פחת נבלה על המזיק.

דברים שבין שור תם לשור מועד

א-ב. במשנה בדף ט"ז מבואר, שיש שני חילוקים בין תשלומי נזק של שור תם לבין תשלומי נזק של שור מועד. **שהתם משלם (א) חצי נזק (ב) מגופו,** ואם אינו שווה אפילו חצי נזק הניזק מפסיד ומקבל אף פחות מחצי נזק. **והמועד משלם (א) נזק שלם (ב) מהעלייה,** כלומר משאר ממון שבבית של בעלים.⁵

ג. והנה **לדעת רב הונא בריה דרב יהושע,** יש חילוק נוסף בין תשלומי נזקי תם לתשלומי נזקי מועד. **שתשלום נזקי קנס הם, ואינו משלם על פי הודאת עצמו. ותשלום נזקי מועד חיוב ממון גמור, ומשלם גם על פי הודאת עצמו.**

והנה מתוך כך שלא שנו חילוק זה במשנה בדף ט"ז, משמע שבאמת אין חילוק כזה בין תם למועד, ושניהם חיוב ממון, ומשלמים גם על פי הודאת עצמם

⁴ והיינו דשייד ניזק בתשלומין, שאפילו אותו קנס שזיכתה לו תורה, אינו נוטל כולו. [רש"י]. אף על גב דשקיל דלאו דידיה, מכל מקום כיון דזכייה ליה רחמנא חצי נזק, חשבינן ליה דאיתיה בתשלומין מה שפחת נבילה עליו, ולא מצי אמר ליה למזיק, קרנא דתורך קבירא ביה. [תוס'].

⁵ רש"י פירש, "אם אינו שוה כנגד כל הנזק, נוטל נכסים מביתו", ומשמע, שלכתחילה גם שור מועד משלם מגופו, ורק מה שאינו מספיק ישלם מביתו. וצ"ע.

ואם לא תפס ניזק את השור מיד המזיק, אבל תובע מבי"ד שיקבעו לו זמן, שתוך אותו זמן יהא המזיק מחויב ללכת עימו לדון בארץ ישראל, קובעים לו זמן, ואם אין המזיק הולך עימו לארץ ישראל תוך הזמן, מנדים אותו.

ובכל אופן, בין אם תבע הניזק שילך עימו המזיק לארץ ישראל, ובין לא תבע, מחייבים את המזיק שיהרג את בעל החיים שלו שהזיק, [כגון את השור שנגח, והכלב שאכל כבשים, והחתול שאכל תרנגולים], וכל זמן שאינם הורגים אותו, הרי הם בנידוי. כדעת רבי נתן, שאמר, מנין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו, ואל יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו, תלמוד לומר "וְלֹא תִשֵּׂים דָּמִים בְּבֵיתְךָ" (דברים כ"ב ח)

חמשה תמין

המשנה פותחת, "חמשה תמין וחמשה מועדין", והולכת ומונה את חמשת התמים ואת חמשת המועדים.

וחמישה תמים הם חמישה אופנים של נזקי שור, שהם נגיחה ותולדותיה, שמתחילתו אין השור מועד להזיק בהם, וכשהזיק הרי הוא תם, ומשלם חצי נזק. ואלו הם: (א) נגיחה בקרניו. (ב) נגיפה, כלומר דחיפה בגופו. (ג) נשיכה בשיניו. (ד) רביצה בגופו. (ה) בעיטה ברגליו.

אך נחלקו חכמים, מי הם חמשת המועדים, והיאך המשנה מתבארת. ולהלן יבואו בעזה"י, האופנים השונים, שבהם ביארו את משנתנו.

חמישה מועדין כדברי שמואל רב

לדברי שמואל וכן לדברי רבי אלעזר משמו של רב, חמישה מועדים שנתכוונה להם משנתנו, הם אותם השנויים בה אחר חמשה תמין. והם:

א. שן. כלומר, בהמה מועדת לאכול את הראוי לה, וכשאכלה דבר הראוי לה ברשות הניזק, בעליה מתחייב לשלם נזק שלם, בפעם הראשונה.

ב. רגל. כלומר, בהמה מועדת לשבר דרך הילוכה את מה שעוברת עליו, וכשנכנסה לרשות הניזק ושברה שם דרך הילוכה, בעליה מתחייב לשלם נזק שלם, בפעם הראשונה.

ג. שור המועד. כלומר שור שנגח שלוש פעמים, או הזיק באחד משאר אופנים של תולדות נגיחה שלוש פעמים, הועד לעשות כן, ומעתה אם יעשה כן בעליו מתחייב לשלם נזק שלם.¹

ד. שור המזיק ברשות הניזק. כלומר שור שנגח או הזיק באחד מאופני תולדות נגיחה ועשה זאת ברשות הניזק בעליו מתחייב נזק שלם אפילו בפעם

¹ שיתפוס לא מפקינן, יבא לידי תקלה, דהיום או למחר יגזול כל אשר לו, ולא נוציא ממנו, דאין אנו דנין דיני קנסות, וזה יפסיד יותר ממה שהזיק. {א"י: לכאורה דברי רבינו תם נצרכו לתשלומי שאר קנסות, אבל לתשלום פלגא נזקא, אף בלא טעם זה לא נקיים בידו דבר אחר שיתפוס, שהרי גם אם היו דנים דיני קנסות, לא היה גובה אלא מגופו, כדן תשלום חצי נזק של תם שמשלתם מגופו}. והא דאמר בכיצד הרגל, הוא חמרא דאכל נהמא ופלסיה לסלא וחיבייה רב יהודה אנהמא נזק שלם ואסלא חצי נזק, מיירי בתפס, או היה דוחקו על ידי שמתא דקבעיה זימנא לארץ ישראל. [תוס'].
² ולגבי מועד חשיב להו לכל חמישה אופנים של נגיחה ותולדותיה כחד, דעל ידי העדאה דעדים אתי בחו חיוב נזק שלם, הלכך חדא מילתא הוא. [רש"י].

תיובתא לדעת האומרים פלגא נזקא קנסא

עוד שנינו במסכת כתובות, "זה הכלל, כל המשלם יותר על מה שהזיק", כגון שלושים של עבד, "אינו משלם על פי עצמו", שמאחר שמשלם יותר, חיוב קנס הוא, ואין משלם קנס על פי עצמו.

ומלשון זה "יותר על מה שהזיק", משמע שדווקא במקום שהחיוב יותר מהנזק, יש כאן קנס, אבל במקום שהחיוב הוא כמו הנזק, או פחות מהנזק, אין זה חיוב קנס, אלא חיוב ממון, ובכלל זה חצי נזק של נגיחה.

ומכאן תיובתא לדברי רב הונא בריה דרב יהושע, שאמר, פלגא נזקא קנסא.

והלכתא פלגא נזקא קנסא

ומסקנת הסוגיה, שההלכה היא, פלגא נזקא קנסא. ואין תיובתא מהמשנה במסכת כתובות, ששנינו בה "כל המשלם יותר ממה שהזיק" קנס הוא, שמשמע דווקא כשמשלם יותר קנס הוא, ולא כשמשלם כמו הנזק או פחות. כי באמת, גם כשמשלם פחות מהנזק כגון חצי נזק של נגיחה, קנס הוא ולא חיוב ממון, אבל לא היה התנאי יכול לשנות, "כל שאינו משלם כמו שהזיק" אלא יותר או פחות, קנס הוא, כי יש חיוב של חצי נזק שהוא חיוב ממון ולא חיוב קנס, וזהו חיוב חצי נזק של צרורות, שחיוב ממון הוא, והלכה למשה מסיני שמשלם רק חצי נזק. ולכן שנה התנא, "כל המשלם יותר ממה שהזיק" קנס הוא, שכלל זה אמת הוא, אבל כשמשלם פחות מהנזק פעמים הוא קנס ופעמים אינו קנס.

כלב שאכל כבשים וחתול שאכל תרנגולים

נתבאר, שההלכה כדעת רב הונא בריה דרב יהושע, שחיוב תשלומים של חצי נזק של נגיחה, חיוב קנס הוא, ולא חיוב ממון. ולפי זה, כשכלב אוכל כבשים גדולים, שאין דרכו לאוכלם, וכן כשחתול אוכל תרנגולים גדולים, שאין דרכו לאוכלם, מאחר שדבר משונה הוא, תולדת קרן הוא, לשלם חצי נזק.²

חצי נזק בבבל

כלל בדינו, שאין דנים דיני קנסות אלא דיניים סמוכים. ואין סמיכה אין בארץ ישראל, אבל דיניים שבבבל אינם סמוכים, ולפיכך אין דנים דיני קנסות בבבל.

ומאחר שנתבאר, שההלכה כדעת האומרים, שחיוב תשלומי חצי נזק של נגיחת שור תם, קנס הוא ולא ממון, לפיכך אין גובים תשלום זה בבבל.

אמנם דווקא הדיינים אינם מגבים תשלום הקנס בבבל, כי אינם סמוכים, אבל אם תפס הניזק עצמו את השור מיד המזיק, אין מוציאים אותו מידו.³

² נראה דדוקא למאן דאמר פלגא דנזקא קנסא, אבל למאן דאמר פלגא דנזקא ממונא, לא מיחייב כלל, דמהי תיתי. דמקור לא אתיא, דקרן אורחיה הוא, דסתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימי, והאי משונה הוא, דלאו אורחיה דכלבא למיכל אימרי רברבי. אבל למאן דאמר פלגא נזקא קנסא, הוי תולדה דקרן, דתרווייהו משונים הם, אף על גב דקרן כוונתו להזיק. [תוס'].
³ אומר רבינו תם, דוקא אי תפס [המזיק עצמו, כגון] כלב או השונרא קאמר, דלא מפקינן, דבמזיק הקילו חכמים שיוכל להחזיק בו אם לקחו בשעת ההזיק, אבל מידי אחרינא לא, דאי בכל דבר

חמישה מועדין כדברי רב זביד ורבינא

לדברי רב זביד ורבינא, חמישה מועדים שנתכוונה להם משנתנו, אינם מפורשים בה, אלא כך משנתנו מתפרשת [=חסורי מחסרה והכי קתני].

חמישה תמים וחמישה מועדים, כלומר חמישה אופנים של נזק יש, שמתחילה הם תמים, ואם הועדו, נעשו אותם אופנים מועדים, והם חמישה אופנים של נגיחה ותולדותיה. (א) נגיחה. (ב) נגיפה. (ג) נשיכה. (ד) רביצה. (ה) בעיטה.

והמשך המשנה, "השן מועדת כו' הרגל מועדת כו' ושור המועד ושור המזיק ברשות המזיק והאדם", אינה פירוש של חמישה מועדים, אלא דברים נוספים שבאה המשנה ללמד. ובה נחלקו רב זביד ורבינא.

ביאור המשך המשנה

לדברי רב זביד, כל מה ששנינו, "השן מועדת לאכול את הראוי לה, הרגל מועדת לשבור בדרך הילוכה, ושור המועד, ושור המזיק ברשות הניזק", הכל ענין אחד לבאר נזקי שן ורגל, וכך יש לפרש זאת, "השן מועדת כו', הרגל מועדת כו'", כלומר, שלא כמו החמישה המנויים קודם לכן, שתחילה הם תמים, ואחר כך מועדים, שן ורגל מועדים מתחילתם, "ושור המועד: ושור המזיק ברשות הניזק", כלומר, והיכן השור מועד מתחילתו לנזקי שן ורגל? כשהוא מזיק ברשות הניזק.

ורבינא הקשה, הלא בפרק שני שנו, "שור המזיק ברשות הניזק כיצד", ומשמע שבאו לבאר דין זה הנוכח כאן, וביארו בו ענין נזקי קרן שנחלקו בו חכמים ורבי טרפון ברשות הניזק, ואם כן, ענין זה "שור המזיק ברשות הניזק" אינו נמשך לבאר דין נזקי שן ורגל, אלא מדבר בנזקי קרן.

ולפיכך אמר רבינא לבאר באופן אחר את המשך המשנה, "השן מועדת לאכול את הראוי לה, הרגל מועדת לשבור בדרך הילוכה, ושור המועד, ושור המזיק ברשות הניזק". וכך הביאור, "השן מועדת כו', הרגל מועדת כו'", כלומר, שלא כמו החמישה המנויים קודם לכן, שתחילה הם תמים, ואחר כך מועדים, שן ורגל מועדים מתחילתם. "ושור המועד", כלומר ומה שמנו תחילה חמישה אופנים של נזקי קרן, שמתחילה השור תם, ולבסוף נעשה מועד, זהו שור המועד האמור בפרשה. "ושור המזיק ברשות הניזק" נחלקו בו חכמים ורבי טרפון כפי שיתבאר בעז"ה בפרק שני. "והאדם". ויש מועדים אחרים כיוצא באלו, "הזאב והארי והדוב והברדלס והנמר והנחש". ושנינו ברייתא כדברי רבינא.

וללשון שני בגמרא, בא רבינא לידי ביאור זה, מכורח הקושיה, היאך שנו מתחילה חמישה מועדים, והלא יש מועדים נוספים כגון הזאב וכו'.

נזקי רביצה

נתבאר לעיל, שכשהמה רובצת על כלים, ומשברת אותם, הדבר נחשב כתולדת קרן, וכל זמן שלא הועדה, הבעלים משלם חצי נזק מגופו ולא יותר.

וללשון ראשון בגמרא וכן ללשון שלישי, דעת רבי אלעזר, שכן הדין כשרבצה

הראשונה. ודין זה הוא כדעת רבי טרפון, האומר, משונה קרן בחצר הניזק, נזק שלם משלם.

ה. והאדם. כלומר, אדם עצמו שמזיק מועד מתחילתו, ומפעם ראשונה שמזיק, משלם נזק שלם.

ולא הזכיר התנא בור ואש, כי לא דיבר במשנה זו אלא בבעלי חיים, שיש לחלק בהם בין תם למועד, אבל בור ואש, כך הם בפעם ראשונה כמו בפעמים הרבה.

ואמר שמואל, מתוך כך שהזכיר התנא של המשנה בין חמישה מועדים, שן ורגל, שמתחייבים על נזקם רק ברשות הניזק, כששנה מתחילה חמישה אופנים שהקרן תמה, ומשלם רק חצי נזק, גם כן מדובר ברשות הניזק, והרי זה כדעת חכמים, האומרים, שהקרן תמה, ומשלמת חצי נזק, בין ברשות הניזק ובין ברשות הרבים. ואילו בין חמישה מועדים הזכיר התנא, "שור המזיק ברשות הניזק", לומר, שהקרן ברשות הניזק מועדת מתחילתה, וזה כדעת רבי טרפון. ונמצא שתחילת הדברים כלומר "חמישה תמין", הם כדעת חכמים, וסופם, כלומר, "וחמישה מועדין", הם כדעת רבי טרפון [=רישא ורבן וסיפא רבי טרפון]. וכן אמר שמואל לרב יהודה, שינא [=שנון וחריף], שבוק מתניתין ותא אבתראי [=הנח המשנה ושנה אותה כפי שאומר לך], רישא ורבן וסיפא רבי טרפון.

דף ט"ז

ולדברי רבי אלעזר משמו של רב, המשנה כולה היא כדעת רבי טרפון, האומר שהקרן ברשות הניזק מועדת מתחילתה. והמקום שבו דברה משנתנו, שהקרן תמה, ומשלם על נזקיה חצי נזק, וחייבים בו על נזקי שן ורגל, הוא בחצר המיוחדת לניזק לבדו לפירות, ולשניהם לשוורים^א. שמאחר שמייוחדת לניזק לבדו לפירות, לענין נזקי שן ורגל היא נחשבת רשות הניזק, ולכן המזיק מתחייב בה על נזקי שן ורגל. ומאחר שמייוחדת לשניהם לשוורים, לענין נזקי נגיחה אינה נחשבת כרשות הניזק, אלא כרשות הרבים, ואין מתחייב על הנגיחה אלא חצי נזק.

קושיית רב זביד

כשרב כהנא הרצה את הדברים הנ"ל לפני רב זביד מנהרדעא, הקשה לו רב זביד, היאך אפשר להעמיד משנתנו זו כולה כדעת רבי טרפון, הלא שנינו בה, שברשות הניזק, "השן מועדת לאכול את הראוי לה", כלומר פירות וירקות, אבל דברים שאינם ראויים לה, כגון כסות וכלים, אינה מועדת להם. ואי אפשר ליישב זאת לפי רבי טרפון, שכן כשהבמה אוכלת דברים שאינם ראויים לה, יש להחשיב זאת כתולדת קרן, ולדעת רבי טרפון, קרן ברשות הניזק מועדת מתחילתה, ואם כן, לדעת רבי טרפון, השן מועדת לאכול הן את הראוי לה, והן את שאינם ראוי לה, שלא כמבואר במשנתנו.

^א כן גרסת רש"י. ותוסי' כתבו, הכא נמי גרסינן, במיוחדת לאחד מהן לפירות, ולא לזה ולזה לשוורים. []. תימה דמשמע הא לשניהם לפירות פטור, ואם כן תיפשוט מהכא דפליגי בקושיא דרבי זירא ובפירוקא דאביי, ולעיל בדף י"ד הש"ס מסופק. ולהספריים דגרסי לזה ולזה לשוורים קשיא איפכא, דתיפשוט דלא פליגי במיוחדת לשניהם לפירות, דחשיב ליה חצר הניזק אף על פי שיש רשות למזיק להניח שם שורו, כל שכן היכא דאין מיוחדת לשוורים כלל, חשיב חצר הניזק, ואף על פי שמייוחדת לשניהם לפירות. [תוס'].

² והא דלא מנו להו בהדי הני משום דלא כתיבן כי הני. [רש"י].

ונחש שנושך בלא הנאה¹, תולדת רגל הוא, שעושה כן כדרכו², ומאחר שחיובם הוא מדין שן ורגל, אינם חייבים ברשות הרבים, אלא ברשות הניזק. וכשהזיקו בדבר שאין דרכם להזיק, חייבים לשלם רק חצי נזק מדין קרן, עד שיהיו מועדים.

ברדלס

נתבאר שהברדלס הוא מבעלי החיים המועדים מתחילתם. ואמר רב יהודה, שברדלס הוא הנקרא נפרזא. וביאר רב יוסף, שהכוונה לאותו הנקרא אפא. ומסקנת הגמרא, שהוא צבוע זכר, הנקרא גם בשם אפא. ולא לצבוע נקבה, שאינה קרויה גם בשם אפא³.

ויש חילוק בין צבוע זכר לצבוע נקבה, שצבוע זכר משתנה הוא לכמה מינים, כמו ששינוי. צבוע זכר, לאחר שבע שנים נעשה עטלף. עטלף, לאחר שבע שנים נעשה ערפד. ערפד, לאחר שבע שנים נעשה קימוש. קימוש, לאחר שבע שנים נעשה חוח. חוח, לאחר שבע שנים נעשה שד.

שדרו של אדם שאינו כורע במודים

שינוי בברייתא, שמי שלא כרע במודים, לאחר שבע שנים, שדרו נעשה נחש⁴.

ארי שדרס ואכל או טרף ואכל

לדברי שמואל, דרך ארי לדרוס בעלי חיים, ולאוכלם כשהם חיים, ואין דרכו לטרוף ולהרוג ולאכול. ולפיכך, ארי שדרס בהמה ברשות הרבים, ואכלה בעודה חיה⁵, פטור, שכך דרך אכילתו, ונמצא נזק זה בכלל נזקי שן, כבהמה שאכלה פירות, ואין מתחייבים על כך ברשות הרבים. אבל ארי שטרף בהמה ברשות הרבים והרגה ואכלה, חייב, שאין דרכו של ארי בכך, ומאחר שדבר משונה הוא, הרי זה בכלל נזקי קרן, ומשלם חצי נזק⁶.

[נחום ב' י"ג] אַרְיָה טָרֵף בְּדֵי גְרוּתָיו וּמְחַנֵּק לְלִבָּאֲתָיו וְיִמְלֵא טָרְף חֲרָיו וּמְעַנְתָּיו טָרְפָה.

מתי ארי דורס ומתי ארי טורף

נתבאר, שלדברי שמואל, דרך ארי לדרוס בעלי חיים, ולאוכלם כשהם חיים,

¹ כדאמרין ... שנתקבצו כל החיות אצל הנחש, ואומרות לו, מה הנאה יש לך, מכל מקום, כיון דאורחיה בהכי, הוי כמו רגל. [תוס'].

² לישנא אחרינא ועיקר הוא, מתנייתין בצבוע נקבה. ורבי מאיר מוסיף צבוע זכר, ותרווייהו מיקרו אפא, דתניא צבוע זכר וכי' ... [רש"י].

³ לפי שמצוה לכרוע, וכי זקיף זקיף כחויא, כדאשכחן ברב ששת במסכת ברכות, מדה כנגד מדה, ונעשה נחש, זהו עונשו, שגנאי הוא לו במה שנעשה נחש. גליון. ויש מפרשים, משום דאמרין במדרש, שיש עצם בשדרו של אדם שממנו נוצר לעתיד לבא, ואותו עצם חזק וקשה כל כך, שאין האש יכול לשורפו, והשתא כשאותו עצם נעשה נחש, אינו חי לעתיד לבא. ואין סברא לומר שיהא עונש גדול כל כך בשביל עון זה, דהא כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. [תוס'].

⁴ דרס ואכל, פירוש שאוכל מחיים, כדאמרין בפרק אלו עוברין, מה ארי דורס ואוכל, ואינו ממתין עד שימות, אף עם הארץ כו'. [תוס'].

⁵ כן פירש כאן רש"י שמתחייב חצי נזק. ולעיל במשנה פירש, שכל אלו מועדים מתחילתם לשלם נזק שלם. ושמה דברי שמואל הם אליבא דרבי אלעזר, ובארי בן תרבות שאינו מועד מתחילתו. ויליע בדבר.

על פכים גדולים, שדבר זה אין דרכה לעשות, והרי זה תולדת קרן, אבל כשרבצה הבהמה על פכים קטנים, ושברתם, אין זו תולדת קרן, אלא תולדת רגל, שדרכה לעשות כן, ולפיכך, ברשות הניזק משלם נזק שלם בפעם ראשונה, וברשות הרבים פטור.

וללשון שני בגמרא, דעת רבי אלעזר, שכן הדין בין כשרבצה על פכים גדולים, ובין כשרבצה על פכים קטנים, ובכל אופן שבירת כלים על ידי רביצה עליהם היא תולדת קרן, וכל זמן שלא הועדה הבהמה, הבעלים משלם חצי נזק מגופו ולא יותר.

והנה שינוי ברייתא, "הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבר ולמעך את האדם ואת הבהמה ואת הכלים", ומבואר, שכשהמה ממעכת כלים, הדבר נחשב תולדת רגל ולא תולדת קרן.

וללשון ראשון, ברייתא זו מדברת בבהמה הרובצת על כלים קטנים, שרביצה על כלים קטנים, נחשבת תולדת רגל.

וללשון שני, ברייתא זו מדברת בבהמה הממעכת כלים מן הצד, שהיתה מהלכת, והיו בצדה כלים, ומעכה אותם בינה לבין הכותל, אבל נזקי רביצה תולדת קרן הם.

בעלי חיים המועדים מתחילתם

לדעת תנא קמא של משנתנו, כל בעלי החיים הללו, הזאב, והארי, והדוב, והנמר, והברדלס [=צבוע זכר. וי"מ צבוע נקבה], והנחש, מועדים הם מתחילתם, בין אם הם בני תרבות [=שגדלם אדם בביתו], ובין אם אינם בני תרבות [=שגדלו פרא].

ולדעת רבי מאיר בברייתא, מלבד בעלי החיים הללו, גם הצבוע [נקבה. וי"מ זכר] מועד מתחילתו, בין אם הוא בן תרבות, ובין אם אינו בן תרבות.

ולדעת רבי אלעזר, כל אותם שמנה תנא קמא, מועדים מתחילתם כשאינם בני תרבות, אבל כשהם בני תרבות, אינו מועד^א מתחילתו אלא נחש בלבד^ב.

רש"י פירש, שכל אלו מועדים הם מתחילתם, לחייב את בעליהם נזק שלם, אפילו בנשיכה [כלומר בקרן], ומשמע מדבריו, שאין בהם דין קרן תמה, ומתחילה הם מועדים בקרן, וכל שכן שמועדים מתחילתם בשן ורגל.

אולם התוס' פירשו, שאינם מועדים מתחילתם, לחייב את בעליהם נזק שלם, אלא בדבר שדרסם להזיק בו, ומדין שן ורגל, [אריה שדרס ואכל תולדת שן הוא, שעושה כן להנאתו.

^א תימה דבריש פרק קמא דסנהדרין תנן, הארי והזאב והדוב כו' רבי אלעזר אומר, כל הקודם להורגו זכה, ומפרש רבי יוחנן בגמרא, אף על פי שלא המיתו, דאין להם תרבות, ואין להם בעלים. ואומר ר"י, דהכא גרסינן רבי אלעזר, שהוא אחר רבי מאיר, והתם גרסינן רבי אלעזר, שהוא קודם רבי עקיבא דקתני בתריה ... [תוס'].

^ב קשה, דהתנן והנחש מועד לעולם אליבא דכולי עלמא, והתם בסנהדרין מפרש ריש לקיש, והוא שהמיתו, אבל לא המיתו, לא, קסבר יש להם תרבות ויש להם בעלים אפילו אנוש. (א) ואומר רבינו תם, דהתם בקשורים בשלשלאות, כגון ארי בגוהרקי שלו, דבענין זה יש להם תרבות, [ואין להם להרגם אלא אם כן המיתו, ותרבות דהכא היינו שגידלם בביתו]. (ב) ועוד יש לחלק, דוקא לענין זה יש להם תרבות, שאין להם להרגם כל הקודם אלא אם כן המיתו, אבל לענין אם הזיקו, לשלם נזק שלם או לא, בהא לא איירי מידי אם חשיב תרבות שלהם תרבות. [תוס'].

ואין דרכו לטרוף ולהרוג ולאכול.

והקשו על דברי שמואל שאמר, שאין דרכו של ארי לטרוף, הלא נאמר "אֲרִיָּה טֹרֵף בְּיַד גְּרֹתָיו", ומבואר, שדרך הארי לטרוף. ותיצור, שהכתוב הזה מדבר בארי הטורף בשביל גורתיו, ודבר זה **מדרכו של ארי, שטורף והורג ומביא לגורותיו בעל חיים מתים**, אבל כשאוכל בעצמו, דורס ואוכל חי בלא להרוג תחילה.

וחזרו והקשו מהמשך הכתוב, ו"מִמֶּנֶּק לְבָאֲתָיו", שמבואר, שדרך הארי לחנוק ולהרוג. ותיצור, שהכתוב הזה מדבר בארי החונק בשביל לבאותיו, ודבר זה מדרכו של ארי, **שטורף והורג ומביא ללבאותיו בעל חיים מתים**, אבל כשאוכל בעצמו, דורס ואוכל חי בלא להרוג תחילה.

וחזרו והקשו מהמשך הכתוב, "וּמִמְלֵא טֶרֶף חָרִיו", שמבואר, שדרך הארי לטרוף ולמלא חוריו בטרפות שטורף. ותיצור, שהכתוב הזה מדבר בארי הטורף להניח ולאכול לאחר זמן, ודבר זה מדרכו של ארי, **שכשאינו רוצה לאכול מיד הורג ומניח**, אבל כשאוכל מיד, דורס ואוכל חי בלא להרוג תחילה.

וכן יישבו את סוף הכתוב "וּמִעֲלֵנְתָיו טֶרֶפָה" שכדי להניח במעונותיו הוא טורף והורג ומניח, **אבל כשאוכל מיד**, אין דרכו לטרוף, אלא **דורס ואוכל חי בלא להרוג תחילה**.

חיה שנכנסה לחצר הניזק

נתבאר שלדברי שמואל, ארי שדרס בהמה ברשות הרבים, ואכלה בעודה חיה^א, פטור, שכך דרך אכילתו, ונמצא נזק זה בכלל נזקי שן. אבל ארי שטורף בהמה ברשות הרבים והרגה ואכלה, חייב, שאין דרכו של ארי בכך, והרי זה בכלל נזקי קרן.

והקשו על דברי שמואל, מברייתא, בה שנינו, שחיה שנכנסה לחצר הניזק, וטרפה בהמה והרגתה ואכלה הבשר, נזקי שן הם, ובעל החיה משלם נזק שלם. שלא כדברי שמואל, שכשאריה טורף ואוכל, נזקי קרן הם, ולא נזקי שן^ב.

ואין לומר, שברייתא זו מדברת בחיה שטרפה כדי להניח, שדבר זה הוא מדרכה, ולכן חייב. שהרי מבואר בברייתא, שהחיה אכלה את הבהמה, ואם כן טרפה כדי לאכול.

ואין לומר שבאמת מתחילה כוונת החיה היה לטרוף כדי להניח, ולאחר מכן נמלכה הבהמה ואכלה. שכן אין דרך לדעת מה היתה כוונתה מתחילה. ועוד, שאם נאמר כן, בכל פעם שתטרוף חיה ותאכל, נאמר כן, שמתחילה נתכוונה לטרוף להניח, ונמלכה בה, ואין לך קיום לדברי שמואל, שאמר, שכשטרפה ואכלה, נזקי קרן הם, שלעולם יש לך לומר, מתחילה נתכוונה להניח, ולאחר שטרפה נמלכה לאכול.

ורב נחמן בר יצחק יישב הברייתא כדברי שמואל, ואמר, שמה ששנינו בה, "וטרפה בהמה והרגתה, ואכלה הבשר", אינו מעשה אחד אלא שני מעשים, וכך כוונת הברייתא, "וטרפה בהמה והרגתה", והניחה הבשר להצניעו לאחר זמן ולא אכלה מיד, "ואכלה הבשר", היינו כמו, "או אכלה הבשר" מיד, בלא

^א דרס ואכל, פירוש שאוכל מחיים, כדאמרין בפרק אלו עוברין, מה ארי דורס ואוכל, ואינו ממתין עד שימות, אף עם הארץ כו'. [תוס'].
^ב תימה ולוקמה בזאב, דאורחיה לטרוף. ויש לומר, דחיה סתם קתני, בין בארי בין בזאב. ולא הוה מצי לשנויי דכרבי טרפון אתיא, דאמר, משונה קרן בחצר הניזק נזק שלם משלם, מדקתני לה גבי תולדה דשן כדמסיק. [תוס'].

להרוג תחילה, שדרסה ואכלה הבהמה חיה, ושני אופנים אלו הם מדרכה של בהמה, והרי זה בכלל נזקי שן, וחייב בחצר הניזק נזק שלם.

ומתחילה רצו לומר, שלדברי רבינא יש ליישב הברייתא ודברי שמואל באופן אחר. שבאמת דרכו של ארי לטרוף ולאכול, ואם כן הברייתא הזו מתבארת כפשטות הלשון, בחיה שנכנסה לחצר וטרפה ואכלה, וחייב נזק שלם, כי גם אופן זה דרכה הוא. ושמואל שאמר שאין דרכו של ארי לטרוף ולאכול, אמר כן בארי תרבות בלבד, וכדעת רבי אלעזר, שאמר, שארי תרבות אין דרכו להזיק, ולפיכך, כשהזיק, דבר משונה הוא, ומתחייב מדין קרן. אולם דחו זאת, שאם כן, אין לחלק בין דריסה לבין טרפה, ובכל אופן אין דרכו להזיק, ואם הזיק משונה הוא, ומתחייב מדין קרן.

עוד אמרו שלדברי רבינא, יש ליישב הברייתא באופן אחר, והוא שהברייתא מדברת בארי תרבות, וכדעת רבי אלעזר, שאמר, שאין דרכו להזיק, ולפיכך כשנכנס לחצר וטרף ואכל, דבר משונה הוא, ומתחייב משום קרן^א. ואם היה תם, היה משלם חצי נזק, אבל הברייתא מדברת באופן שנעשה מועד לכך, ולכן משלם נזק שלם. אולם דברי רבינא אלו מוקשים, משום שברייתא זו שנויה בענין נזקי שן, ולא בענין נזקי קרן.

מה בין תם למועד

בדף ט"ו כבר נתבארו החילוקים שבין תשלום נזקי שור תם לתשלום נזקי שור מועד, ובכלל זה אותם הנזכרים כאן במשנתנו, שהתם משלם (א) חצי נזק (ב) מגופו, ומועד משלם (א) נזק שלם (ב) מן העלייה.

מן העלייה

נתבאר, שנזקי שור מועד משלם מן העלייה, וביאר רבי אלעזר, שמשלם במעולה שבנכסיו, כלומר עידיית נכסיו.

קבר חזקיה

וכעין זה ביאר רבי אלעזר את הכתוב, "וַיִּשְׁפֹּב חֲזַקְיָהוּ עִם אֲבָתָיו וַיִּקְבְּרוּהוּ בְּמַעְלֵה קְבָרֵי בְנֵי דָוִד וְכַבֹּד עָשׂוּ לוֹ בְּמוֹתוֹ כֹּל יְהוּדָה וַיִּשְׁבִּי יְרוּשָׁלַם וַיִּמְלֹךְ מִנְּשָׂה בְנוֹ תַחְתָּיו" (ד"ה ב' ל"ב ל"ג), שהכוונה לכך שקברוהו **אצל מעולים שבמשפחה, והם דוד ושלמה**.

בשמים שמילא אסא במשכבו

במיתת אסא נאמר, "וַיִּשְׁפֹּב אֶסָא עִם אֲבָתָיו וַיָּמָת בְּשֵׁנֹת אֲרָבָעִים וַאֲחַת לְמִלְכּוֹ. וַיִּקְבְּרוּהוּ בְּקִבְרֹתָיו אֲשֶׁר כָּרָה לוֹ בְּעִיר דָּוִד וַיִּשְׁפְּיֵבְהוּ בְּמִשְׁכָּב אֲשֶׁר מִלֵּא בְּשָׂמִים וַזְּנִים

^א לא נקט רבי אלעזר לאפוקי רבנן, אלא לרבותא נקטיה, והכי קאמר, דלא תימא משום דאורחיה לטרוף משלמת נזק שלם, דאפילו בארי תרבות אליבא דרבי אלעזר דודאי לאו אורחיה הוא, איכא לאוקמי, דהיינו בדאייעד, כדמפרש ואזיל, ומאותו הטעם שיתחייב לרבי אלעזר, יתחייב לרבנן. ועוד יש לומר דדוקא מוקי לה כרבי אלעזר, משום דחיה סתם קתני, בין בארי בין בזאב, ולרבי אלעזר כיון דהוה בני תרבות, לאו אורחיהו לטרוף, ומיירי תרוייהו בדאייעד, אבל לרבנן דלאו בני תרבות נינהו, ואורחיה דזאב לטרוף, כי לא אייעד נמי משלם נזק שלם. והוה דוחק להעמיד הברייתא לצדדים, זאב בלא אייעד, וארי באייעד. ואם תאמר, ולמאי דסלקא דעתך השתא, דהוי תולדה דקרן, אמאי נקט בברייתא שנכנסו בחצר הניזק. ויש לומר, משום זאב נקט, דכיון דאייעד חוזר לקדמותו, והוי שן דפטור ברשות הרבים. [תוס'].

דף י"ז

"יְכַבֹּד עֲשׂו לֹ בְמוֹתוֹ"

א. לעיל נתבאר, שהכתוב האמור במיתת חזקיה, "יְכַבֹּד עֲשׂו לֹ בְמוֹתוֹ", מלמד שהושיבו ישיבה על קברו.

ומצינו ברייתא בה למדו חכמים מהכתוב הזה דברים אחרים שעשו לו כבוד במותו.

ב. ולדברי רבי יהודה הכבוד שעשו לו במותו, שיצאו לפניו שלושים וישיב אלף בני אדם חלוצי כתף, כלומר כולם קרועי בגדים על מותו, והקרע גדול עד שכתפם מגולה.

ורבי נחמיה הקשה על דברי רבי יהודה מה הגדולה בזה הלא אפילו לפני אחאב עשו כן.¹

ג. ולדברי רבי נחמיה הכבוד שעשו לחזקיה במותו, שהניחו ספר תורה על מטתו,² ואמרו, קיים זה מה שכתוב בזה.

חילוק בין כבוד שעשו לחזקיה לכבוד שעושים היום

נתבאר שלדברי רבי נחמיה הכבוד המיוחד שעשו לחזקיה במותו היה הניחו ספר תורה על מטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב הזה.

ומבואר בגמרא, שגם בזמן בעלי התלמוד היו מוציאים ספר תורה במיתתו של אדם גדול, אך בכל אופן לא היו עושים כמו שעשו לחזקיה, ואמרו בזה כמה חילוקים.

א. מתחילה אמרו, שבזמנם אמנם היו מוציאים ספר תורה במיתת אדם גדול, אבל לא היו מניחים אותו על מיטת המת. ואצל חזקיה הגדילו לעשות שהניחו ספר התורה על מטתו.

ב. עוד אמרו, שבזמנם אף היו מניחים ספר תורה על מיטת המת, אבל לא היו אומרים, "קיים זה מה שכתוב בזה". ואצל חזקיה הגדילו לעשות שאמרו "קיים זה מה שכתוב בזה".

ג. ורבה בר בר חנה אמר, שפעם אחת היו מהלכים עם רבי יוחנן לשאל ממנו הדבר, והיה צריך לבית הכסא, וכשיצא שאלו ממנו, ולא השיב, עד שרחץ ידיו, והניח תפילין, ובירך, ורק אחר כך השיב, שבה החילוק בין הכבוד שעושים בזמנם לאדם גדול לבין הכבוד שעשו לחזקיה. בזמנם מוציאים ספר תורה, ומניחים אותו על מיטת המת, ואמרים "קיים זה מה שכתוב בזה", אבל אין אומרים, "לימד זה מה שכתוב בזה". ואצל חזקיה הגדילו לעשות, שאמרו,

מְרַקְחִים בְּמִקְרַחַת מַעֲשֵׂה וַיִּשְׁרְפוּ לוֹ שְׂרָפָה גְדוֹלָה עַד לְמָאֲדָ" (דה"י ב' ט"ז י"ד). ונחלקו חכמים מה הכוונה "וַיִּזְנִים".

רבי אלעזר אמר, ש"וַיִּזְנִים", לשון מינים הוא, [כמו בכתוב "לְמִינֵהוּ" (בראשית א' י"ב) שתרגמו "לזנוהיה"], וכוונת הכתוב, שהיו שם מיני בשמים הרבה.

ורבי שמואל בר נחמני אמר, שכוונת הכתוב "בְּשִׂמְיֵם וַיִּזְנִים", לבשמים שכל המריח בהם בא לידי זימה.

עלילה שהעלילו אנשי ענתות על ירמיה

כשביקש ירמיה שתבוא פורענות על אנשי ענתות נימק דבריו בכך, "תִּשְׁמַע זְעָקָה מִבְּתֵימָם כִּי תָבִיא עֲלֵיהֶם גְּדוּד פְּתָאִם כִּי כָרוּ שׁוֹחָה" לְלִקְדָנִי וּפְחִים טָמְנוּ לְרַגְלֵי" (ירמיהו י"ח כ"ב). ונחלקו חכמים מה העוולה הזו שעשו לו.

רבי אלעזר אמר, שחשדוהו מזונה³, כלומר כך העלילו עליו, שנאמר כאן "כִּי כָרוּ שׁוֹחָה לְלִקְדָנִי" וכן נאמר לשון זה אצל זונה, "כִּי שׁוֹחָה עֲמָקָה זֹנָה וַיָּבֵא עָרָה נְכָרָה" (משלי כ"ג כ"ז). ומה שמצינו שאמר, "וַיִּזְנֵה ה' יְדַעְתָּ אֵת כָּל עֲצָתָם עָלֶי לְפִנְיֹת", אמר כן כלפי מה שהשליכו אותו לבאר טיט.

ורבי שמואל בר נחמני אמר, שחשדוהו מאשת איש, כלומר כך העלילו עליו, שנאמר, "וַיִּזְנֵה ה' יְדַעְתָּ אֵת כָּל עֲצָתָם עָלֶי לְפִנְיֹת אֵל תִּכְפֹּר עַל עֲוֹנוֹתֵי וְחַטָּאתֵי מִלְּפָנֶיךָ אֵל תִּמְחֵי וְיִהְיֶה מְקַשְׁלִים לְפָנֶיךָ בַּעַת אַפְּךָ עֲשֵׂה בְהֵם" (ירמיהו י"ח כ"ג), לומר, שיעצו לומר עליו דבר שענשו מיתה, וזה שבא על אשת איש. ואין להקשות, ממה שמצינו לשון "שוחה" נאמר אצל זנות, שכן גם ביאת אשת איש לא יצאה מכלל זנות.

צדקה לבני אדם שאינם מהוגנים

מהדברים שביקש ירמיה על אנשי ענתות, "וַיִּזְנֵהוּ" מְקַשְׁלִים לְפָנֶיךָ⁴ בַּעַת אַפְּךָ עֲשֵׂה בְהֵם", וביאר רבא, שכך אמר ירמיה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, אפילו בשעה שעושים צדקה, הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים, כדי שלא יקבלו עליהם שכר.

ישיבה שהושיבו על קברו של חזקיה

בענין מיתת חזקיה נאמר, "יְכַבֹּד עֲשׂו לֹ בְמוֹתוֹ", מלמד, שהושיבו ישיבה על קברו, כלומר הושיבו שם תלמידים לעסוק שם בתורה.⁵

ונחלקו חכמים ורבי נתן, כמה זמן השיבו שם את הישיבה על קברו. אחד אומר שלושה ימים. ואחד אומר שבעה ימים. ואחד אומר שלושים יום.

¹ "שיחה" כתיב.

² דירמיה כהן הוה וזונה אסורה לכהן. [תוס'].

³ "והיו" כתיב.

⁴ "והיו" כתיב.

⁵ "לפניך" זו צדקה, שנאמר "והלך לפניך צדקך". [תוס'].

¹ לפי שהרבה תורה בישראל, כדאמרינן בחלק, שבדקו מדן עד באר שבע, ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בטומאה וטהרה. [] ולא על קברו ממש, אלא ברחוק ארבע אמות, דליכא לועג לרש. [תוס'].

¹ "וכבוד גדול עשו לו", "לוי" בגימטריא שלושים ושש. [תוס'].

² שעשו לו הספד גדול, כדאמרינן במגילה "כמספד הדרימון בן טבריימון" כדמדרגמין, "כמספד אחאב בן עמרי דקטיל יתיה הדרימון בן טבריימון", ובמלחמה היה, שהיו שם עם רב, וכולן ספדו עליו. ואף על גב דכתיב "ויעבור הרינה במחנה" ואמרינן "באבוד רשעים רינה" באבוד אחאב בן עמרי רינה, היינו לצדיקים שבדור, אבל עבדיו ואוהביו היו מספידין אותו. [תוס'].

³ ואף על גב דבפרק בתרא דמועד קטן, גבי רב הונא, משמע דאסור לעשות כן, משום דאסור לישב על גבי מטה שספר תורה מונחת עליה, ובהקומץ רבה איכא פלוגתא דאמוראי, ליכא למפרך מדברי נחמיה דהכא, דשאני חזקיה, דהוה גדול בתורה ובמעשים טובים ביותר. [תוס'].

"לימד זה מה שכתוב בזה"^א.

תלמוד גדול או מעשה גדול

נתבאר שיותר משובח מי שאומרים עליו, שלימד מה שכתוב בתורה, יותר ממי שאומרים עליו, שקיים מה שכתוב בתורה, הרי שלימוד התורה עדיף על המעשה.

ובמסכת קידושין אמרו, גדול למוד תורה, שהלמוד מביא לידי מעשה, משמע שהמעשה גדול מהלמוד, שכל מעלת הלמוד היא להביא לידי מעשה^ב.

ותירצו, שיש חילוק בין לימוד תורה לעצמו, לבין לימוד תורה לאחרים. **ללמוד תורה לעצמו, מעשה עדיף ממנו**, ובלמוד זה דברו במסכת קידושין. **אבל ללמד תורה לאחרים, עדיף ממעשה**, ובלמוד זה שבחו את חזקיה^ג.

כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים

הכתוב אומר, "אֲשֶׁרִיכֶם זֶרְעֵי עַל כָּל מַיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר" (ישעיהו ל"ב כ). ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי, מלמד, שכל העוסק בתורה ובגמילות חסדים, **זוכה לנחלת שני שבטים**.

שכך הכתוב מתבאר, "אֲשֶׁרִיכֶם זֶרְעֵי", אשריכם העוסקים בצדקה הקרויה זריעה, ככתוב, "זֶרְעוּ לָכֶם לְצִדְקָה קֶצֶר" לְפִי חֶסֶד יִירוּ לָכֶם נֵיר וְעַת לְדָרוֹשׁ אֶת ה' עַד יָבֹא וְיָרֶה צֶדֶק לָכֶם" (הושע י" ב). "עַל כָּל מַיִם", **שעוסקים בצדקה הנ"ל עם תלמוד תורה הקרויה מים**, כמו שאמרו, אין מים אלא תורה, שנאמר, "הוֹי כָּל צְמָא לְכוּ לַמַּיִם וְאֶשֶׁר אֵין לוֹ קֶסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וְאֶכְלוּ וְלָכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא קֶסֶף וּבְלוֹא מַחִיר וְזוֹ חֶלְבֵי" (ישעיהו נ"ה א).

ומה שרם? "מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר", כלומר רגליהם ישולחו בנחלת שור וחמור, הם נחלת שני השבטים, **שבט יוסף הקרוי שור**, ככתוב, "בכור שורו הדר לו", **ושבט יששכר הקרוי חמור**, ככתוב "יששכר חמור גרם".

ללשון ראשון, זוכה לכילה [=חופה] **כיוסף**, שנאמר בו, "בֵּן פֶּרֶת יוֹסֵף בֶּן פֶּרֶת עָלֵי עֵין פְּנוֹת צֶעֶדָה עָלֵי שׁוֹר" (בראשית מ"ט כ"ב). **וזוכה לעשירות כיששכר**, שנאמר בו, "שֶׁשְׁכָר חֲמֹר נָרָם רַבֵּן בֵּין הַמְשֻׁפְּתִים" (בראשית מ"ט י"ד), ותרגומו "עתיר בניכסין" כלומר עשיר בנכסים.

וללשון שני, זוכה לכך שיהיו אויביו נופלים לפניו, כמו שנאמר ביוסף, "בְּכוֹר

^א ובשאלות דרב אחאי גאון לא גרס, "קיים אמרינן לימד לא אמרינן", אלא גרס, "ומנח תפילין והדר אמר לך" ותו לא. ופריד גמרא, והיאך הוה מנח תפילין תחלה קודם שהיה אומר להם השמעתא, והלא למוד גדול ממעשה. ומשני, הא למגמר הא לאגמורי, דליגמר נפשיה, למוד גדול, שמביא לידי מעשה, אבל לאגמורי לאחרים לא עדיף, ולפיכך היה מניח תפילין תחלה. [תוס'].

^ב כן פירש בקונטרס, אלמא מעשה עדיף. וקשה לרבינו תם, דאדרבה, מהכא דייק סוף פרק קמא דקדושין, למוד גדול ממעשה, גבי זקנים שהיו מסובין בעליית בית נתזה בלוד, ונשאלה שאילה זו בפניהם, למוד גדול או מעשה גדול, ונמנו כולם ואמרו למוד גדול שמביא לידי מעשה. ואומר רבינו תם, דהכי פירושו, והאמר מר, שלמוד מביא לידי מעשה, וכיון שאנו אומרים קיים, הרי אנו אומרים שלמד, דאי לא שלמד, היאך קיים, שהלמוד מביא לידי מעשה. ולא מסיק אדעתיה השתא לחלק בין למד ללימד. ומשני הא לאגמורי, דלימוד ודאי לא אמרינן, דהא ודאי עדיף, שמביא את הרבים לידי מעשה כשלמד. [תוס'].

^ג וכבר נתבאר בהערה לעיל, שלגרסת שאילתות דרב האי גאון הדבר בהיפוך, ליגמר לנפשיה, למוד גדול, שמביא לידי מעשה, אבל לאגמורי לאחרים לא עדיף.

^ד בגמרא הגרסא "וקצרו".

סליק פרק ארבעה אבות

תוכן עניינים – מסכת בבא קמא

דף ב'

- 1..... מסכת בבא קמא
- 1..... אבות ותולדות
- 1..... חילוק בין אבות ותולדות של שבת
- 2..... חילוק בין אבות ותולדות של טומאה
- 2..... חילוק בין אבות ותולדות של נזיקין
- 2..... שלושה אבות נאמרו בשור
- 2..... אב הנזיקין קרן
- 2..... תולדות של נזקי נגיחה
- 3..... נגיפה האמורה בתורה
- 3..... אדם יש לו מזל ובהמה אין לה מזל
- 3..... אב הנזיקין רגל
- 3..... אב הנזיקין שן
- ### דף ג'
- 4..... לא די לכתוב רק "ושלח את בעירו" ללמוד שן ורגל
- 4..... תולדות של נזקי שן
- 4..... תולדות של נזקי רגל
- 4..... אב הנזיקין בור
- 5..... אבנו סכינו ומשאו שהניחם ברשות הרבים
- 5..... תולדות נזקי מבעה
- 5..... תולדות נזקי אש
- 5..... נזקי צרורות
- 6..... אב הנזיקין מבעה
- 6..... טעמו של רב שמבעה הוא אדם
- 6..... נזקי שור הנזכר במשנתנו כדעת שמואל
- ### דף ד'
- 7..... טעמו של שמואל שמבעה הוא שן
- 7..... לא הרי השור כהרי המבעה
- 8..... עבד ואמה פטורים גם כשהזיקו בכוונה
- 8..... שור דרכו להזיק
- 8..... אדם דרכו להזיק
- 8..... ושמירתם עליך
- 8..... למה לא נאמר "מבעה" אלו מים או אש

- 9..... שלושה עשר אבות נזיקין ששנה רב אושעיא
- 10..... עשרים וארבעה אבות נזיקין ששנה רבי חייא
- ### דף ה'
- 10..... דעת רבי עקיבא בדין שור תם שנגח אדם
- 11..... אבות נזיקין שלא הזכיר רבי חייא
- 12..... כלל אבות נזיקין המובאים בסוגייתנו
- 12..... כשמואל
- 12..... כרב
- 12..... כולם כאבות לשלם ממיטב
- 13..... למה נכתבו בפירוש כל האבות המנויים במשנתנו
- ### דף ו'
- 14..... חיוב נזיקין הנלמד מהצד השווה של ארבעה אבות
- 15..... כותלו ואילנו שנפלו לרשות הרבים והזיקו
- 15..... תנא ירושלמי תני לישנא קלילא
- 16..... תשלומי נזיקין
- 16..... וקל וחומר להקדש
- ### דף ז'
- 17..... דין מזיק הקדש
- 17..... הוכחה שמחלוקת ר"ע ורי"ש כפי שנתבאר בדף ו'
- 17..... עני שיש לו בתים ושדות למכור
- 18..... מהיכן משלמים את הנזקים
- 19..... איזה דין גביה ידמה לדין של מוכר ביתו לפרנסתו
- 19..... בשל מי שמין
- 19..... גביית נזיקין הלוואה וכתובת אשה
- ### דף ח'
- 20..... גביית נזיקין הלוואה וכתובת אשה מהלקוחות
- 21..... האומרת לבעלה איני ניזונית ואיני עושה
- 21..... לקח עידית באחרונה ומכר בינונית וזיבורית או עידית
- 21..... קנה כל הקרקעות יחד ומכר אחת מהן
- 22..... מכר שדה ובאים לטורפה מהלוקח ובא מוכר לדון
- ### דף ט'
- 22..... מכר שדה ויצאו עליה עסיקין ורוצה קונה לחזור בו
- 23..... כספים הרי הם כקרקע

בקי צור

לקבלת העלון בדוא"ל בחינם:
bekitsur1@gmail.com

גיליון ח 81
מסכת בבא קמא ב' - י"ז

34 המקדש בחלקו 23 זה נטל קרקע וזה נטל כספים וגבו את הקרקע.

34 בכור ביד כהן 23 שניהם נטלו קרקע וגבו מאחד מהם

34 **דף י"ג** 23 כמה ממון יוציא על מצווה

34 קדשים קלים שנשבעים עליהם שבועת הפקדון 24 כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו

35 לשון ראשון 25 דברים שנזקי שור חמורים מנזקי בור

35 רבינא 25 דברים שנזקי בור חמורים מנזקי שור

35 תנא קמא 25 **דף י'**

35 בכור וכל שכן שלמים אבל מעשר לא 25 דברים שנזקי שור חמורים מנזקי אש

35 רק שלמים 25 דבר שנזקי אש חמורים מנזקי שור

35 אבא יוסי 25 דברים שנזקי בור חמורים מנזקי אש

35 בכור בלבד 26 דברים שנזקי אש חמורים מנזקי בור

35 בכור וכל שכן שלמים אבל מעשר לא 26 דברים נוספים שנזקי שור חמורים מנזקי בור

35 מכירת בכור 26 הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי כולו

35 מכירת מעשר בהמה 27 מסר שורו לחמישה בני אדם ופשע בו אחד מהם

35 שור שדחף שור לבור 27 מרבה בחבילה

35 שור תם של שלמים שהזיק 27 חמישה שישבו על ספסל ובא ששי וישב עליו ושברו

36 תודה שהזיקה 28 הכוהו עשרה בני אדם בעשר מקלות ומת

36 חיוב תשלומי נזק בנכסים שהם של בני ברית 28 תשלומי הנזק

36 חיוב תשלומי נזק בנכסים המיוחדים 29 **דף י"א**

37 חוץ מרשות המיוחדת למזיק 29 "באהו עד"

37 שן ורגל בחצר השותפים 29 לשום לגנב ולגזלן ולשוואל

37 כשהזיק חב המזיק 30 שליא שיצתה מקצתה ביום ראשון ומקצתה ביום שני

37 שומר שהזיקה בהמה ברשותו 30 אין מקצת שליא בלא וולד

38 **דף י"ד** 30 שליא שיצתה מקצתה אסורה

38 ממונו שהזיק לאונסו 31 בכור שנטרף בתוך שלושים יום

38 חצר השותפים שנחלקו אם חייבים בה על שן ורגל 31 קניין בהמה גסה

38 ארבעה כללות היה רשב"א אומר בנזקין 31 שומת מלבושים בחלוקת הירושה

39 שום כסף 31 שומר שמסר לשומר

39 תנינא להא דתנו רבנן 32 גביית עבדים בחובו

39 גביית הנזק מהמזיק ומיורשיו 32 **דף י"ב**

40 שוה כסף 32 פרוזבול חל על הקרקע ואינו חל על העבדים

40 בפני בית דין 32 עבדים בקנין אגב

40 על פי עדים 33 ממון גבוה וממון הדיוט לענין חיוב נזיקין

40 בני חורין בני ברית 33 שבועת הפקדון בקדשים קלים

23 זה נטל קרקע וזה נטל כספים וגבו את הקרקע.

23 שניהם נטלו קרקע וגבו מאחד מהם

23 כמה ממון יוציא על מצווה

24 כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו

25 דברים שנזקי שור חמורים מנזקי בור

25 דברים שנזקי בור חמורים מנזקי שור

25 **דף י'**

25 דברים שנזקי שור חמורים מנזקי אש

25 דבר שנזקי אש חמורים מנזקי שור

25 דברים שנזקי בור חמורים מנזקי אש

26 דברים שנזקי אש חמורים מנזקי בור

26 דברים נוספים שנזקי שור חמורים מנזקי בור

26 הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי כולו

27 מסר שורו לחמישה בני אדם ופשע בו אחד מהם

27 מרבה בחבילה

27 חמישה שישבו על ספסל ובא ששי וישב עליו ושברו

28 הכוהו עשרה בני אדם בעשר מקלות ומת

28 תשלומי הנזק

29 **דף י"א**

29 "באהו עד"

29 לשום לגנב ולגזלן ולשוואל

30 שליא שיצתה מקצתה ביום ראשון ומקצתה ביום שני

30 אין מקצת שליא בלא וולד

30 שליא שיצתה מקצתה אסורה

31 בכור שנטרף בתוך שלושים יום

31 קניין בהמה גסה

31 שומת מלבושים בחלוקת הירושה

31 שומר שמסר לשומר

32 גביית עבדים בחובו

32 **דף י"ב**

32 פרוזבול חל על הקרקע ואינו חל על העבדים

32 עבדים בקנין אגב

33 ממון גבוה וממון הדיוט לענין חיוב נזיקין

33 שבועת הפקדון בקדשים קלים

בקי צור

לקבלת העלון בדוא"ל בחינם:
bekitsur1@gmail.com

גיליון ח 81

מסכת בבא קמא ב' – י"ז

47 דף י"ז
47 "וכבוד עשו לו כמותו"
47 חילוק בין כבוד שעשו לחזקיה לכבוד שעושים היום
48 תלמוד גדול או מעשה גדול
48 כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים

40 דף ט"ו
40 והנשים בכלל הנזק
41 רוב מצוות לא תעשה נשים חייבות כמו אנשים
41 לכל דיני ממונות הנשים שוות לאנשים
41 הממית אשה הרי הוא כממית איש
41 הוצרכו שלושת הכתובים הנ"ל
41 חיוב תשלומי חצי נזק של נגיחת שור תם
42 הניזק והמזיק בתשלומים
42 דברים שבין שור תם לשור מועד
42 נזקי שור בהודאת בעלים
43 תיובתא לדעת האומרים פלגא נזקא קנסא
43 והלכתא פלגא נזקא קנסא
43 כלב שאכל כבשים וחתול שאכל תרנגולים
43 חצי נזק בבבל
43 חמשה תמין
43 חמישה מועדין כדברי שמואל ורב

44 דף ט"ז
44 קושיית רב זביד
44 חמישה מועדין כדברי רב זביד ורבינא
44 ביאור המשך המשנה
44 נזקי רביצה
45 בעלי חיים המועדים מתחילתם
45 ברדלס
45 שדרו של אדם שאינו כורע במודים
45 ארי שדרס ואכל או טרף ואכל
46 מתי ארי דורס ומתי ארי טורף
46 חיה שנכנסה לחצר הניזק
46 מה בין תם למועד
46 מן העלייה
46 קבר חזקיה
47 בשמים שמילא אסא במשכבו
47 עלילה שהעלילו אנשי ענתות על ירמיה
47 צדקה לבני אדם שאינם מהוגנים
47 ישיבה שהושיבו על קברו של חזקיה